

Rijstreis in Retrospectie

Rijstreis in Retrospectie

Rijstreis in Retrospectie

Terugblik op een bijzondere praktijkperiode

September 1964 – April 1966

2007

INHOUD

INHOUD 1

VOORWOORD 2

Waarom Rijst? 2

Rijstreis Wie waar, wanneer? 3

ANEKDOTES EN

HERINNERINGEN 4

Voorbereidingen 4

Goed begin 5

Willem karteert Suriname 5

Missie & zending op de Corantijn 6

Hindostaanse bruiloft in Suriname 7

Rik 8

Receptie in Nickerie 9

Formaldehyde in Fyto-lab 9

You sexy 11

Schipbreuk in het duister 12

Kaaimannen 13

Afscheid van SML, Wageningen 14

Carnaval in Trinidad 14

Ontspanning op Curaçao 15

Een avondje uit in Mexico City 15

Ryokan party in Asahi 16

Engelse taal 18

Nico's Tokyo at night 18

Bezoek aan de 'oude vijand' 19

Agamang in Banaue 21

Feestmaal 21

Balut 23

Overnaadse rijstvier roeit in Manilla 24

Benigno Aquino over grondeigendom 24

Hesselink's rubber eiland 25

Pasay City, de rode wijk van Manilla 26

Lambanog 27

Vaccinatie 28

Bij voorbaat moe van de Rijstgroep 28

Pim, Roel & Willem bezoeken Kali-gath 29

Ook Alexander bezoekt Kali-gath 30

Calcutta ontwaakt 32

Do's and don't's in Nepal 34

RNAC moet veel leren 34

RNAC leert 36

Taj Mahal achter de coulissen 39

Begrafenis aan de Ganges in Benares 40

Vertrouwen in de mensheid 41

Derk & Roel ontmoeten toekomstige baas 41

Roel bezoekt een familie in Isfahan 46

Abdul coming, Abdul going 47

Nico koopt antiek 48

Zondagsrust 49

Wulfsen & Wulfsen 51

Muziek! 52

Diner in Stanford met familie Johnston 53

Diplomatie 53

Wereldreis en wereldpers 54

De wereld berinnert zich de Rijstgroep 56

Rijstreis van toen - Vietnam van nu 58

Mailwisseling met Paul Ferket 60

TERUGBLIK 61

Pim Plantinga 61

Toos M. Molster - van den Bergh 65

Alexander Heydendael 68

Willem Wielemaker 72

Nico van Breemen 76

Wilfried Simons 78

Derk Hille Ris Lambers 81

David van Hoogstraten 85

Roel Oldeman 87

NAWOORD 92

VOORWOORD

Robert Best. 1967

Najaar 1964 gaan wij op rijstreis rond de wereld: tien leergierige Wageningse studenten van zes verschillende studierichtingen, voorbereid met aanvullende cursussen in planten-ziektekunde, entomologie en planten-veredeling. Anderhalf jaar later teruggekeerd, schrijven we rapporten, technische artikelen en verhalen. Onderweg leren we alle aspecten kennen van rijst en andere gewassen, we praten met mensen in hun specifieke omgeving en maken uitgebreid kennis met culturen en culturele monumenten in de (sub)tropen. Wij zien de aanpak van het voedselvraagstuk in een twintigtal landen in vier continenten, bij bezoeken aan organisaties, bedrijven, proefstations en universiteiten.

De grote coach, organisator en regelaar is rijstdeskundige Robert Best. Mede als blijk van waardering voor Robert, blikt de Rijstgroep na meer dan 40 jaar terug. Wij beginnen met korte anekdotes van onze gevarieerde beleving van de gezamenlijke reis. Deze complementeren onze kilo's technische rapporten van 40 jaar geleden. In een tweede sectie kijkt een ieder vanuit zijn eigen invalshoek terug. Wat betekende de rijstreis? Wat geven we nu als belangrijkste ervaringen door en welke vragen blijven actueel?

Waarom Rijst?

- Rijst wordt verbouwd in 113 landen, en is het basisvoedsel voor meer dan de helft van de wereldbevolking
- De opbrengstgroei in rijst blijft achter bij de groei van de wereldbevolking.
- Rijst voorziet in 27% van de dagelijkse energiebehoeften en in 20% van de dagelijkse eiwitconsumptie in de ontwikkelingslanden.
- Rijstbouw vormt de hoofdactiviteit en bron van inkomsten voor zo'n 100 miljoen huishoudens in Azië en Afrika.
- Van de 840 miljoen mensen met chronische honger wonen meer dan de helft in gebieden die voor voedsel en werk van rijstbouw afhankelijk zijn.

Een duurzame verhoging in rijstproductie is een sleutel tot wereldwijde voedselzekerheid. Rijst als 's werelds wijdstverbreide voedsel is in de wereld een belangrijk anker voor culturele identiteit en eenheid, en inspireert religieuze rituelen, festiviteiten en kookkunst.

(Bron: FAO)

Rijstreis Wie waar, wanneer?

In september 1964 beginnen tien studenten aan een lange reis:

- W.G. (Wim) Wielemaker;
- W.R. (Wilfried) Simons,
- W.J. (Pim) Plantinga;
- L.R. (Roel) Oldeman;
- H.C. (Rik) Molster;
- S.D. (David) van Hoogstraten;
- D. (Derk) Hille Ris Lambers;
- A.J.F. (Alexander) Heydendael;
- P.J.E. (Paul) Ferket;
- N. (Nico) van Breemen.

Paul haakt af in april 1965 en in december 1965 keert Wilfried naar zijn familie terug. De overige acht arriveren 30 april 1966 op Schiphol. Lijsten met telkens opnieuw aangepaste reisschema's, contactadressen en gedetailleerde programma's per land evenals krantenartikelen. Robert Best stuurt ze via de onvermoeibare en onvervangbare Riet Roelofs naar LH Bestuur, donoren, belangstellenden - en natuurlijk ons thuisfront.

Gebied	Aankomst	Verblijf
Portugal	sep 26 1964	7 dagen
Suriname	oct 03 1964	142 dagen
Trinidad	feb 23 1965	4 dagen
Curaçao	feb 27 1965	4 dagen
Jamaica	mrt 03 1965	21 dagen
Mexico	mrt 24 1965	19 dagen
Californië	apr 19 1965	34 dagen
Hawaii	mei 22 1965	17 dagen
Japan	jun 08 1965	35 dagen
Taiwan	jul 13 1965	18 dagen
Filipijnen	jul 31 1965	117 dagen
Hongkong	nov 25 1965	8 dagen
Thailand	dec 03 1965	44 dagen
India (Oost)	jan 17 1966	9 dagen
Nepal	jan 26 1966	14 dagen
India (Noord)	feb 09 1966	11 dagen
Iran	feb 20 1966	10 dagen
Egypte	mrt 02 1966	21 dagen
Jordanië	mrt 23 1966	5 dagen
Libanon	mrt 28 1966	4 dagen
Turkije	apr 01 1966	5 dagen
Griekenland	apr 06 1966	14 dagen
Italië	apr 20 1966	7 dagen
Duitsland	apr 28 1966	3 dagen
Nederland	apr 30 1966	--

ANEKDOTES EN HERINNERINGEN

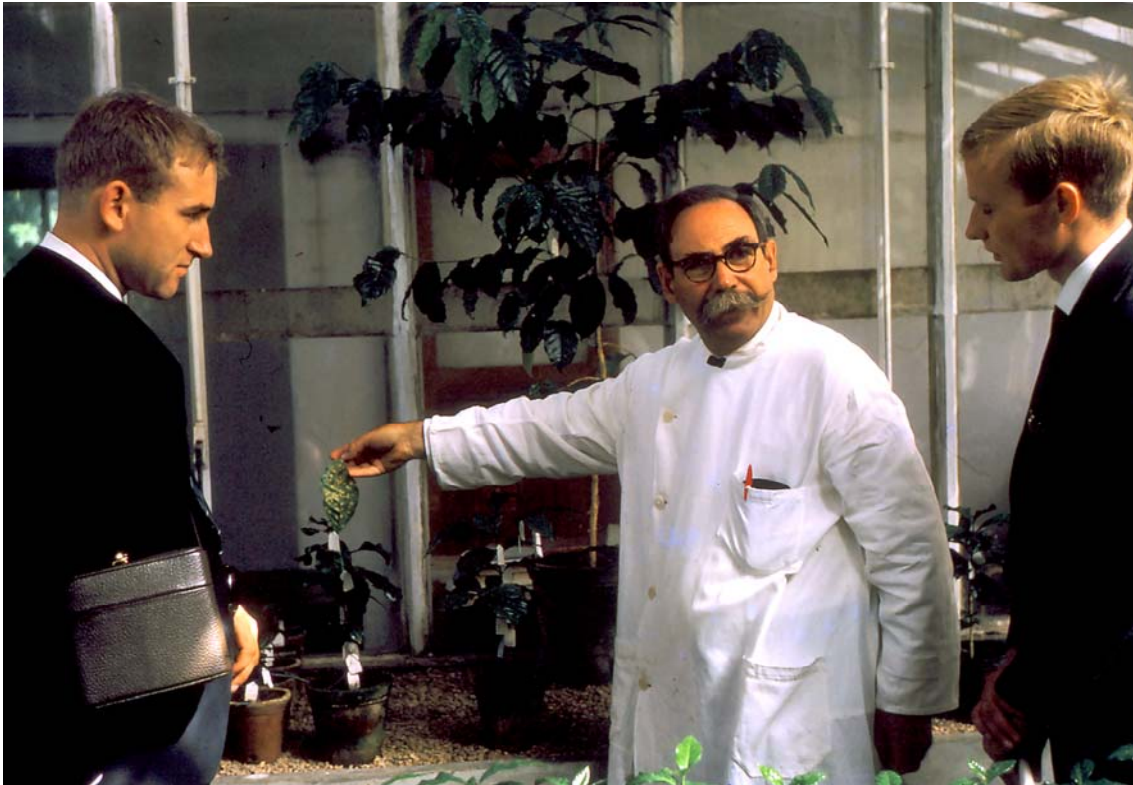
Vorbereidingen

Willem. Eén vakje nog en dan heeft Wim zijn kandidaats: de laatste hobbel om aan de Rijstreis te kunnen deelnemen. Gespannen gaat hij op voor het mondeling examen. Prof. Schuffelen legt hem een opgave voor, de paniek slaat toe en Wim raakt volledig geblokkeerd. *Hoe zit dat nou?* vraagt Schuf... *Er hangt voor mij zoveel vanaf... de spanning wordt me te veel*, weet Wim uit te brengen. Er volgt een zwijgen en dan: *ik zal er over nadenken*, zegt Schuf. Twee spannende dagen later krijgt Wim een herkansing. Een vriendelijk gesprek over het vak op zaterdagmorgen bij de professor thuis. Zonder een probleem haalt hij het vak. Wat is er in die twee dagen gebeurd? Heeft Robert Schuf gebeld? Misschien. Maar belangrijker was waarschijnlijk de rol van mevrouw Schuffelen. Zij kende de hele rijstgroep van een heerlijke rijsttafel bij haar thuis. Zo moet het zijn gegaan: ...*maar Schuf: zo'n aaaaardige jongen kun je toch niet laten zakken...!*

Wilfried. Voorwaarde voor deelname aan de rijstreis is het behalen van het kandidaatsexamen. Het vak landmeetkunde wordt niet gehaald. Bij prof. Kruidhof op het spreekuur de zaak uitgelegd en een mondeling tentamen afgesproken: zaterdagochtend 10.30 uur. Om 10.29 uur aangebeld bij het huis halverwege de berg. De professor doet open: “ah, ja, meneer Simons. En heeft u de stof grondig bestudeerd? Mooi, dan heeft u een voldoende. Goede reis”.

Praktijk oefening. Om toch een beetje idee te krijgen over de rijstcultuur moet de groep onder leiding van Robert in de kassen van tropische plantenteelt de elementaire beginselen oefenen. Op een volzomerse dag wordt er bij 45° C met de hand “gemodderd”. Gelukkig waren we heel erg gemotiveerd voor de vele andere aspecten van de rijstreis...

Afsluitborrel. Voor de besloten bijeenkomst ter afsluiting van de voorbereidingen heeft Derk een idee: laten wij met Robert, ouders en betrokken hoogleraren bijeenkomen in een prieel in het sfeervolle Arboretum. Kan dat zomaar? Ja, even de professor-beheerder vragen. Het mag en op de gezellige borrel overhandigt de heer Hille Ris Lambers als oudst aanwezige ouder een door de Rijstgroep beschikbaar gemaakt gouden horloge. Ergens tussen Suriname en Mexico vermeldt Robert in een brief het ongenoegen van de beheerder van het Arboretum dat hij niet ook op de borrel werd genodigd. Ook schrijft Derk's vader, woedend dat het door hem overhandigde horloge verguld was en niet massief. Ai !! Excuses en sussende woorden terug en we kunnen weer verder.

Portugal, Prof. Branquinho d'Oliveira geeft uitleg over koffieroest

Goed begin

Enigszins vertraagd door een korte huwelijksreis arriveert Wilfried ruim een week na de rijstgroep in Lissabon. De volgende dag vliegt de groep naar Suriname. Enkele leden willen Wilfried toch nog snel een belangrijke ervaring niet onthouden: een ritje met het oude trammetje naar boven de oude stad. Het is hollen geblazen om nog de laatste tram terug te kunnen halen. Op spiksplinternieuwe gladde Van Bommelschoenen op de eveneens glibberige straatstenen gaat Wilfried volledig onderuit, maar haalt wel de tram. De volgende dag in Paramaribo blijkt een middenhandsbeentje gebroken. Zes weken gips in de tropen, een mooi begin!

Willem karteert Suriname

Roel karteert bodems van oude bevolkingsrijstvelden in een plezierig gebied even buiten Paramaribo, maar Willem kreeg een karteergebied toegewezen van maagdelijke moerasbodems bij Leonsberg. Hij heeft zijn kamp opgeslagen in een verlaten bosnegerkraal. Roel bezoekt Willem's karteergebied. Willem toont een 1400m lange strook voor diepboringen. Het terrein is hopeloos onbegaanbaar. Deels mangrovebos met veel lucht- en plankwortels, deels bedekt met bomen die vergeven zijn van korte, harde doornen. Overall blokkeren omgevallen en half vergane bomen het gekapte pad, deels onder water. Strompelend en soms tot het middel wadend, omringd door zwermen muskieten banen de bodemkundigen zich een weg.

Wageningen Polder

Suriname, SML rijstinzaai

Een boomstam die houvast lijkt te bieden blijkt vermolmd, zodat je weer bijna kopje onder gaat. Ondertussen moet Roel zijn filmtoestel droog houden. Zijn respect voor Willem's volharding groeit met elke stap in dit krankzinnige onbegaanbare gebied om te karteren.

Missie & zending op de Corantijn

Als drie postzegels liggen de Guyana's geplakt in de weelderige Amazonedelta. In het midden het rijk geschakeerde Suriname, omstroomd door de rivieren Marowijne en Corantijn. Rechts Cayenne, Frans Guyana. Deze echte Franse provincie bezochten we met de hele groep onder leiding van de Surinaamse politicus Ir George Hindori. Guyana, ooit Brits, aan de andere kant is weer heel anders. Alle drie Guyana's hebben één opmerkelijke gemeenschappelijke noemer: de oorspronkelijke indiaanse bevolking.

Wilfried en Alexander varen Kerstmis 1965 met missionaris Frans Maarsen in zijn bootje de Corantijn op. Hij "hopt" van het ene dorp aan Surinaamse kant naar het andere dorp aan Guyanese kant. Spreekt hun taal, geeft onderwijs, deelt medicijnen uit en draagt de H. Mis op. Wilfried en Alexander begeleiden hem met hun kerstmuziek op trompet en banjo. De oorspronkelijke bevolking laat zich niet vangen door grenzen ...

Paramaribo, markt

Hindostaanse bruiloft in Suriname

Willem en Roel worden uitgenodigd op een Hindostaanse bruiloft. Op hun roestige fietsen arriveren zij op het feestterrein, waar een drukte van belang heerst. Er worden snel twee stoelen vrijgemaakt. Op pisangbladeren krijgen alle mannen een grootse, strikt vegetarische maaltijd opgediend, die met de vingers wordt genuttigd. Dan begint de huwelijksplechtigheid. De bruid, niet veel ouder dan 13, heeft een rode verfstip op het voorhoofd en, als teken van haar maagdelijkheid, een scheiding midden in het haar. Acht dagen eerder hebben bruid en bruidegom, door de ouders uitgezocht, elkaar voor het eerst ontmoet. De bruidegom, ongeveer 20 jaar oud, draagt een prachtig geel fluwelen gewaad met een schitterend fonkelende kroon. Hij zit naast zijn vader en de priester gehurkt op de grond rond een heilig vuur. Daaromheen de meer dan 200 genodigden. De priester leest voor uit religieuze geschriften, brengt plengoffers en verricht allerlei duistere handelingen. De gesluierde bruid wordt binnengeleid door haar moeder. Met gebogen hoofd neemt ze plaats tegenover de bruidegom, zonder hem aan te kijken. Ze worden met elkaar verbonden door een koord, dat de eeuwige band tussen beiden symboliseert en ze lopen zevenmaal rond het vuur. Daarmee is het huwelijk voltrokken. Dan worden de cadeaus en enveloppen met geld binnengedragen. Hiervan wordt een nauwkeurige administratie bijgehouden. De priester besprenkelt de giften met water en overhandigt ze aan de bruidegom, die ze zonder ze uit te pakken doorgeeft aan

zijn helpers. Pas dan eten de vrouwen. De kinderen liggen verspreid op een groot kleed midden op het feestterrein te slapen.

Rik

Van ons allen heeft Rik de feiten steeds het best paraat. In de eerste week in de Wageningen polder in Suriname springt hij van de speedboot naar de steiger voor ons nieuwe huis, maar gaat kopje onder in het kanaal. Onmiddellijk stijgt hij razendsnel bijna rechtstandig uit het water op. In een fractie van een seconde staat-ie toch, druipend van top tot teen, op de steiger. Ik kijk hem verbijsterd aan, vraag waarom hij zo'n haast had en hoe ie hem dat had gelapt. Hoe weet hij niet meer, maar wel waarom. Op zijn vingers tikt hij af: 1) bilharzia, 2) kaaimannen en 3) piranha's. Het klopte zoals we gedurende de rest van ons half jaar daar leren, al bleef de bilharzia ons gelukkig bespaard.

Rik in SML uniform

Albina, de grens met Frans Guyana

Receptie in Nickerie

Bij haar honderdjarig bestaan houdt De Surinaamsche Bank te Nickerie een receptie met dansen na in de club *Bikini*. Toegang vrij voor ieder in *dasje, jasje!* Wij hebben slechts witte overhemden bij ons en worden dus niet toegelaten. Er lopen wel obers, ook in wit overhemd, maar met vlinderdasje. Nico en Willem verzinnen een list en maken een strikje van hun zakdoek. Roel snoert een zakje pijptabak doormidden en bindt alles met een touwtje keurig om zijn nek. We halen een dienblad met pas afgespoelde glazen uit de keuken en stappen doodernstig de zaal binnen om bij het buffet de glazen te vullen met bier, rum-cola en whisky. Langzamerhand komt iedereen er achter, maar we zijn en blijven binnen. Al snel bedienen we onszelf van onze eigen dienbladen.

Formaldehyde in Fyto-lab

...de plantenziektekunde groep onderzocht de schadelijke invloed van rijstschimmels en een rijstboorder...schrijft de Veluwepost op 2 Juni 1965 in haar artikel: "Rijstreis rond de wereld". David en Paul storten zich met verve op deze uitdaging en hebben hiertoe een prachtig laboratorium tot hun beschikking op 'TW in de Wageningse polder, bij de ophaalbrug en de eerste reeks. Iedere dag verdelen zij efficiënt hun veld- en laboratoriumwerk, afhankelijk van ziektebeelden en de aangetroffen schimmels of rijstboorders. Dus meestal 's ochtends in de padi en eind van de middag, ook vaak 's avonds, op het lab.

David herinnert zich nog een vast ritueel voor het verlaten van het laboratorium. Eerst wordt alles netjes gedesinfecteerd met formaldehyde. Zoals dit correcte fytopathologen betaamt. Tegenwoordig geheel ondenkbaar, omdat dit voor het milieu bijzonder schadelijke middel sinds jaren op de verboden lijst prijkt!

SML. TW, Hoofdkwartier Landbouwkundige Dienst

Ponera kookt voor ons

Wageningen, Rijstgroepshuis

You sexy

Missionaris Frans Maarsen had de kassiri, gegist uit door oude wijfjes uitgekauwde cassava prut, in de ban gedaan. Dus moet alles op vòòr zaterdagmorgen, ruim voor de komst van de zielenherder op zondag. Die vrijdagmiddag dat wij aanleggen bij het indiaanse Tapuripa, een halve dag de Nickerierivier op vanaf Wageningen, wordt de normale feestvreugde nog verhoogd door de drank die wij tussen zaagsel en ijs hebben meegevoerd. Al spoedig dansen we op herrie uit transistorradio's. *You sexy*, waren de enige woorden die Nico van haar begreep. Waarom ze zo'n haast had Nico in de hangmat te krijgen, blijkt als een grote indiaan met kaplaarzen aan uit het niets tussen de dansparen opdoemt en haar ruw uit z'n armen rukt. Met de machete onheilspellend binnen handbereik, werpt hij Nico een dreigende, bloeddoorlopen blik toe en sleurt haar weg, het duister in en Nico's leven uit. De volgende morgen ontwaakt Nico duizelig in een doorweekte hangmat. Doorweekt met bloed. Een mes steekt nergens uit z'n lijf. Tenslotte ontdekt hij acht minuscule gaatjes van een vampier vleermuis(je) in zijn elleboog. Het bezoek aan de dokter, na terugkeer in Wageningen gaat dus niet over SOA maar over hondsdolheid, waarvan de vampiers beruchte vectors zijn. Volgens de geneesheer is de streek gelukkig al jaren vrij van rabiës en hoeft hij zich geen zorgen te maken. Terecht, blijkt naderhand.

Polderbezoek met W.H. van der Horst

Schipbreuk in het duister

Willem en Roel hebben een weekeinde doorgebracht bij de overige leden van de rijstgroep in de Wageningen polder. Maandagmorgen moeten zij met het vliegtuig terug naar Paramaribo.

Om 5 uur gaat de wekker. Het is nog pikkedonker. Wilfried zal hen naar een aanlegsteiger aan de rivier varen, waar een andere speedboot wacht voor vervoer naar Henar, vanwaar een taxi hen naar het vliegveld zal brengen. In stromende regen en volledige duisternis vertrekken ze. Roel heeft zijn film- en foto apparatuur in een extra plastic zak verpakt tegen de regen. Om het gewicht in de boot goed te verdelen zit Willem op de voorplecht en Roel halverwege de boot. Ze zien geen hand voor ogen en het meegenomen kleine zaklantaarntje geeft nauwelijks licht. Geen probleem; Wilfried kent het kanaal op zijn duimpje en vaart 25 km/uur

richting Wageningen. In de binnenhaven krijgt Roel de schrik van zijn leven. Een groot zwart gevaarte doemt plotsklaps voor hem op. Hij gilt nog net “STOP” voordat de boot met een geweldige klap te pletter vaart tegen een lichter die dwars in het kanaal ligt. Willem had zijn rug naar de lichter, ligt roerloos op de bodem van de speedboot, maar komt goddank snel weer bij. Terwijl de speedboot begint te zinken, trekt Roel hem omhoog, duwt hem zijn tas in handen en commandeert *zwemmen*. Watertrappend geeft Roel zijn film- en fotoapparatuur aan Wilfried die inmiddels op de lichter staat. Druipnat staan ze uiteindelijk alledrie op de wal. De speedboot is onder water verdwenen.

Willem is weer helemaal bij, maar met zijn nek onder het bloed. Ze lopen naar de riviersteiger, die ze om 6 uur bereiken, op tijd voor de volgende speedboot. Het wordt langzaam licht, maar de regen striemt in het gezicht, en zo gaat het voort over de Nickerierivier richting Henar, waar inderdaad een taxi staat te wachten. Ze trekken hun doornatte broeken uit en wringen die enigszins droog. Op aanraden van de taxichauffeur werken ze een glas rum naar binnen. Daar knappen ze geweldig van op. Ze halen maar net hun vlucht van acht uur naar Paramaribo.

Met een beetje minder geluk had dit het einde van de rijstreis kunnen zijn.

Nieuwjaarswensen voor 1965

Kaaimannen

In Suriname zitten ze overal: de kleine krokodillen met die lange bekken vol angstaanjagende tanden. In rivieren, kanalen en in de Wageningen-polder. Wilfried komt ze 's nachts in het pikkedonker in de kavels tegen als hij in z'n eentje lekmetingen moet doen. Ze ritselen en schieten voor z'n voeten weg. Om koude rillingen van te krijgen...

In de kanalen kan je ze 's avonds goed herkennen aan de twee *rooie lichtjes* die opflikkeren als je met je zaklantaarn erop schijnt: de reflectie van de lichtbundel op hun ogen.

De techniek om ze te vangen: op de rode kraaltjes blijven schijnen, buitenboordmotor afzetten, met een lasso de strik rond de gevaarlijke bek leggen en dan het dier in één keer de boot intrekken. Kijk wel uit voor de gevaarlijk zwiepende staart.

Het echtpaar Leytenaar is hierin zeer bedreven. Zij verkopen de dieren opgezet of voor hun leer voor slechts Sfl 50,-. Overigens doet mevrouw L., een mollige, grote indiaanse uit Tapuripa, bij het vangen het gevaarlijke werk: zij stort zich op het *moment suprême* met haar volle 90 kilo op de binnengetrokken kaaiman, zodat bek en staart geen gevaar meer vormen.

Afscheid van SML, Wageningen

Het afscheidscadeau is een sculptuur op een grote sokkel midden op het plein. Daar staan geluidsinstallatie en lichtbakken klaar. Om half zeven 's avonds begint onze laatste tocht door Wageningen op een platte wagen getrokken door een tractor en met muziek aan boord. Onderweg halen we directeur De Boer op, samen met voorzitter Witte van de raad van commissarissen. Een enorme menigte heeft zich op het plein verzameld rondom het kunstwerk, dat nog door een laken is omhuld.

Pim bedankt de gemeenschap voor alle hulp en gastvrijheid. De Boer trekt aan het touw voor de plechtige onthulling van ... een ronde metalen tafel met daarop in cement verankerd flessen bier, whisky, rum en volle glazen. Witte slaat zich op de knieën en ook de menigte heeft geweldig veel plezier. Directeur De Boer, moet nu het woord voeren en weet zich duidelijk geen raad. Het beeld is kort na ons vertrek op last van de directie vervangen door een metalen rijstkorrel-mannetje op de sokkel. Géén gezicht!

Carnaval in Trinidad

Weer een voorbeeld van zijn extreem perfectionisme: Robert had het reisschema zo georganiseerd dat we het carnaval in Trinidad nèt zouden missen. Jammer, want dan was Port of Spain één bruisend exotisch feest, waarvoor we spannende uitnodigingen hadden gekregen van veelbelovende jongedames tijdens een al even veelbelovende *carnaval warming up party*.

De dag voor ons vertrek organiseert Dr Ahmed, bodemkundige aan de *University of the West Indies*, een excursie langs rijstvelden in de omgeving van de stad. Terug bij het busje na het laatste excursiepunt blijkt dat Nico z'n cameratas ergens in het

veld heeft laten staan. Zijn schrik en woede over die stommitieit worden onmiddellijk ingehaald door de duivelse gedachte dat hij nu tot na het carnaval in Port of Spain zal moeten achterblijven om de verzekering te regelen, want de waarde van de tas is aanzienlijk en de kans hem terug te vinden nihil, vanwege de grote groep blootsvoetse schoffies die ons tijdens de excursie als een muggenzwerm omringde. Dr Ahmed berust er niet in. We volgen hem schouderophalend de invallende duisternis in op zoek naar de tas. Een half uur later duikt hij uit het pikkedonker op, de tas met alles er nog in triomfantelijk omhoog geheven. Nico heeft Ahmed zijn lauwe reactie van toen jaren later eens kunnen uitleggen, op een bodemkundig congres waar ze elkaar ontmoetten. Hij kon er wel om lachen.

Ontspanning op Curaçao

Na Suriname kan Pim Robert ervan overtuigen dat het programma wel erg zwaar was. Er moest maar eens een vakantie worden ingebouwd. Een bezoek aan Curaçao tussen Jamaica en Trinidad wordt ingelast. Familie van Liesbeth, met hun dochter Doedeltje tonen ons alle bezienswaardigheden van het eiland. Er wordt gezwommen en gedoken op West Punt, gezeild en gewaterskied op het Spaanse Water. 's Avonds wordt er uitgebreid geborreld, gebarbecued en gedanst met Doedeltje en haar prachtige, blonde vriendinnen! De sfeer wordt intenser en het swingen intiemer! Nu dachten enige makkers, dat gaat lekker zo, even een tandje erbij ... Maar als « het puntje bij het paaltje » wil komen, haken de blondines af! We snappen er geen barst van. Veel later verneemt Alexander van Doedeltje dat zij haar vriendinnen uitdrukkelijk had geïnstrueerd: tot hier en niet verder!

Jamaica, Brahmaanse ossen

Cocoscultuur

Een avondje uit in Mexico City op 10 April 1965

Mexico City heeft een beroemde Universiteit, gesierd door een prachtige kleurrijke bibliotheek met mozaïek van Diego Rivera. Hier doceert een Mexicaan, toevallig ook Rivera geheten. Naast zijn vakkennis overziet deze integere professor goed wat er mis is in zijn land, een bekend patroon: één Partij aan de macht en overal corruptie en ongebreidelde vriendjespolitiek.

Deze boeiende man nodigt Wilfried en Alexander uit voor typisch Mexicaans eten. Ze waren nog in Mexico City want Wilfried moest bereikbaar blijven omdat Marijke ieder moment kon bevallen. De anderen waren per *Greyhound* naar Californië doorgereisd.

Een nacht om nooit meer te vergeten. Filosoferend over de uitdagingen van jonge landen eten wij in een duister restaurant in donker Mexico City voortreffelijke *spicy* Mexicaanse gerechten, gelardeerd met te veel tequila's. Maar veel intenser: wij luisteren naar hemelse muziek van een orkest? Ongelofelijk! Een orkest dat bestaat uit 5 unieke karakters, 5 kerels die allemaal wat mankeren, de één heeft een *Moshe Dayan-oog*, een ander loopt op krukken en weer eentje plukt aan zijn onverzorgde baard, de vierde een groot litteken op zijn wang en de vijfde een houten poot. Maar ondertussen spelen zij de sterren van de hemel met hun onvergetelijke, fabuleuze muziek!

In de vroege ochtenduren – het is inmiddels 11 April! - zet Rivera ons af in Coyoacan bij het huis van Ome Jaap van Dijk. Na een paar uurtjes slaap gaat plots de telefoon. Voor Wilfried, je hebt een zoon: Martijn! Grandioos! Fantastisch!

Marijke herinnert zich jaren later hoe sprakeloos Wilfried was op dat unieke moment... Kwam dit nu door zijn ongekeende vreugde over deze blijde tijding of waren het de naweën van de uitbundige nacht daarvoor ...

Ryokan party in Asahi

In de *ryokan* van het Japanse vissersdorpje Asahi wachten gastvrouwen ons op in kimono om de bagage binnen te dragen. In de hal staan tien paar sloffen voor ons klaar. Iemand stoot zijn kop tegen een lage deuropening van het geheel houten

gebouw en wordt direct verzorgd door een meisje die een koud doekje op zijn hoofd legt. Voor we de kamer binnengaan trekken we de sloffen uit en stappen met blote voeten op de gevlochten *tatami* mat. We zitten in kleermakershouding op kussens rondom een laag tafeltje. Een van de gastvrouwen schenkt groene thee. Na de thee wacht het bad. Bedekt door een piepklein handdoekje en met een *yukata* (kimono) over de schouders worden we naar de badkamer geleid. De dames trekken zich terug. In het midden van de badkamer is het gemeenschappelijke bad (*ofuro*) en langs de wanden koud- en warm waterkranen, kleine krukjes en waskommetjes met zeep. We schrobben ons schoon en spoelen ons af. Het water is gloeiend heet, 45° C. We zetten door en na enige tijd steken negen vuurrode rijstreiskoppen als gekookte kreeften boven water uit. Na zo'n vijf minuten is het zelfs aangenaam - tot iemand beweegt en er een golf heet water langsstroomt. Na enige tijd snel eruit om een kom koud water over je heen te gooien. Dan weer snel de *ofuro* in. Na een kwartiertje lijken we op een stel roze varkens. We drogen ons af, trekken de *yukata* aan en gaan naar de apart voor ons gereserveerde eetzaal. De feestelijke tafel is gedekt met allerlei heerlijkheden, als krab, sushi, gebakken garnalen en rijst natuurlijk. Dezelfde liefvallige Japanse meisjes, die ons ontvingen, bedienen ons en schenken kleine glaasjes lauwe *sake* in. Die moeten *ad fundum* worden gelegegd, waarop ze direct weer worden gevuld zolang je ze in je hand houdt.

Ryokan in Asahi

De stemming stijgt met de minuut. De meisjes verklaren zich allemaal verliefd op ons, omdat we er zo *stiki* (*lekker*) uitzien. Na de maaltijd wordt het feest voortgezet in een zaaltje beneden, waar we in *yukata*, maar zonder ondergoed dansen op Japanse muziek. Gelukkig zijn daarvan geen foto's gemaakt.

Engelse taal

Ons bezoek aan Japan valt één jaar na de Tokyo Olympics, in het kader waarvan Japan hard zijn best had gedaan Engels te leren. Ons valt op dat in bus, trein en tram Japanse scholieren zodra ze ons opmerken onveranderlijk hun Engelse leerboek pakken. Doel blijkt ons te verleiden hen in het Engels aan te spreken.

Derk's gastheer aan de NIAS afdeling in Hiratsuka nodigt hem thuis uit, een hele stap want men vindt al gauw de eigen woonruimte te klein of nederig voor het ontvangen van bezoek. Ook daar is Derk voor de zoon des huizes de eerste buitenlander op wie hij zijn Engelse taalvaardigheid mag toetsen., en hij voelt zich vereerd. Na de rijstreis blijft Derk jaren in contact met Dr Watanabe. Eén Kerstmis komt er geen brief uit Japan, maar Derk blijft ook het volgende jaar communiceren en dan komt er weer antwoord, met een uitleg. De zoon had dat jaar zelfmoord gepleegd zoals dat wel meer in Japan onder gestreste scholieren voorkomt, en Japanners in rouw zien tijdelijk af van het schrijven van brieven.

Ofuro in jeugherberg Nara

Tempel in Kyoto

Nico's *Tokyo at night*

Na drie weken wordt de aanblik van al die onbereikbare Japanse schatjes me te veel. Dus bevind ik me op een goede avond zenuwachtig maar vastberaden voor een club met *hostess service*. Ik ben niet alleen. Een japper van mijn leeftijd, die net zo veel Engels verstaat als ik Japans, blijkt een lotgenoot. Na enig beraad poolen we onze *resources*, die toereikend blijken voor een tafeltje, één grote fles bier, twee beeldschone meisjes en gebruik van de dansvloer tot middernacht. Eén minuut voor twaalf mompelt m'n collega iets onverstaanbaars, buigt, en vertrekt. De meisjes knipogen naar me, nemen me bij de arm en tronen me mee naar buiten. Het helpt niet dat ik, zwakjes, protesteer en aangeef dat m'n middelen volledig zijn uitgeput. Met zachte kneepjes in m'n zij voeren ze me nachtelijk Tokyo in, op weg naar iets dat ongetwijfeld mijn stoutste jongensdromen zal overtreffen. Trein in,

trein uit, ondergrondse in, ondergrondse uit en tenslotte een duister steegje in dat uitkomt bij een blinde deur. De deur zwaait open, en verbijsterd sta ik in een grote, helverlichte, volle, sushi bar. Waar ik drie kwartier lang de heerlijkste hapjes chopsticksgewijs krijg toegestopt door mijn twee vriendinnetjes voor de nacht. En verder gaat de tocht. De steeg uit en de metro weer in om twee metrostations verder weer boven te komen. De kneepjes worden intiemer en m'n verwachtingen groeien tot barstens toe. Plotseling voel ik op elke wang een kus, hoor een fluisterend *asoko ni hoteeru nga arimas*, krijg een kneepje en een duwtje in de rug en zie m'n twee schatjes wegfladderen, de andere kant op, waar het eerste morgengloren zich aankondigt. Beteuterd draai ik me om en sta voor het hotel waar de rest van de rijstgroep waarschijnlijk al uren ligt te ronken.

Japan, tempel

Bezoek aan de 'oude vijand'

Dit is Derk's eerste bezoek aan Japan, het land dat zijn familie niet onberoerd heeft gelaten met dank aan de Tweede Wereldoorlog die ze in Ned. Indië beleefden. Dat aspect van de geschiedenis komt zijdelings naar voren bij Derk's twee weken als gast van de afdeling genetica van het NIAS, in Hiratsuka. Het instituut is in een oude militaire kazerne gevestigd omdat juist die bunkers uitstekend functioneren als opslagplaats voor zaden van genetische bronnen. Wetenschappelijk medewerker Hiroshi Ito vertelt mij dat hij in de oorlog meteoroloog was voor de Japanse luchtmacht in Singapore. En mijn vriendelijke gastheer Dr Yoshio Watanabe was betaalmester in het keizerlijk leger in Mantsjoerije. Niets spectaculairs dus.

Interessanter is de ontmoeting met de familie Narusawa.

Het is 1941 en Derk's vader werkt als koffieselectieonist in Malang. Japan bezet maart 1942 Nederlands-Indië, en het Algemeen Landbouwsyndicaat, werkgever van Derk's vader, krijgt als nieuwe directeur de Japanner S. Narusawa, al sinds jaren in de kolonie werkzaam in de rubbercultures.

De heer Narusawa gedraagt zich in de oorlog uiterst correct en sympathiek jegens de Nederlanders met wie hij in zijn nieuwe functie te maken krijgt. Als Narusawa tien jaar later Java bezoekt, ontvangt de familie Hille Ris Lambers hem als een vriend. Inmiddels is hij in Japan iets hoogs in een rubberinstituut dat samenwerkt met Maleisië en Indonesië. Hij weet van onze komst, haalt Derk van het vliegveld in een mooie Amerikaanse slee en nodigt de Rijstgroep uit voor een feestje bij hem thuis. Dat verloopt in prima sfeer met spelletjes, dansen en eten, en wordt afgesloten met een muzikale bijdrage van Narusawa op gitaar en dochter Hiroko op luit.

Taiwan, rijstvelden nabij Kaohsiung

Taiwan. Overplanten van rijstzaailingen

Agamang in Banaue

In Banaue maken we eindelijk kennis met de missiepost ter plaatse. Vlaamse paters en nonnen vergasten ons op bruin brood met zelfgemaakte jam en honing. Heerlijk. Ze overstelpen ons met verhalen over hoe lastig het is de pantheïstische Ifugao leerlingen op hun middelbare school Europese normen bij te brengen. Grootste frustratie: de slaapzalen voor meisjes. In de Ifugao dorpen slapen meisjes en ongetrouwde vrouwen in aparte huizen, de *agamang*. Jongens op vrijersvoeten sluipen daar 's nachts via de trap binnen. De grote meidenslaapzalen van de missiepost vormen voor jongens van Banaue super *agamang*. In détail wordt uit de doeken gedaan hoe de jongelui te werk gaan. *En die meisjes zijn niet gewend slipjes te dragen, dus als ze de trap naar de slaapzaal opklimmen .....* Wij knikken vol begrip voor de frustraties van de paters. Ze zien niet hoe onze oortjes roder en roder worden en hoe onze breinen koortsachtig scenario's uitwerken. Het was vlak voor ons vertrek en het is er niet meer van gekomen.

Feestmaal

Pim, Nico, Willem en Roel vertrekken op 27 oktober 1965 vanuit Banaue voor een vierdaagse voettocht langs de Ifugao rijstterrassen. Gids en tolk is Eric Beyer, kleinzoon van H. Otley Beyer die als eerste antropoloog de Ifugao's bestudeerde. De eerste twee nachten slapen we in de schoolgebouwen van de dorpen Batad en Kambulo, waar we gastvrij worden ontvangen. We maken kennis met ceremonies

waarbij rijstwijf wordt rondgedeeld, voorouders worden aangeropen en varkens en kippen worden geofferd. De derde dag bereiken we, uitgeput, het dorpje Pula, aan het eind van een dal, en omringd door 2000m hoge bergen.

Banaue. R.I.P. op keukenplank

Banaue

Kinderen, vrouwen, mannen drommen om ons heen. De meesten hebben nooit eerder een blanke gezien. Een oude Ifugao troont ons mee naar de vorige vreemdeling die hij was tegengekomen, een Japanse soldaat in de oorlog, wiens gesnelde schedel ons van onder het rietdak van een huisje aangrijnst. Ter ere van ons bezoek is een drie maanden eerder begraven, gezouten varkensbout opgegraven en gebakken. De stukken vlees worden met plakkerige rijst op borden met lepel en vork opgediend. De klont vlees, onmiskenbaar groen, verspreidt een penetrante geur. Nico proeft er voorzichtig van; de smaak valt hem reusachtig mee.

Banaue

Pim is niet van plan het vlees te eten. Eerst probeert hij het hele stuk op Wim's bord te schuiven. Deze heeft het tijdig door en draait handig met bord en al belangstellend naar zijn Ifugao buurman aan de andere kant, waardoor het stuk vlees werkeloos aan de vork in de lucht blijft hangen. Dan stijgt elders in de kring een luid gelach op. Ieder kijkt die kant op. Pim trekt razendsnel zijn overhemd naar voren en werpt het stuk vlees tussen hemd en borstkas. Tevreden eet ie z'n bord verder leeg en steekt een pijpje op. Tien minuten later moet ie even weg. Hij komt terug, nu in het gezelschap van een kwispelende hond die de rest van de avond niet meer van zijn zijde wijkt.

Banaue, rijstterras in aanbouw

Balut

Met op het hoofd grote platte manden bedekt met een doek rennen de meisjes de aankomende bus tegemoet. *Balut, balut, balut* roepend, hun manden omhoog stekend, verdringen ze elkaar voor opengeschoven raampjes. Nico zit ingeklemd tussen een dikke vrouw met twee kippen op schoot en een keurig geklede, magere heer die doet denken aan een gepensioneerde vechthaan. *You like eggs?* De vechthaan kijkt hem verwachtingsvol aan. *I'll buy you an egg, very special Pilipino delicacy.* De bus kijkt glimlachend maar ook in gespannen verwachting toe bij dit staaltje Filipijnse gastvrijheid. *Thank you so much, this is very nice of you.* Nico neemt het grote, beige en nog warme ei van hem over en doet wat we Filipino's op andere bustochten hebben zien doen. Hij tikt een gaatje in het puntigste eind en slurp het vocht er uit. De smaak is onverwacht vissig, maar hij hoeft zich ervoor een vies gezicht te trekken. De bus kijkt ademloos toe. Hij trekt een nat plukje veertjes uit z'n getuite mond en laat het op de vloer vallen, maakt het gat iets groter, voegt het

zoutige mengsel uit een bijgeleverd opgevouwen stukje krant toe en werkt de hele inhoud naar binnen. Het kraakbeen van het 21-dagen oude eendenembryo is zacht en snel vermalen. Tenslotte slikt hij alles licht smakkend in met een gezicht alsof ie de grootst-denkbare lekkernij savouereert. De bus kijkt tevreden, maar ook licht teleurgesteld, toe.

Overnaadse rijstvier roeit in Manilla

De Nederlanders in Manilla dagen ons uit voor de roeiwedstrijd tijdens het jaarlijkse feest van de *Manila Boat Club*. Derk zit op slag, Nico op drie, Roel op twee, Rik op boeg. Pim is stuurpik. We hebben in geen jaren geroeid, maar na enige baantjes gaat het redelijk. We roeien tegen een Hollandse vier, waarvan één bemanningslid ooit meedeed aan Europese kampioenschappen. Veel toeschouwers langs de kant. Het slotnummer is de wedstrijd van *jong* tegen *oud* Holland. De start loopt

niet lekker en snel liggen we een halve bootlengte achter. Pim schreeuwt opzweepende commando's. De andere boot loopt niet verder uit. Een tussensprint halverwege helpt en we liggen gelijk. Wie heeft de beste conditie? Nog 200m en we liggen een taflengte voor. Luid gejoel aan de kant. Nog tien halen tot de finish en dan ... Derk vliegt uit zijn bankje, de boot valt stil, en met een kwartlengte verliezen we toch nog. We krijgen een troostbeker en kunnen spoedig het tijdens de race getranspireerde vocht aanvullen..

Benigno Aquino over grondeigendom

Als jullie iets willen leren over de problemen van het grootgrondbezit in de Filipijnen, ga eens op bezoek bij Benigno Aquino in Tarlac.

Enkele weken later was de rijstgroep gast op Hacienda Luisita, eigendom van één van de oudste, meest vooraanstaande en rijkste families van Filipijnse grootgrondbezitters, de Aquino's.

Op 26 november 1965, *Thanksgiving day*, trokken we in terreinwagens de bergen van Zambales in, naar de "Rancho Aquino". Daar maakten we kennis met de Negrito's, kleine zwarte mensen met kroeshaar die Zuidoost Azië bewoonden voor de komst van de huidige, meest Maleise, bevolking. We worden er vergast op prima drank en eten, maar ook op de jaarlijkse uitdeling van kleding en voedsel aan de Negrito's. Als tegenprestatie organiseerden die een wedstrijd boogschieten, gevolgd door een demonstratie van zang en dans. Onze gemengde gevoelens over het feodale gebeuren escaleren in hevige plaatsvervangende schaamte als de andere gasten

munten tussen de dansers beginnen te werpen. De dansgroep verandert in één kluwen vechtende wilden, luidkeels aangevuurd door de gasten.

De charismatische Benigno *Ninoy* Aquino maakt grote indruk op ons. Bij onze kennismaking, een dag eerder, legde hij zijn koppelriem met revolver en munitie voor ons neer met de woorden: *If you want to solve the socio-economic crisis caused by landowners in this country you have to shoot them all, starting with me!*

In 1983 wordt Aquino na aankomst op Manilla's vliegveld doodgeschoten op de vliegtuigtrap. Als leider van de oppositie tegen president Ferdinand Marcos keerde hij terug van enige jaren ballingschap in de VS. Zijn dood leidde uiteindelijk via een volksoptstand tot het presidentschap van zijn weduwe, *Cory* Aquino en het einde aan 20 jaar heerschappij van Marcos clan. Manilla's vliegveld heet nu Ninoy Aquino International Airport.

Op 22 januari 1987 marcheren duizenden protesterende plantagewerkers naar het presidentiële Malacañang paleis, aangevoerd door arbeiders van Hacienda Luisita. Negentien vinden de dood in de kogelregen afgevuurd door marine en politie.

Op 16 november 2004 is er weer massaal protest tegen de omstandigheden op Hacienda Luisita en haar suikerfabriek in Tarlac, in een directe bedreiging van de belangen van de nazaten van Ninoy Aquino. Twaalf arbeiders en twee kinderen worden gedood en honderden raken gewond bij een bestorming door politie en militairen. Had Ninoy Aquino dus toch gelijk?

Hesselink's rubber eiland

Op Luzon verloopt het onderzoek van Rik en Alexander zo voorspoedig dat ze tijd overhouden. Om nog een bezoekje aan de zuidelijker eilanden van de archipel te regelen, testen ze hun netwerk-expertise op een voor de rijstgroep georganiseerde

receptie bij Nederlands ambassadeur J. van der Zwaal. Ze maken kennelijk indruk op oud-Indiëganger en Goodrich manager Hesselink die hen uitnodigt voor een bezoek aan zijn rubber eiland onder Zamboanga, het zuidelijkste punt van het land: *'als jullie op maandag 11 november, 12 uur op Zamboanga Airport staan, piket mijn piloot jullie daar op'*.

En zo gaat het. Hesselink's privépiloot is op tijd. Er zijn meer passagiers: met ons vliegt een soort Jane Fonda, een prachtige, jonge Amerikaanse van het *Peace Corps*, een kennis van Hesselink. Voor hij landt cirkelt de piloot met zijn *Piper* boven het verzorgde eilandje met de rijen rubberbomen. Hesselink wacht ons op bij de airstrip. In zijn open jeep toont hij ons zijn propere plantage. Alle werknemers schieten in de houding en salueren als hij langs rijdt! Rik en ik lanceren alle slimme vragen die we over rubber kunnen bedenken.

In zijn ruime, hoog gelegen houten villa houdt Hesselink vanaf een enorm balkon zijn werkvolk nauwlettend met een verrekijker in de gaten. Daar voorzien na de zware middag twee mooie Filipina's ons van ruime Cuba Libres, serveren een filipijnse maaltijd en maken het ons zeer aangenaam.

Rik en ik filosoferen die nacht onder een super-heldere sterrenhemel over de (on)eindigheid van het firmament, het Godsbeeld, het mens-zijn en nog veel meer fundamentele vragen over het leven op aarde. Hesselink heeft zich inmiddels samen met zijn Jane Fonda teruggetrokken. Een prachtige tropennacht. De volgende dag vliegen Rik en Alexander terug. Jane blijft.

Pasay City, de rode wijk van Manilla

Als afwisseling van hun monotone praktijkonderzoek in Los Baños, gingen Pim en Alexander wel eens met Ben stappen in Manilla op zijn vrije dag.

Ben heeft zich kaal laten scheren want dat vindt hij handig. Hij is sterk en nu bijna 20 jaar oud. Zijn moeder is een hem onbekende Filipina. Zijn vader een Amerikaan van de US Navy, hem evenmin bekend, moet in 1945 Manilla van de Jap hebben bevrijd

Ben is nooit op school geweest, maar hij heeft een vriendin. Zij stelt de door Ben gegeven liefde zodanig op prijs, dat ze 's nachts voor hem werkt als *hostess* in een nachtclub. Dat wil zeggen: zij schenkt een biertje in, ze houdt een praatje met de gasten en verder ...

Ze zien elkaar om 7 uur 's morgens. Dan ontvangt Ben 70% van het verdiende geld. Zij houdt de rest. De mensen van de wijk zijn een beetje bang van Ben, want hij is behalve donkerder vooral ook gespierder dan de meeste Filipino's. Hij is uitsmijter van een duister speelhol ergens in Pasay City, de rode wijk van Manilla, en smijt uit van 's avonds 7 tot 's morgens 7. Hij is tevreden met de situatie: eten is geen probleem, geld is geen probleem, liefde is geen probleem. Ben is gelukkig.

Lambanog

Samen met Pim een studie ondernomen van de irrigatiestelsels in Quezon Province. In deze streek zijn in geen veertig jaar buitenlandse bezoekers geweest. De bezichtiging van irrigatiekanalen en bijbehorende voorzieningen wordt dan ook onvoorstelbaar gastvrij door onze gastheren aangepakt. Dagelijks zijn er meerdere ontvangsten met uitvoerige eetpartijen. De dagen worden afgesloten met even onvoorstelbare hoeveelheden Lambanog (>45%). Voordat onze gastheren en wij uiteindelijk vrolijk naar huis en hotel terugkeren, wordt er nog een demonstratie schietvaardigheid gegeven, want elke zichzelf respecterende Filipino in die buurt draagt een revolver. De volgende ochtend zijn ze allemaal weer present.

Wij moeten afscheid nemen na een week bezichtiging van alle irrigatiestelsels en de gastvrije ontvangst door boeren en lokale hoogwaardigheidsbekleders, alsmede een anderhalf uur durend live radio-interview. Op zaterdagochtend betreden wij via een prachtig versierde ereboog met Nederlandse vlaggetjes het feestterrein, waar grote tafels feestelijk zijn gedekt voor de meer dan vijftig mensen die meewerkten aan ons bezoek. Als het afscheid na vele uren eten met mooie toespraken nadert, wil elke aanwezige nog één keer individueel met elk van ons toosten op het succesvolle bezoek. Gelukkig worden we teruggereden. Als we onderweg een sanitaire stop maken, waarbij ik voor de zekerheid wat steun zoek tegen een boom, blijken er onmiddellijk tientallen venijnige grote rooie mieren over mijn arm te lopen. Het kan me geen moer schelen.

Vaccinatie

Voor onze verdere reis moeten wij een cholera-vaccinatie hebben. Op 4 december 1965 begeven wij ons naar het *Bureau of Quarantine* in de haven van Manilla. Probleem: Willem is ziek en ontbreekt dus. Wat te doen? Pim weet het antwoord, laat zich eerst zelf vaccineren, en gaat vervolgens weer in de rij staan voor Willem. We kunnen weer verder...

Nieuwjaarswens 1966

Hono Kono

Hong Kong woonboten

Bij voorbaat moe van de Rijstgroep

Op 5 januari 1966 bezoekt de Rijstgroep *Chainat Rice Experiment Station* midden in Thailand. Directeur Manee Chuaviroj is afwezig, hij moest naar Bangkok wordt ons verteld. De bezoekers zijn verbaasd, want zij hadden hun komst toch nog zo goed aangekondigd! Onverrichter zake verder dan maar. De volgende dag komt de Rijstgroep op de terugweg naar Bangkok weer in de buurt en besluit, nu onverwacht, andermaal langs te gaan.

Chainat, oogst van drijfriest

Thailand, Chainat

Ditmaal treffen ze de directeur wel aan, duidelijk slecht gemotiveerd om de Rijstgroep te woord te staan.

In 1975 werkt Derk in Thailand in een kantoortje in de *Rice Division* te Bangkok, afgesloten van de directeurskamer. Hij luistert zijns ondanks mee bij conversaties van de Thaise onderzoekers met hogedruk donorvertegenwoordigers van de Wereldbank en dergelijken, die \$1000 per dag kosten en dus altijd haast hebben. Zij bevragen de Thaise tegenspelers indringend over hun vorderingen in de projecten. Net zo indringend als de Rijstgroep in 1965 zijn gastheren bevroeg. Nu weet Derk: die directeur was adwezig precies *omdat* de Rijstgroep zijn komst had aangekondigd.

Emerald Buddha complex

Floating Market, Bangkok

Pim, Roel & Willem bezoeken Kali-gath

Om 3 uur s 'ochtends door de straten zwieren: een belevenis. Vooral in India. Vaak triest, maar je kreeg wel het gevoel meer van India te begrijpen. Altijd beweging. Honderden mensen. Veel bedelaars. Overal liggen mensen op de trottoirs, levend of dood. In Calcutta brachten Pim en Roel zo een vroeg

bezoek aan *Kali-gath*. Een tempeltje voor bedelaars en dat hebben wij geweten: Eerst melden bij een politieagent, die je overlevert aan een hoge priester. *Bakshish* betalen om toegelaten te worden. Doorverwezen naar een tweede dikke priester, die om de vijf minuten dreigt je los te laten tussen alle verminkte bedelaars als hij niet nogmaals *bakshish* ontvangt. Met hem erbij deinst de menigte naar achteren – zonder hem beginnen ze aan je te trekken. De priester toont ons een vrouw met gele stippen. Geeft haar enige slagen in het gezicht: ze heeft zich niet aan het gebod gehouden te trouwen en kinderen te baren. We betreden het speciale tempelgedeelte voor de stervenden. Smerig. Bloedoffers aan godin Kali middels het slachten van ongeveer 200 ossen en bokken per dag. Allemaal ellende met ziektes als lepra en geen enkele hygiëne. Als je niet meer geld geeft, laat de priester je vallen en sta je alleen tussen de horden. Je bent machteloos, want je wordt gevild als je één van die honderden ook maar één *rupee* zou geven. Het kostte ons meer dan een half uur de tempel weer uit te komen. En wie kwamen wij daar tegen: Willem! Het gehele bezoek had ons zo'n 50 Rs. Aan fooien gekost. Willem had daarentegen 3 Rs. Betaald, maar dan wel voor een bezoek van 10 minuten zonder foto's.

India, Orissa, Konarak tempel

Ook Alexander bezoekt Kali-gath

Makhanlal Banirgaa sjokt uit de rij oude mannetjes naar voren en biedt aan het tempeltje te laten zien. Hij legt zijn lange, knokige vingers op mijn arm en trekt me weg van de inmiddels naderbij gekomen horde opdringerige bedelaars. *Kali*, lispelt hij, *is de godin van de verwoesting, ziekte en dood. Ze is zwart. Heeft vier armen. Haar handpalmen zijn rood van het bloed. De tong die tussen haar lange slagstanden tevoorschijn komt druïpt ook van het bloed. Vroeger kreeg zij mensenoffers.*

Makhanlal trekt me een trap op naar een soort bordes met uitzicht op het binnenplein. Bij een offerblok staan drie gezonde, zwarte bokjes trillend op hun poten. Een man met ontbloot bovenlijf hakt met een kromme sabel van elk bokje met één houw de kop af. Bloed spuit uit het wild trappelende lijfje, als wil het zijn kop terug hebben.

Schurftige honden likken snel wat bloed op, voordat het met een bruine straal Gangeswater wordt weggespoten. Slordig worden de onedele van de edele delen gescheiden en verdeeld over met bananenbladeren gevoerde rieten manden.

De brenger van het bokje gaat tevreden naar huis met manden vers vlees onder de arm. Kraaien vechten om de restanten. Het volgende bokje wordt opgepakt en ...het lijkt wel een continu bedrijf. Makhanlal glimlacht en lispelt: *het heeft Kali behaagd.*

Op dit moment gaat misschien de zon op in India. De vrouwen schenken warme thee voor de mannen die rond het potkachtje neerhurken.

Tussen Bhubaneswar en Calcutta

Calcutta

Calcutta ontwaakt

Per boemeltrein terug naar Calcutta na een enerverend verblijf in Orissa.

Vier uur 's morgens rijdt de trein met piepende remmen het Centraal Station van Calcutta binnen. We zoeken onze bagage bijeen en lopen slaapdronken over het perron. Al gauw zijn we weer helemaal wakker. Onder elke hoop vodden ligt iemand te slapen. Halfzes wordt het buiten lichter. Howrah bridge steekt zwart af tegen de hemel. Mensen op de liggers van de brug ontwaken en kijken ons met holle ogen na.

Roel wil gaan filmen maar een politieagent houdt hem tegen: No photography, war with Pakistan! Halfzeven breekt een waterig zonnetje door de mist. Mensen baden in de rivier. Een stad van zes miljoen ontwaakt. Op straat wordt het druk. Mensen puilen uit trams. Een vrachtwagen staat midden op een verkeersplein stil. Men probeert hem zonder succes aan te zwingelen. Koeien laveren traag door het drukke verkeer. Mismaakten en verminkte oorlogsveteranen bedelen.

Op de stoep van de brede weg langs de rivier zijn touwen gespannen van de kademuur naar de stoeprand, met daarover papieren of jute zakken, als daken voor de daklozen. Sommigen staan niet meer op en worden, levenloos, later opgehaald.

Calcutta, bedelaar telt zijn geld

Howrah bridge, Calcutta

Do's and don't's in Nepal

Nico koopt in Kathmandu de verzamelde werken van Lu Hsun, in een prachtige spotgoedkope dundruk-editie van de *Foreign Languages Press* in Peking. In de boekhandel heeft hij een leuk gesprek met een Nepalese jongen van een jaar of twaalf, die in ontwapenend Engels vertelt dat hij later piloot wil worden en op school dringend behoefte heeft aan een woordenboek, iets dat zijn ouders niet kunnen betalen.

Bij het avondeten wisselen we onze ervaringen uit van de afgelopen dag. Ook Roel heeft het jongetje ontmoet. Heb je hem een Engels-Nepali of Nepali-Engels boekje gegeven? vraagt Nico. We constateren dat het jochie nu met twee identieke woordenboekjes rondloopt. Een paar dagen later laat een *US Peace Corps* vrijwilliger ons zijn *Do's and don't's in Nepal* zien. Citaat: "Geef geen schoolboeken aan Nepalese jongetjes. De boekhandelaar is de enige die daar echt beter van wordt!"

RNAC moet veel leren

De enige vlucht van Pokhara naar Kathmandu waarop nog plaats is vertrekt eind van de middag. De volgende vlucht gaat pas volgende week dinsdag. Het is vroeg in de morgen en we maken een bergwandeling naar Sarankhat. Bij terugkomst om 15:00 uur blijkt ons toestel vertrokken, bijna vier uur te vroeg. Die dag vliegt er niets meer, maar we kunnen plotseling wel de volgende ochtend mee. Acht uur de

volgende morgen staan we in het kantoor van Royal Nepalese Airways om ons te verzekeren van een plek. Komt in orde. Een vliegtuig arriveert 10 uur en wij staan in de rij, maar helaas; het vliegt naar het westen. Over een uurtje zal het toestel ons op de terugreis oppikken en het verschijnt inderdaad, maar wel helemaal vol. Het kan ons niet meenemen, maar er komt zeker nog een vliegtuig. En zowaar: 14.30 uur landt er ééntje uit Kathmandu. Maar ook dit toestel vliegt verder. We kunnen vast wel mee als het weer terug komt. En dan komt er weer een Dakota uit Kathmandu, deze gaat vast ook verder westwaarts. Maar dan blijkt dat de DC-3 direct weer terugvliegt naar Kathmandu. Wij bestormen het toestel en bezetten onze plaatsen. Geen trap bij aankomst in Kathmandu, dus we springen het toestel uit. 's Avonds raken we toch nog in opperbeste stemming als de manager van ons hotel ons uitnodigt voor Nepalese gerechten met lokale whisky.

RNAC Fokker Friendship

RNAC leert

Op 26 januari 1966 landen wij op het vliegveld van Kathmandu en zien daar een nagelnieuwe Fokker Friendship.

Derk merkt een détail op: de registratie begint met de vertrouwde PH letters. Het vliegtuig is net uit Nederland ingevlogen, en de Fokker fabriek heeft er standaard een opleidingsbemanning bijgeleverd. Wij drinken enige borrels met kapitein Sluiter en zijn Nederlandse bemanning. Men maakt regelmatig opleidingsvluchten. Of wij meekunnen? Ja dat kan, maar als puntje bij paaltje komt kunnen er op 6 februari 1966 slechts vier mee: Derk, Roel, Willem en Rik. Wij melden ons gewicht en vervolgens wordt het equivalent aan zandzakjes uit het vliegtuig verwijderd. Wij stijgen op met slechts één motor draaiend om de piloot meer ervaring te geven. De andere motor draait overigens stationnair mee, voor jee weetmaarnooit.

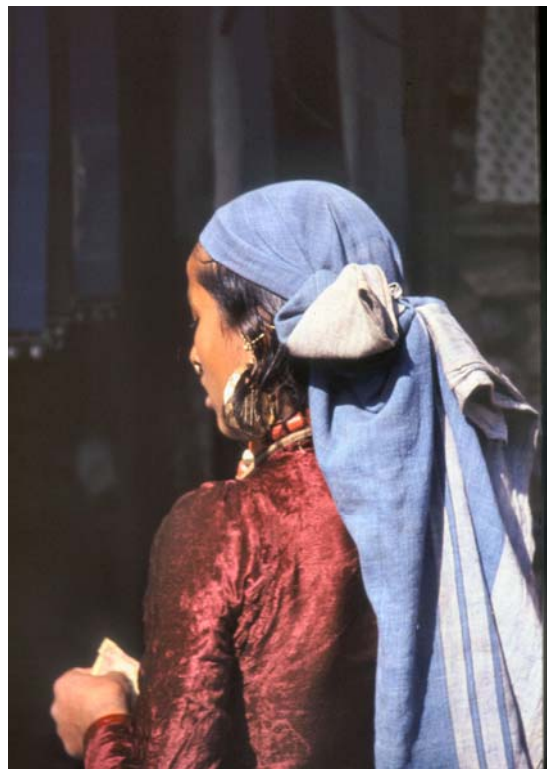
Wij vliegen naar India en bereiken daar het vliegveld van Patna. Wij voeren meerdere schijnlandingen uit, waarbij men tot één meter de landingsbaan nadert en dan snel weer optrekt. Ook die Hollanders van Fokker houden niet van betalen, en de baan raken = landingsgeld betalen. Wat de piloot ook leert is het vliegen in scherpe bochten. We zien de zonnestrallen door stuurboord binnenkomen en door bakboord er weer uitgaan. Onderwijl kondigt de stewardess alsmaar, in strijd met de waarheid, de landing op New Delhi aan. Zij schenkt het braakmiddel sterke thee en met succes: na al die capriolen mag ze Derk het kotszakje aanreiken. Toch een mooie vlucht!

Pokhara, Tibetaanse vluchtelingen

Nepal, Bodnath

Nepal, Kathmandu

Nepal, bruiloftsstoet

Iran, Isfahan

Nepal – Onderwijs

Taj Mahal achter de coulissen

De beeldschone Mumtaz Mahal, bezig aan haar veertiende kind, roept vlak voor de bevalling haar Heer bij zich. Zij fluistert in zijn oor dat zij in dit kraambed zal sterven. Buiten zinnen van droefheid zweert de Grootmogoel voor zijn geliefde Mumtaz het mooiste mausoleum ter wereld te bouwen. Als zij inderdaad kort daarna overlijdt, doet de Grootmogoel zijn woord gestand en bouwt in stralend wit Italiaans Carara-marmer de wereldberoemde Taj Mahal. Die staat er nog steeds in volle glorie aan de oever van de Yumna, een zijrivier van de Ganges.

Ook wij fotograferen het wereldwonder vanaf de standaard invalshoeken. Voor een nieuw gezichtspunt zoeken Derk en Alexander 's morgens vroeg de achterkant van het gebouw op. Voor een juiste positie waden ze blootsvoets langzaam achteruit door de aldaar ondiepe Yumna. Plotseling slaakt Derk een kreet! Hij staat zowat boven op een schedel. Om hen ligt menselijk gebeente op de rivierbodem, afkomstig van een nabije crematieplaats. Crematies leveren naast as ook gebeente op!

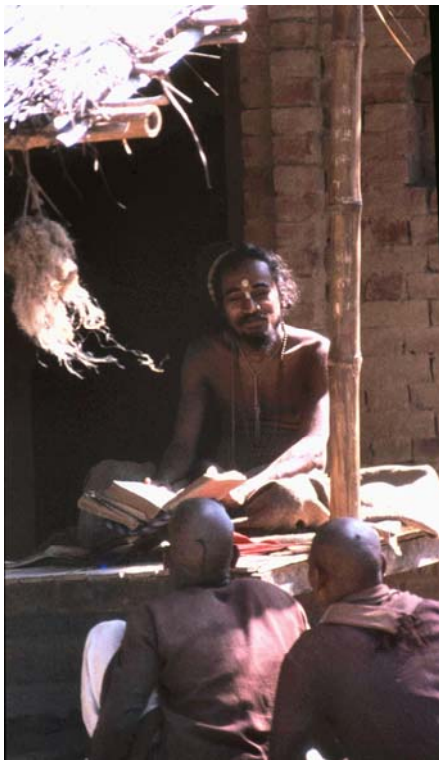

Links Alexander, rechts vooraan een schedel

Begravenis aan de Ganges in Benares

's Morgens om 5 uur op. We willen vòòr zonsopgang bij de heilige rivier de Ganges zijn om de stad langs de oevers te zien ontwaken en om de Hindoes er hun bad te zien nemen. De *ricksba* is goed op tijd en we zoeken een plaatsje op de treden van de *Ghats*, trappen die de rivier in leiden. Terwijl de goudgele bol zich langzaam verheft boven de moerassen aan de overkant van de rivier stromen, meest mannen, de stad uit naar de Ghats. Enkelen lopen poedelnaakt en met witte as ingesmeerd naar de rivier. Velen hebben geslapen op de trappen en ontwaken bij de opkomende zon. Met het gezicht naar het oosten prevelen ze gebeden, zingen, mompelen, schreeuwen. Men schept heilig water in koperen kommetjes uit de rivier. Uit luidsprekers klinkt allesoverstemmend eentonig, sonoor gezang. We lopen langs de oever naar de *burning Ghat*, de crematieplaats en kijken op gepaste afstand toe. Er komt iemand uit de geheel in het wit geklede groep rondom een lijkverbranding op ons af. Hij legt ons de ceremonie uit. De dode wordt in doeken gehuld naar de rivier gedragen en ondergedompeld. Dan wordt het lichaam in een mooie doek gewikkeld en op de brandstapel gelegd.

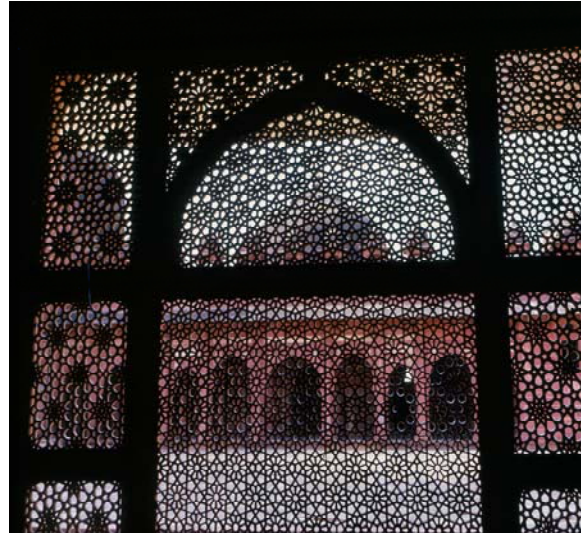
India, Benares. Leraar

De meest nabije bloedverwant loopt zevenmaal om de brandstapel en steekt het vuur aan. Een priester slaat de schedel van de dode in zodat zijn ziel naar de hemel kan opstijgen. Iedereen prevelt gebeden. Als het lichaam geheel is verkoold wordt het vuur gedoofd met heilig water. De botten en de as worden zorgvuldig verzameld om de as in de Ganges uit te strooien.

We worden uitgenodigd voor *chai* en *dhal* en voor het boottochtje met de hele

boerenfamilie uit Bihar om de as van pa over de Ganges te verstrooien. Zij hadden hun doodzieke vader naar Benares gedragen en een paar uur eerder was hij gestorven. Iedereen blij: pa is gestorven bij de heilige rivier en is nu in de hemel. Een taak wel volbracht. Het waren zeer ontroerende uren.

India, Fatehpur Sikri

Vertrouwen in de mensheid

Bij elk cultuurmonument waar dan ook, staan kleurrijke verkopers bij hun uitgebreide kraampjes de bekende snuisterijen, beeldjes, ansichtkaarten of andere rommel aan te prijzen. Zo ook in Agra bij de toegang naar de Taj Mahal. Bij een zo'n kraampje raakt Rik na zijn gebruikelijke fotoreportage van het prachtige gebouw geobsedeerd door een serie van twaalf prachtige schoteltjes van aardewerk met ingelegde bloemetjes. Na enig onderhandelen en afdingen koopt hij ze en betaalt ook voor de verzending naar zijn huisadres in Nederland. En natuurlijk bereiken de spullen na enige maanden Amsterdam niet.

Als een jaar later een collega Agra gaat bezoeken, vraagt Rik hem deze verkoper nog eens eventjes op zijn vingers te tikken over die schoteltjes. Zo geschiedt en zowaar de verkoper herinnert zich nog zijn deal met Rik, aarzelt geen moment, pakt de schoteltjes onmiddellijk in en geeft ze aan Rik's collega mee, alsof er niets aan de hand was. Rik's vertrouwen in de mensheid wordt hiermee niet beschaamd!

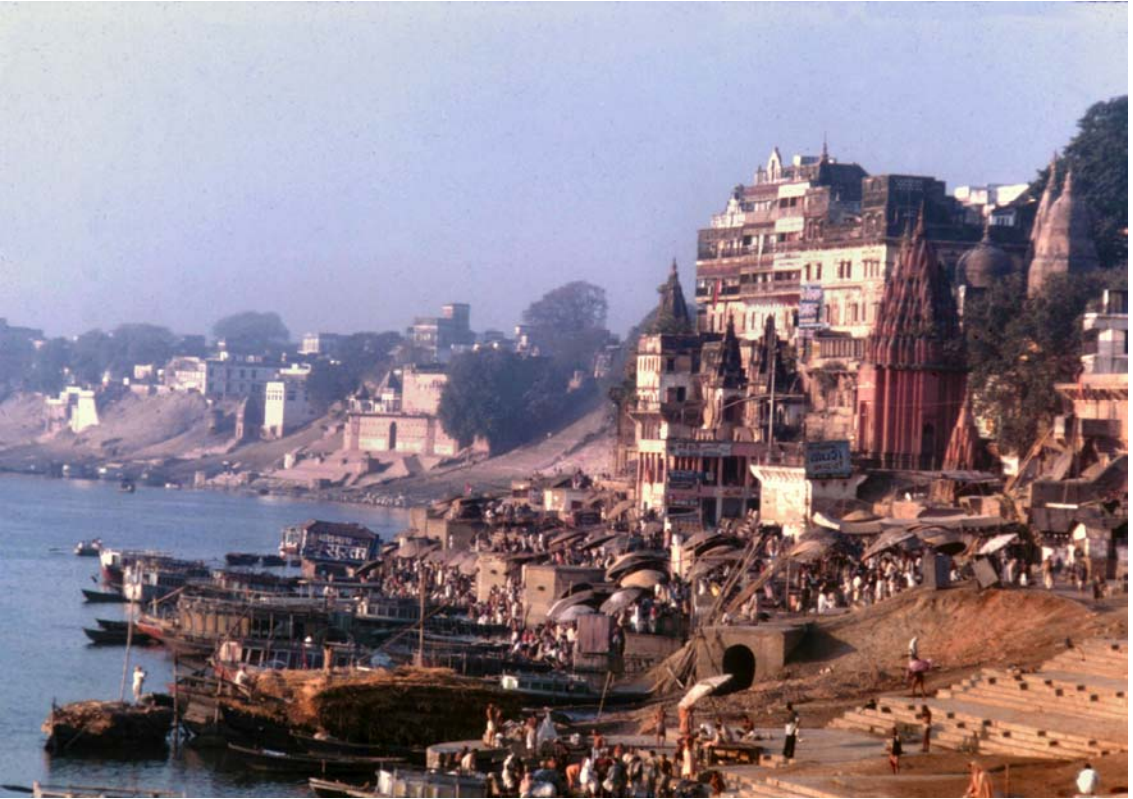
Derk & Roel ontmoeten toekomstige baas

Op 15 februari 1966 bezoekt de Rijstgroep het IARI in New Delhi en krijgt een lunch aangeboden van Dr M.S. Swaminathan en echtgenote. Derk besteedt in zijn dagboek weinig woorden aan de heer Swaminathan, maar meldt vooral dat mevrouw Swaminathan geen blad voor de mond neemt, iets wat Derk nog bij geen Indiase dame is tegengekomen.

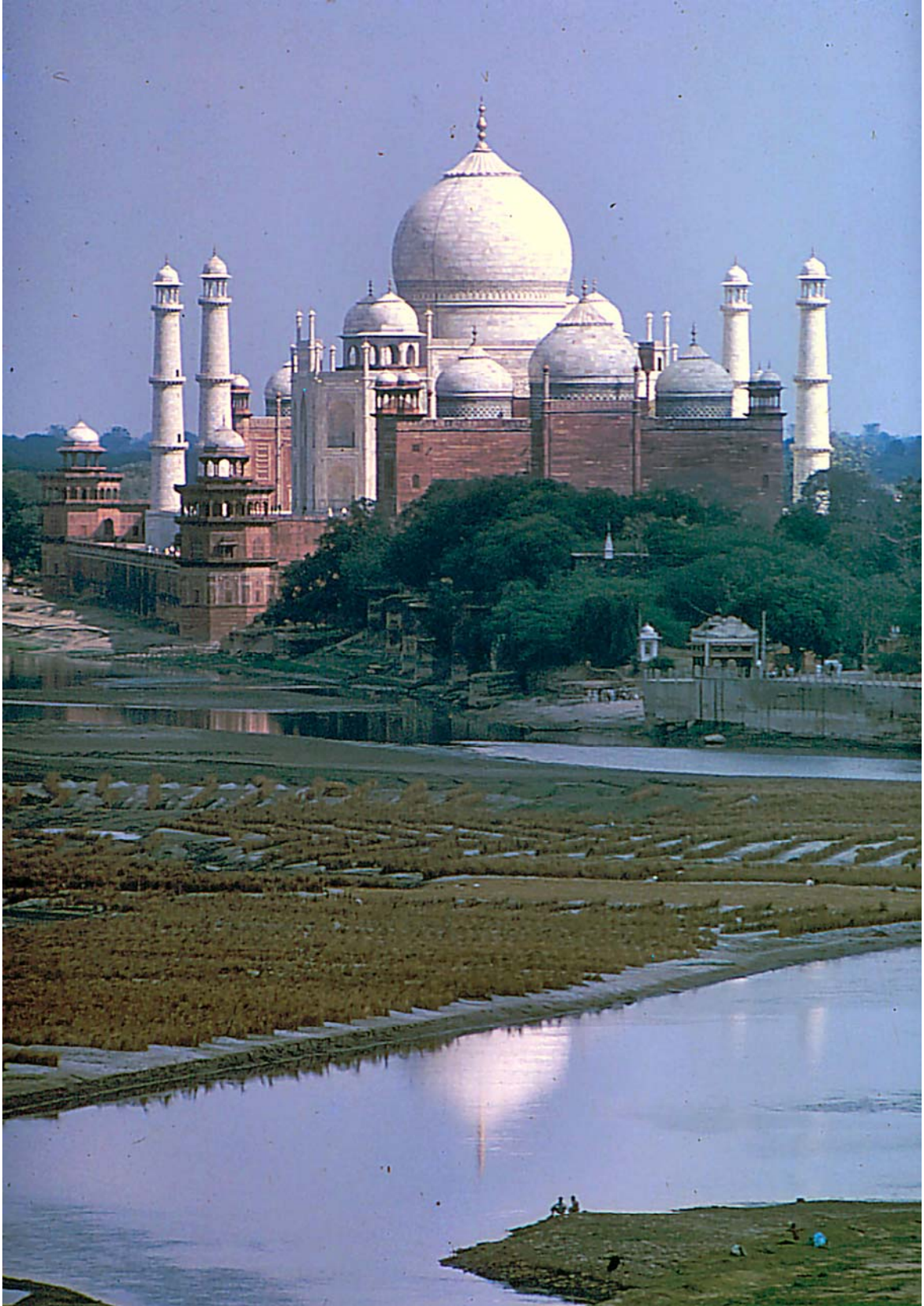
Veel later, in 1982 wordt Dr Swaminathan de Directeur-generaal van IRRI, en daarmee de baas van Derk en van Roel. Hij maakt er grote indruk door zijn kennis, inzichten en werkwijze. En Mina Swaminathan? Zij is nog geen spat veranderd en schudt met haar directheid de soms rigide IRRI samenleving behoorlijk op.

Benares

Agra. Taj Mahal

Isfahan, Iran

Isfahan

Roel bezoekt een familie in Isfahan

De tweede dag van ons verblijf in Isfahan gaat ieder op eigen gelegenheid de stad in. In de Masjid Jamal, een moskee uit de 10^e eeuw, wordt Roel aangesproken door een Iraanse student, die hem wil rondleiden. Roel heeft de moskee al van alle kanten bekeken, heeft geen behoefte aan een rondleiding en zegt, om van hem af te komen, dat ie alleen geïnteresseerd is in een echte, gebruikte waterpijp. De student heeft thuis wel zo'n ding. Door een wirwar van smalle straatjes en een smalle gang achter een hoge muur bereiken ze het binnenplaatsje waaraan de hele familie woont. Roel wordt binnengenodigd. Terwijl de hele familie toekijkt wordt er in de huiskamer thee geschonken. De vader van de student blijkt vier jaar geleden aan de drank te zijn overleden. Zijn oudste broer moet nu de kost verdienen voor de hele familie. De student wil *petroleum engineer* worden. Hij is verloofd en gaat trouwen zodra hij van school is. Zijn zusje van 15 jaar is ook verloofd en trouwt nog dit jaar. Meisjes gaan na de lagere school niet meer studeren, maar bereiden zich voor op het huwelijk. Of Roel een vrouw heeft? Even later gaat een foto van Henneke de kring rond. Iedereen roept *oh* en *ah* en is verrukt. Hij moet haar volgende keer beslist meenemen. Onder grote hilariteit rookt Roel de waterpijp, koopt hem en wordt uitgenodigd voor de maaltijd.

Isfahan

Abdul coming, Abdul going

Overal op onze reis werken Wageningse reünisten. In Teheran ontfermt Cornelis DesBouvie zich over acht man in zijn riante pand. Cornelis, een Heer van stand, echte oud koloniaal, zo uit de film, heeft het dik voor elkaar. Hij bewoont een groot herenhuis midden in de stad, samen met bediende Abdul: *Master-servant & -cook!* Abdul kookt uitstekende maaltijden, dient het eten op, schenkt drankjes in, wast onze kleren, maakt het huis schoon, schudt de bedden op ... Cornelis en gasten worden op klasse door hem verwend. Daarbij kent Abdul ongeveer twee woorden Engels: *Abdul coming, Abdul going.*

Voldoende voor de taken die Cornelis hem opdraagt.

Isfahan

Nico koopt antiek

Het Ministerie van Landbouw in Caïro organiseert ons verblijf in Egypte, met een straf reisschema en een continue, vaak uiterst vervelende supervisie. Als vertegenwoordiger van de rijstgroep in dat land mag ik dat probleem oplossen. Het kost me al mijn overredingskracht de ambtenaar van het Ministerie ervan te overtuigen dat we heel goed een dagje individueel Luxor kunnen verkennen. We reizen toch al anderhalf jaar de wereld rond en zijn aardig door de wol geverfd. Een uur later loop ik opgelucht in m'n eentje door de velden net buiten de stad. Ik ben op zoek naar een kleine, uit steen gesneden scarabee. Iedere oude Egyptenaar had zo'n ding om z'n nek, had ik gelezen. Er moesten er dus nog duizenden van rond-slingeren. Het kon niet anders of boeren kwamen ze regelmatig tegen op hun erf.

De onvermijdelijke jongeman die zich als gids aanbiedt komt nu eindelijk gelegen. In het stof van het pad schets ik een scarabee, maar hij kan er niets van maken. Maar met een grote V erbij die de halsketting moet voorstellen, klaart z'n gezicht op. Hij gebaart me te wachten en verdwijnt tussen een paar lemen huisjes verderop. Binnen twee minuten is ie terug, met een zwaar gesluierde vrouw. Ze knielt neer opzij van het pad, laat haar sluier zakken en kijkt me schalks aan. Ze maakt

aanstalten zich verder te ontbloten. *No, no*, schud ik, geschrokken. Verontwaardigd heupwiegt ze weg. Dan blijkt de gids toch wat Engels te spreken: *You want small girl? No, no! Small boy? No, no! You want me?* Ik wil verontwaardigd weglopen maar begin te lachen en schets toch nog maar eens een scarabee, draai me om en loop weg. Nog voor ik de buitenwijken van Luxor heb bereikt haalt ie me hijgend in. Hij heeft een groot oud vestzak horloge aan een versleten ketting in de hand. Ik moet weer lachen, en het spijt me bijna dat ik hem teleurgesteld achter moet laten.

In de stad ga ik toch maar zo'n souvenirwinkel binnen met een étalage vol Cleopatra's, katten, ibissen en geglazuurde scarabeeën. In een laatje vind ik wat ik zoek, een klein, onooglijk scarabeetje, de Nijlmodder er nog aan. Voor één Egyptische pond is ie van mij. In het hotel borstel ik hem schoon met m'n tandenborstel. Nog voor het vuil er helemaal af is lossen ook de verf en het gips op, en is ie al bijna voor de helft verdwenen.

Egypte, Schoolklas

Zondagsrust

Wim ligt nog steeds met geelzucht in het *Pars General Hospital* in Teheran terwijl de overige rijstgroepleden drie weken lang genieten van Egypte. Van de Nijldelta vol Alexandrijnse klaver, van de dorre maar beregende Fayoum met zijn vruchtbare bodem, en van Aswan waar een gigantische dam wordt gebouwd om het Nijlwater in het toekomstige Nasser-meer op te vangen. We slapen op een prachtig eilandje

in de Nijl met bloeiende bougainville, vlakbij de tombe van Aga Khan. We zwerven door Luxor met de indrukwekkende tempels van Hatsjepsut, de kolossen van Memnos en de schitterende valleien van de koningen & koninginnen. Maar het programma is vooral overvol door vele intensieve werkbezoeken aan proefstations.

Nico schrijft Wim: *“We hebben geen moment rust! Op vrijdag, de mohammedaanse rustdag, passen onze gastheren zich aan en werken we gewoon door. Maar ... op zondag - voor hen geen rustdag - werken we dus ook gewoon door.*

We missen je vreselijk, want jij was de enige die ons om principiële redenen een zondagse rustdag had kunnen opleggen...”

Egypte, de Nijl

Jordanië

Oost Jeruzalem

Wulfsen & Wulfsen

Dat Robert Best in alles wat hij onderneemt uiterst degelijk te werk gaat manifesteert zich bij de aanschaf van onze uitrusting. Robert neemt ons mee naar Den Haag en wij komen thuis met parafernalia zoals een stevige varkensleren tas (type verloskoffer) voor de handbagage, khaki pantalons en overhemden van het degelijke Amerikaans type "gas station attendant".

Wij moeten ook in tropische hitte representatief voor den dag komen en daartoe dient het tropenkostuum van Wulfsen & Wulfsen, in betere tijden leverancier van de *Jas Toetoe* en de tropenhelm aan onze voorouders. Een schitterend pak van een dunne stof met lichte en beschaafde krijtstreep, waarvan je bij gebrek aan een voering nauwelijks voelde dat je het aan had. Wij kwamen er goed mee voor den dag. Mede door die pakken voelden we ons echte ambassadeurs van de Wageningse Landbouwhogeschool.

Wat is er van over?. Asvegen en brandgaatjes in de pakken van verstokte pijprokers Pim en Roel frustreren snel de representatieve uitstraling van de groep als geheel. Een oplossing dient zich aan in Los Angeles, waar uitgerekend Pim en Roel een *Super sale* ontdekken van *ready-made* pakken in alle maten voor slechts \$25 per stuk. Apetrots paraderen ze rond in het scherpgesneden donkerblauw, dat Wulfsen & Wulfsen naar de kroon steekt. Maar binnen een dag ontsieren uitgelubberde knieën hun nieuwe broekspijpen. De nieuwe ellebogen glimmen als na jarenlange dienst.

Zo blijven onze pijprokers morsig tot het eind, en het staat ze goed.

Wat is er van Derk's Wulfsen & Wulfsen pak over? Hij heeft het in de jaren 1975-80 in Thailand regelmatig gedragen, met zwarte rouwband permanent opgespeld, bij de vele crematies en wakes die hij mocht bijwonen van familieleden van Thaise collega's. Nu draagt niet Derk, maar zoon Reinier het pak met veel plezier - en zonder rouwband.

Rijstgroep in Bhubaneswar, 1966

Reinier in Brisbane, 2006

Muziek!

Muziek maken is het mooiste wat er is, vooral met elkaar. Ook tijdens de rijstreis. In Suriname studeert Nico daarom hard op zijn klassieke gitaar en geeft later een prachtig concert voor de Internationale Studenten Club in Manilla. Wilfried en Alexander oefenen in Suriname iedere zaterdag de bekende jazz-nummers in Hotel de Wereld, inspireren de kerstnacht van 1964 met serieuze kerstliederen en begeleiden missionaris Frans Maarsen met muziek op zijn pad langs de indianendorpen bovenstrooms van Nickerie.

Indrukwekkend is ons optreden aan de *University of the West Indies* op Jamaica, in Mona, nabij Kingston. Wij genieten daar van een heerlijke tijd op de campus en erbuiten, inclusief de prachtige calypso's van de *Mighty Sparrow!* Ook leren wij vele gastvrije Jamaicanen naast uitdagende Jamaicaansen kennen, waaronder de schone Patsy: *You are too small for me!* Bij ons afscheid komt de studentengemeenschap in

grote getale bijeen in de Aula. Na de bekende serieuze speeches over en weer, denken Wilfried en Alexander: nu of nooit! Wij pakken onze instrumenten, Wilfried tikt af en een *Oh When the Saints go marching OUT* galmt luid door de zaal! Nog nooit hebben wij een zaal in zulk een korte tijd zien omtoveren in één swingende, zingende, dansende massa! Heerlijk, wat een ongekende vreugde. Muziek blijkt toch veel intenser te inspireren dan *stijve* speeches...

Minder glorieus is ons optreden in de *Grand Canyon!* Na de gunstige ervaring van Jamaica, denken wij wat extra geld bij te kunnen verdienen (nooit weg niet waar?) en stellen ons als *echte straatmuzikanten* strategisch op voor een restaurant en de bekende toeristenstroom, afdalend naar de *Colorado River*. Om mogelijke gulle gaven van de toeristen te stimuleren leggen wij uit eigen zak enkele *quarters* ostentatief in een pet voor ons neer.

Of het nu aan ons spel lag of aan het andere Amerikaanse cultuurpatroon: de pet bleef leeg! En nog veel erger: de restauranthouder maant ons na enige tijd op te hoepelen, want zijn klandizie loopt hard achteruit!

Weer een ervaring rijker!

Diner in Stanford met familie Johnston

Enigen van ons ontmoetten tijdens de reis mensen die later van grote betekenis blijken voor onze carrière. Dr Bruce F. Johnston bijvoorbeeld, van het *Food Research Institute* aan Stanford University in Californië. Hij maakte Rik, Alexander en Pim vertrouwd met de Japanse cultuur, de geschiedenis met de belangrijke Meiji periode en de ingewikkelde problemen van deeltijdsboeren. Rik en Alexander hadden hier later in Japan veel plezier van. Johnston inspireerde Alexander tot het schrijven van *Japan, voorbeeld voor Azië*, dat na de nodige correcties door Robert, nog werd gepubliceerd ook! (Landbouwkundig Tijdschrift nr.6, Oct. 1965). Johnston onderrichtte hen ook in de specifieke grondeigendomsverhoudingen in de Filipijnen en deed Rik en Alexander daarmee de onderwerpen aan de hand voor latere artikelen *Rice farming and extension in a Philippine barrio* (in: *Aspects of rice growing in Asia and the Americas, Misc. Papers, 1970, LH, Wageningen*) en *Relationships land owner and tenants in various barrios, Luzon, Philippines*

Het begon allemaal met een warm welkomstdiner bij de familie Johnston thuis. Rik, al eerder met een uitwisseling in de VS geweest, sprak uitstekend Engels en maakte indruk met zijn brede belangstelling en ontwikkeling en zijn juiste opmerkingen op het juiste moment.

Veel later komt Alexander als plaatsvervangend PV bij de FAO Johnston regelmatig tegen in Rome. En Rik? Die volgde colleges bij hem bij zijn voorbereiding van zijn PhD.

Diplomatie

Ambassades vormden vaste pleisterplaatsen voor informatie-uitwisseling met het moederland, voor het netwerken met de lokale Nederlanders en met autoriteiten ter plaatse. Alles ging goed in Honolulu, Manilla, Hongkong, Teheran, Istanbul en

Rome, maar in Mexico City en Tokyo verliep niet alles naar wens.

Op de receptie te onzer ere op H.M. Ambassade in Mexico City gedraagt de tweede man zich zo bekakt en neerbuigend dat Pim zich genoodzaakt voelt de Wageningse eer hoog te houden. Hij pakt de das van de man, schudt eraan en noemt wat aan de andere kant van de das hangt een *Leidse vlerk*. Alexander kan het slechts beamen. We koppelen het voorval direct terug naar Robert. Staf en Keyser vinden het prachtig : *Leijenaren zijn bekakte vlerken, geef ons maar Wageningers ...!*

In Tokyo komt de receptie met diner bij de ambassade's tweede man Sarvaas, na een intensieve werkperiode in Nishigahara als een verademing. Na de nodige borrels en biertjes zit de stemming er goed in. De gesprekken worden luider en luider. De bekende Leonard Huizinga, schrijver van *Adriaan & Olivier* en columnist van *De Telegraaf*, blijkt zich in het gezelschap te bevinden. Alexander met zijn fijne PR neus probeert hem voor een pakkend verhaal over de rijstgroep te interesseren en schrijft Robert over de ontmoeting. Na enige tijd informeert Robert bij Huizinga over de stand van zaken van het stukje in *De Telegraaf*. Bits antwoordt deze : *Een stukje over die groep jonge lieden in Tokyo? no way! Die gedroegen zich zo000 studentikoos!*

In de Filipijnen gaat het wat beter, wij hebben alle steun van ambassadeur Dr J. Van der Zwaal. Van der Zwaal is prima ingevoerd in het land en regelt voor ons een bezoek aan Hacienda Luisita (Aquino familiebezit) in Tarlac, en ook een audiëntie bij Generaal b.d. Carlos P. Romulo, President van de University of the Philippines. Wij nemen Romulo voor ons in, mede door zijn wat flauwe anti-Duitse opmerking over het in Neurenberg geproduceerde militaristische speelgoed, van de angel te ontdoen door vast te stellen dat dat speelgoed meest naar Nederland wordt afgezet.

Wereldreis en wereldpers

In de meeste landen geven wij interviews aan krant, tijdschrift of radio. Ook schrijft de groep zelf artikelen voor de Nederlandse pers, zoals de lokale Gooi-en Eemlander, Rijnstreek of Veluwepost, LH-berichten. Er komen verhalen in de Ceres Almanak. Ook in nationale kranten komen onze verslagen, bijvoorbeeld het Algemeen Dagblad en Het Parool. En er zijn rapportages door de Wereldomroep, en de AVRO met de radiuitzending Rijst op de Korrel.

In vraaggesprekken zijn we serieus en correct: "we zijn gekomen om te leren, niet om te onderwijzen"

- Op de (rijst)korrel genomen: Modelbedrijf basis voor ontwikkeling (Algemeen Dagblad, 11-2-1965, D. Hille Ris Lambers)
- Rijstreis rond de wereld I (Veluwepost, 2 jun 1965)
- Rijstreis rond de wereld II (Veluwepost, 10 sep 1965) N. van Breemen
- Rijstreis rond de wereld III: FORMOSA, een synthese tussen moderne ontwikkeling en traditie: Eilandenrijk van Nationalistisch China (Veluwepost, 24 sep 1965)
- Hulde voor Wageningse "rijstgroep" in India (Rijnstreek, 3 mrt 1966)

- De rijstreis LH berichten 30 nov 1965 N. van Breemen
- De Rijstreis (LH berichten, N.van Breemen, 16 mrt 1966)
- De Rijstreis (LH berichten, W.G. Wielemaker. Op bezoek bij het bergvolk van de Ifugao's. 30 mrt 1966
- Negen Wageningers op wereldrijstreis: Anderhalf jaar ideaal college lopen bij boeren en hoogleraren. (Het Parool, 6 mei 1966, n.a.v. een gesprek met H.C. Molster en A.J.F. Heydendael)
- Rijstgroep in schoot van alma mater terug: Rector-magnificus stelt zich veel voor van de resultaten (Rijnstreek, 12 mei 1966)

Op de (rijst)korrel genomen

Een half jaar geleden zijn tien studenten van de Landbouwhoogschool in Wageningen begonnen aan een wereldreis, die anderhalf jaar zal duren. De expeditie staat onder leiding van dr. Ir. E. Best; zij heeft tot doel het bestuderen van de rijsttaai. Gisteren publiceerden wij de indrukken van een van de studenten, die in Suriname aan het werk is. Een tweede serie impressies volgt hieronder.

Modelbedrijf basis voor ontwikkeling

door
D. HILLE RIS LAMBERS
(Plantenveredeling)

IN DE SURINAAMSE polder „Wageningen“ worden door ons veechillende studies, praktisch onderhouden genomen, afhankelijk van de studierichting: plantenziekten, bodemkunde, cultuurtechniek, landbouwwetenschappen en veredeling. Ons werk heeft één punt van overeenstemming: het wordt in alle gevallen verricht aan het polderriet.

Wageningen heeft zich sinds 1901 ontwikkeld tot de dorre plaats op Suriname. De Stichting Mechanische Landbouw heeft hier een modelbedrijf gericht met als grote doel de ontwikkeling van de rijstbouw in Suriname. De rijstbouw wordt hier iedere dag zeer primordiaal bedreven.

NOG NIET

Aanvankelijk wilde men het doel bereiken door jonge Nederlandse boeren in de polder een eigen bedrijf te geven. De politieke omstandigheden maakten een dergelijke verandering echter niet mogelijk. Bovendien is de polder de economische kinderkrochten nog niet ontwaant.

Op het ogenblik heeft de Stichting Mechanische Landbouw nog steeds de jodng over de revalidatie van het bectaren inzagheid. Zij heeft vijf bedrijfsliders aangesteld, die gestuud worden door een groot aantal diensten: machinerie, landbouwvlieguren voor de taaal en ziektebestrijding, vervoer, enzovoort. Het oogt, het pompen, dat met behulp van een doort bledaemastel, van aan- en afvoerkanaal en irrigatie en drainage mogelijk maakt. Een batig saldo heeft de Stichting

Mechanische Landbouw nog niet gekend; de tekorten worden aangevuld door de Nederlandse regering. Wie echter op grond van deze economische resultaten het bedrijf niet levensvatbaar acht, trekt een overzichtsloze conclusie: de Stichting betaalt alle kosten voor wagenen en -onderhoud, voor school, het ziekenhuis en andere openbare voorzieningen.

Bovendien heeft de Stichting zich omlaast gemaakt door het wagnemen van de seizoenwerkloosheid in het district Nickerie, waardoor de welvaart aanzienlijk is gestegen.

„Wageningen is heel anders dan Suriname“, luidt een wat tegenstrijdige uitspraak. Toch is dat wel zo. Het is een heel bijzondere ervaring om hier te werken; enerzijds is men omgeven door Hollandse strubruken met opvallende, voldoende knippen en rijnaken; aan de andere kant werken we met een geheel ander soort mensen dan wij in Nederland gewend zijn.

GOED BEVALLEN

Typend voor de Surinaamse samenleving is de indeling van mensen in bevolkingsgroepen. Vaak kan men ra eene groep te zien, van een hoo ee nCrool zich zal gedragen in dan, dat een Hindoestan of een Javan is heel anders dan wij.

Ondanks de uiteenlopende levenswijzen worden de Surinaamse bevolkingsgroepen door elkaar heen: zij komen bij elkaar op feesten en hun kinderen bezoeken dezelfde scholen. De samenwerking met de Surinamers is ons erg goed bevallen. Meer dan in Nederland heeft het succes van de samenwerking af van het persoonlijk optreden.

In alle opzichten wordt de Suriname tijd als een leerzame start getien voor onze wereldreis.

オランダ から九人の農学生 農技研で稲作研修

熱帯地方技術援助要員の育成へ

【ワシントン二十一日電】オランダから九人の農学生が、農林省熱帯地方技術援助センターで稲作研修を開始した。この研修は、一九六六年三月から六月まで行われ、研修生は、農林省熱帯地方技術援助センターの指導の下で、稲作の技術と理論を学ぶ。研修生は、オランダの農業大学で学んだ知識と技術を、自国の農業に活用する。この研修は、オランダの農業技術援助の一環として行われ、熱帯地方の農業発展に貢献する。研修生は、農林省熱帯地方技術援助センターの指導の下で、稲作の技術と理論を学ぶ。研修生は、オランダの農業大学で学んだ知識と技術を、自国の農業に活用する。この研修は、オランダの農業技術援助の一環として行われ、熱帯地方の農業発展に貢献する。

MANILA BULLETIN

VOL. 26, NO. 22 ☆ SUNDAY MORNING, AUGUST 22, 1965 74 PAGES 25 CENTS

Dutch Boys Learn To Plant Rice

FROM HOLLAND

By JOSEPH M. BARNES

If a few more students like these who are here to observe agricultural practices in the Philippines, the Dutch government will be pleased to see the results of its agricultural aid program in the Philippines. The Dutch government has been helping the Philippines since 1945, and the results of its aid program are becoming increasingly apparent. The Dutch government has been helping the Philippines in many ways, including the provision of agricultural machinery, the training of agricultural workers, and the provision of technical assistance. The results of this aid program are becoming increasingly apparent, and the Dutch government is pleased to see the progress being made in the Philippines. The Dutch government has been helping the Philippines in many ways, including the provision of agricultural machinery, the training of agricultural workers, and the provision of technical assistance. The results of this aid program are becoming increasingly apparent, and the Dutch government is pleased to see the progress being made in the Philippines.

- Dutch students observe agricultural practices (Jamaica, The Daily Gleaner, 8, March, 1965):
- Dutch Students Impressed with Farm Potential Here (Jamaica, The Daily Gleaner, 26 March, 1965):
- Jovenes Holandeses Visitan Yucatan en Plan de Estudios (Diario Delsurd, Mérida, Yucatan, Mexico, 27 de Marzo de 1965)
- Necesitamos Asistencia Técnica del Extranjero (Novedades, Mexico D.F., 7 de Abril de 1965)
- Nine graduate students from the agricultural University at Wageningen guests at Chico State College (Californië, Chico Enterprise, 11 May, 1965)
- Dutch Students Tour Rice Area (Colusa Sun-Herald, Colusa, California, Wednesday, 19 May, 1965)
- Dutch Group Visits UCD (Californië, Daily Democrat, Davis Public Affairs, 16 May, 1965)

- Nine Dutch Scientists Viewing Big Isle Crops (Hawai Tribune Herald, Hilo, Hawaii, 4 June, 1965)
- 9 Dutch Agriculturists Complete Research Here (China Post, Taiwan, 30 July, 1965)
- To Train in Rice Culture (Filipijnen, Manila Bulletin, 11 August, 1965)
- 9 Dutch scientists at Los Banos (The Sunday Times, 15 August, 1965)
- Dutch scientists to train at IRRI (The Manila Chronicle, 18 August, 1965)
- International Center For Foreign Studies (Manila Bulletin, 20 August, 1965)
- Dutch Boys Learn to Plant Rice (Manila Bulletin, 22 August, 1965)
- World study trip by Wageningen students. Higher Education and Research in the Netherlands IX 1 1965
- Students travel to study Rice. The Netherlands. Monthly published by the Royal Netherlands Embassy, New Delhi. March 1965. (Bron: Radio Nederland)

**'ANDERHALF JAAR IDEEAAL COLLEGE
LOPEN BIJ BOEREN EN HOGLERAREN'**

Een week geleden zijn negen studenten van de Landbouwhogeschool te Wageningen teruggekeerd van een studiereis rondom de wereld, die anderhalf jaar heeft geduurd. Het waren de kandidaten

N. van Breemen, D. Hille Els Lambers, A. J. F. Heydendaal, S. D. van Hoogstraaten, H. C. Molster, W. J. Plantinga, L. R. Oldeman, W. R. Simons en W. G. Wielemaaker, van wie W. J. Plantinga op het idee

is gekomen een dergelijke, in de academische wereld ongekende, reis te ondernemen.

Het succes van deze reis is voor een belangrijk deel te danken aan de voortreffelijke wijze waarop de rijstdeskundige, dr. ir. E. Best, het project heeft voorbereid.

Er werd, onder andere, een bezoek gebracht aan Suriname, Trinidad, Jamaica, Mexico, Californië, Hawaii, Japan, Taiwan (Formosa), de Filipijnen, Hongkong, Thailand, India, Nepal, Perzië, Egypte, de Libanon en Turkije.

De samenstelling van de groep — studenten in de landbouweconomie, bodemkunde, cultuurtechniek, plantenteeltkunde en plantenverseding — maakte het mogelijk een goed inzicht te krijgen in alle facetten van de rijstverbouw en in het wetenschappelijk onderzoek op dit gebied.

Na een gesprek met de heren A. J. F. Heydendaal en H. C. Molster schreef K. Peereboom dit verhaal. Foto's Barbara Esser

A. J. F. HEYDENDAAL

H. C. MOLSTER

**Rijstgroep in schoot
alma mater terug**

**Rector-magnificus
stelt zich veel voor
van de resultaten**

WAGENINGEN — De studenten die 19 maanden lang de tropische gebieden hebben doorkruist, tezamen vormend de negenjarige rijstgroep, zijn donderdagmiddag in gelukkige toestand in de maatschappij van de Landbouwhogeschool ontvangen. De rector magnificus prof. ir. F. Hallinga spreekt er zijn verblijding over uit dat de studenten in ruik een uitstekend goede toestand in de schaat van de alma mater zijn teruggekeerd. Het is te verwachten dat de groep nog een aantal maanden voor zich een langere tijd schitteren de wereld in zijn gestuur.

De groep bestaat nu uit negen mannen maar vermindert het aantal tot acht. De rector meent dat deze reis mogelijk is geweest dank zij financiële medewerking van het Landbouwhogeschoolbestuur en van de Koninklijke Indo-Malee Schepij; ook de regering deed een deel in het succes.

De heer W. J. Plantinga, de voorzitter van de rijstgroep, is een van de deelnemers, sprekt zijn dank uit voor de landbouweconomische samenwerking in de groep met landen aan de landbouwrijke landen, maar ook aan de wettelijke en wetenschappelijke medewerking.

De heer Plantinga spreekt de hoop uit dat de resultaten van deze reis in Landbouwhogeschool zullen blijf geven in de toekomst met

een studenten in de gelukkig te worden met een reis te maken. De groep bestaat uit negen mannen, maar vermindert het aantal tot acht. De rector meent dat deze reis mogelijk is geweest dank zij financiële medewerking van het Landbouwhogeschoolbestuur en van de Koninklijke Indo-Malee Schepij; ook de regering deed een deel in het succes.

De wereld herinnert zich de Rijstgroep

Wat is er bekleven van de Rijstgroep en de Rijstreis? Wat weet de wereld nog van ons, de wereld die tijdens de reis zelf ons middels lovende woorden (overal), audiënties bij Belangrijke Personen (overal) en saluerende erewachten (Fayoum, Egypte) de indruk gaf erg belangrijk te zijn?

Door te Googelen op "Robert Best" en "Wageningen" krijgt Derk meteen een lang Japanstalig verhaal op het scherm waarin af en toe de woorden Hydendaal, Van Breemen en andere rijstreizigers voorkomen. Het één en ander vergezeld van een afbeelding van een gravure van Amsterdam die de Rijstgroep ooit in Japan bij het NIAS (*National Institute of Agricultural Sciences*) heeft achtergelaten.

所内トピックス

オランダ、ワーゲニンゲン国立農科大学 稲専門家養成計画参加者寄贈の絵図

企画調整部 情報資料課

(左) 農業環境技術研究所の前身であるかつての農業技術研究所(東京都北区西ヶ原)の二階の貴賓室に、縦55センチ、横2メートル20センチにおよぶ大きな絵図があったことを記憶しておられる方が多いと思う。この絵図は、研究所の移転・再編に伴って筑波の農業環境技術研究所の来賓室にその居場所を変えた。その後、(左) 農業環境技術研究所の設立に伴って再び居場所を変え、現在は理事長室におちついている(写真)。

幅広い横長の額には、沿岸の風景と町並みと大空が描かれ、左右の上部と下部に小さくラテン語とオランダ語の文字が書かれている。大空の中央には AMSTELODAMUM の文字があって、左右いっぱいには天候やギリシャ神話の神々が舞っている。

アムステルダムは沿岸の川に70艘をこえる大小の帆船が浮かび、帆船の間を10艘をこえる軽(はしけ)が行き交っている。額に描かれた波の刻みは波群である。沿岸からの自由な往來を遮断するかのようには、沿岸全域にわたって柵が張りめぐられており、直接、帆船が岸壁には停泊できないようになっていた。柵を通過するための許可を受けた帆船だけが接岸できたのであろう。

沿岸には、6本の川が流れ込んでいる。川縁には、ゴシック風の教会堂や煉瓦造りの高層住宅が並び、当時のアムステルダムの繁栄ぶりが伺われる。右端の田園風景の入り口には、オランダを代表する風車が見える。左端にはオランダの歴史を象徴するかのようには、宮々として築かれたであろう堤防が、波打つ海岸とともに描かれている。

この絵図の来歴や由緒などを知る人がいない

ため、この不可解な絵図の謎解きを試みたので、ここに紹介する。手がかりは、絵図の枠外にある日本語、「オランダ・ワーゲニンゲン国立農科大学稲専門家養成計画参加者寄贈(昭和40年6月9日～同年7月13日)」と、これとはほぼ同じ内容の枠外にある英語、「In gratitude presented by the Participants of the Rice Training Programme from the State Agricultural University of Wageningen, Holland, June 1965 (その下に、消えかかった9人のサイン)」だけであった。

絵図の中のラテン語もオランダ語も理解できないし、その上、これらの文字がそれほど鮮明でない。唯一の手がかりは、9人の参加者のサインである。しかし、このサインも37歳の歳月が邪魔をし、文字が明白でない。ただ、最初のサインの Breemen と6番目のサインの Hyendelaal だけは鮮明に読みとることができた。

あとは、一挙にことはなされた。インターネットで Breemen と Hyendelaal を探してみると、Nico van Breemen に行き着くことができた。氏は現在、オランダのワーゲニンゲン大学の土壌科学・地質学研究所の所長であった。早速、インターネットで氏に絵図を送り、当時のいきさつを聞くことができた。

ここからは、氏のメールを紹介する。

大変ありがとうございます。メールと「アムステルダムの町」と刻まれた絵図の写真を感謝をもって受け取りました。われわれが1965年に学生として過ごした楽しい時を思い出して大変喜んでいました。

「われわれ」は、オランダのワーゲニンゲン大学の9人の学生で、19ヶ月にわたる稲作農

理事長室に飾られている絵図

業研究のための世界周遊旅行の一端で、日本を訪れました。われわれの専門は、それぞれ、土壌科学(van Breemen, Oldeman, Wiedemaker)、農業経済(Molster, Heydendael)、かんがい工学(Plantinga, Simons)、植物育種(Hille Ris Lambers)および植物生理学(van Hoogstraten)の学生でした。

ワーゲニンゲン大学の Robert Best 博士の監督のもとで、ポルトガル、スリナム、トリニダード、ジャマイカ、メキシコ、カリフォルニア、ハワイ、日本、台湾、フィリピン、タイ、インド、イラン、エジプト、ヨルダンおよびトルコを訪問しました。日本には、1965年の6月9日から7月13日の34日間滞在しました。われわれの正式な名前は、Nico van Breemen, (Rik) HC Molster, Pm (WJ) Plantinga, Wilfried F Simons, Dirk Hille Ris Lambers, L. Ros Oldeman, S David van Hoogstraten, Alexander JF Heydendael および Willem G Wiedemaker です。

わたしは、オランダ語だけ英語できます。「アムステルダムの町」の絵図には、次のようなオランダ語が書かれています。「貴族院 (Staten Generaal) は、6年の間、Willem 一世」等」にこの「アムステルダムの町」の図版を印刷させ、売買する権利を与えた。その権利は、誰にでも複製、拡大、縮小でき、何処でも売買を許可するというものである。それは、1606年の2月4日の手紙(解説不明)からも明らかであ

る。」
Breemen の注:「貴族院は、7つを統合したオランダの連合議会であった。Willem 一世は、「父なる国の父」で、われわれの今の王室の創設者である。彼は、この絵図が刻まれ印刷される前の1584年に亡くなっているので、「等」は彼の血族を指しているかと推定する。ラテン語の翻訳については、日本で誰か見つけることができると確信している。あなたが、この覚え書きを何らかの方法で日本に紹介されることを喜んでる。」

今、オランダは農業技術・研究の輸出国である。イネの研究については、早くから東南アジアの国々を指導している。一方、エネルギーや温暖化の問題についても、早くから世界に先駆けて取り組んで華々しい成果を挙げている。一見、ドンキホーテ的な行動に見えるオランダの研究のあり方は、今も昔も変わらず、決してドンキホーテではないのである。ドンキホーテを笑った読者は、時間の経過と空間の広がり的重要性を反省しなければならぬかも知れない。

De website biedt ook een automatische vertaling aan. Dat is vaak lachen:

The dutch [wageningen] national agricultural course university

Plan of rice plant specialist training plan participant contribution (Germany) it is predecessor of the agricultural environmental technical laboratory, you think that at one time the agricultural technique laboratory (the Tokyo north Ku west the field) in the distinguished guest room of the second floor, there is one where it remember the fact that it is the big plan which reaches to 55 centimeters and side 2 meter 20 centimeter in length. This plan changed the address into the guest room of the Tsukuba agricultural environmental technical laboratory attendant upon the moving reorganization of the laboratory. After that, it changes address again (Germany) attendant upon the establishment of the agricultural environmental technical laboratory, presently has settled in the chief director room.

The scenery and the rows of buildings in town and the skies of the coast are drawn in wide wide amount, top left and right and to be small to lower part Latin and Dutch letter is written. There being the letter of AMSTELODAMUM on the center of the skies, left and right all the way the pantheon of the angel and the Greek myth whirls.

Duidelijk is dat het automatische vertalingsprogramma Dutch voor Duits aanziet en het adres van ons gastinstituut NIAS: "Nishigahara, kita ku" letterlijk vertaalde. Een aardig stukje digitale archeologie, deze beschrijving van een van de gravures die wij in Japan, met onze dank, hebben achtergelaten, en die er nu nog hangt! Naar verluidt is er in Japan nog één zo'n gravure van Amsterdam, in de oude

Nederlandse handelspost Deshima – maar dan een veel kleinere dan die van de Rijstgroep!

Het verhaal krijgt een vervolg bij Nico:

“*Hi, how are you*”. Op 3 september 2007 staat een onbekende Japanse heer onaangekondigd voor Nico's deur. Hij stelt zich voor als Katsu Minami, oud-directeur van het NIAES, het National Institute of Agro-Environmental Sciences in Tsukuba Science City. Hij houdt een gedrukte Japanse tekst omhoog, met op de eerste bladzijde een illustratie die Nico herkent als de ingelijste gravure van Amsterdam, ons rijstreis cadeau voor bijzondere gelegenheden. Hij herinnert Nico aan een e-mail correspondentie die zij enige jaren geleden voerden.

Het frustreert de directeur dat niemand de oorsprong kent van een fraaie ingelijste gravure in de ontvangsthal van zijn instituut. Die moest afkomstig zijn van de voorloper van NIAES, het National Institute of Agricultural Sciences (NIAS) in Nishigahara, Tokyo, ons gastinstituut in Japan. De gedrukte tekst: *In gratitude presented by the Participants of the Rice Training Programme from the State Agricultural University of Wageningen, Holland, June 1965* biedt onvoldoende aanknopingspunten. Twee van negen handtekeningen die in de marge zijn gekrabbeld kan hij ontcijferen: Hydendael en Breemen.

Googelen van de combinatie Breemen en Wageningen leverde Nico's mailadres, en Minami stuurt een afbeelding van de gravure, met verzoek om nadere informatie. Nico schrijft hem over de rijstreis en zijn deelnemers, ons bezoek aan het NIAS, en geeft een vertaling van de Nederlandse tekst bij de gravure. Voor de Latijnse tekst verwijst hij hem naar een classicus die toch wel in Japan te vinden moet zijn. Dr Minami wijdt drie bladzijden in het gedenkboek van het Instituut aan de geschiedenis van de gravure. En de gravure? Die hangt nu in de directeurskamer..

Rijstreis van toen - Vietnam van nu

Rik vindt in de PUDOC computer bij het zoeken naar informatie voor zijn ‘China bulletin’, omstreeks 1980 een zekere VoTong Xuan in Vietnam. Vraagt zich af of hij dezelfde Xuan is die hij tijdens de rijstreis ontmoette in de Filipijnen - en stuurt hem een brief.

Een handgeschreven brief van 4 kantjes is de reactie! In de enveloppe ook twee

foto's: Xuan met vrouw, zoon en dochter en een van Sinterklaas (Rik) in de Filipijnen in 1965.

Als in 1983 Xuan voor een project met de Universiteit in Wageningen is gaan Rik en gezin allen een dag met hem op stap, bekijken de Flevopolder, enzomeer. Interessant en aardig bezoek, het is een plezier Xuan te ontmoeten.

Na Rik's overlijden in augustus 1984 zien de kinderen en Toos Xuan in 1985 nog éénmaal terug in Bennekom. Hij logeert in Rhenen en komt eten. Vertelt ondermeer iets over zijn oorlogservaringen en zijn besluit om via het aanleggen van een proefveldje de militairen die aan het hoofd van de landbouwcoöperaties zijn gesteld -maar analfabeet zijn op landbouwgebied- hopelijk aanschouwelijk onderwijs te geven, met name over de rijst.

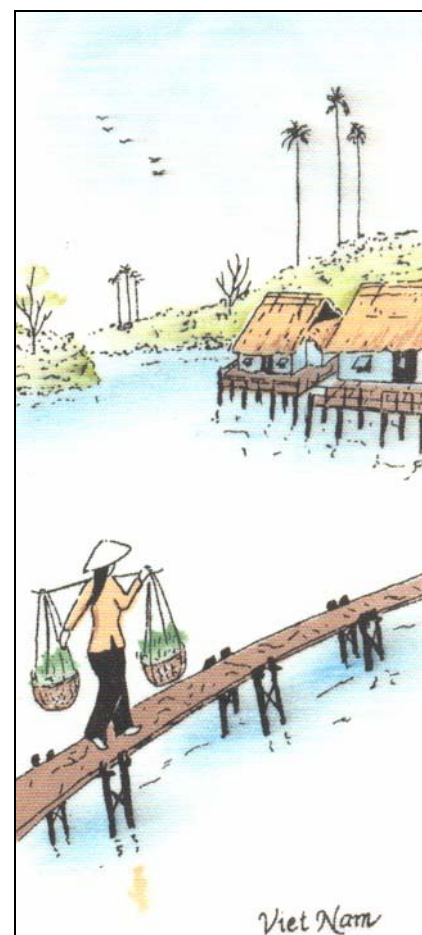
Het is oktober 2002. Rik's dochters zullen binnenkort met z'n beidjes met vakantie naar Vietnam gaan. Willen van zuidelijke stad Saigon per trein naar het noorden reizen en van daaruit terug. Toos spreekt met hen over Xuan en vraagt of ze hem niet kunnen bezoeken. Maar...hoe Xuan daarover te polsen?

Fieke suggereert hem 'even' te "googelen" op de computer. Ze zijn super verbaasd een paar minuten later maar liefst 4 pagina's plus portret van hem op het scherm te zien! Toos stuurt een mailtje en krijgt een enthousiaste reactie. Hij wil de meisjes de Mekong delta laten zien waar -zoals hij zegt - Rik gewerkt heeft, zodat ze een beeld kunnen krijgen van het werk dat de 'poor farmers' daar verrichten.

In Vietnam

Fieke en Annemieke zitten in een soort rondvaartbootje op de rivier, noemen Vo Tong Xuan's naam tegen de stuurman van de boot en zeggen dat ze hem gaan ontmoeten. De man reageert zeer verbaasd: "You KNOW HIM?!! He is one of our most famous people and regularly on TV. I wish I could meet him!!

Moraal van het verhaal: tenslotte blijkt dat mede door alle inspanningen tijdens de wederopbouw na de Vietnam-oorlog Vo Tong Xuan Vietnam van rijstimporterend land tot rijst exporterend land heeft helpen maken!!

Mailwisseling met Paul Ferket

On 3 apr 2007, at 17:51, Derk Hille Ris Lambers wrote:

Beste Paul,

Via je familie in Aardenburg kreeg ik je adres. Binnen de rijstgroep is je verblijfplaats en wederwaardigheden altijd een mysterie geweest, en de KLV gids, waar ik meestal mensen natrek, gaf ook weinig info.

Ben benieuwd hoe het jou vergaan is nadat je, meen ik, naar Puerto Rico vertrok. Mocht je in de buurt komen hier, laat me dan weten, Kathy en ik wonen alweer sinds 1999 in Wageningen, na de wereld rondgezworven te hebben van de ene rijstonderzoeksbaan naar de andere, beginnend in de VS en eindigend in Suriname.

Hoop dat alles goed is met jou. Laat eens wat horen.

Groeten,

Derk

Derk Hille Ris Lambers; Dassenboslaan 15; 6705 BS Wageningen; The Netherlands; dhrl@tiscalimail.nl; +31-317-415251; (fax) +31-84-8827161

From: ranandir <ranandir@wanadoo.fr>
Subject: Re: bericht van Derk HRL
Date: Wed, 4 Apr 2007 11:05:04 +0200
To: Derk Hille Ris Lambers <dhrl@tiscalimail.nl>

beste Derk,

Je mail komt uit een vroeger leven dat ik al lang achter me gelaten heb. Ik heb wel een aantal jaren die opleiding gevolgd in Wageningen, maar voor mij was dat niet zo van belang, behalve dan om een praktische basis te scheppen om te leven op deze aardbol. Innerlijk heb ik altijd in een andere wereld geleefd en voor mij is dat steeds meer de werkelijkheid geworden. Ik woon nu al heel wat jaren in deze eeuwenoude boerderij, eerder een soort burcht, op een heuveltop in het franse platteland. Mijn computerscherm is mijn venster op de wereld waarop ik de absurditeit volg van wat zich op allerlei gebied afspeelt. Het is een soort toneelspel met dagelijkse afleveringen over het verschijnsel mens. Ik heb er zelfs een boek over geschreven dat ik wil uitgeven.

Ik ben inderdaad naar Puerto Rico gegaan, maar het hoofd van de afdeling entomologie bleek alleen geïnteresseerd in chemische bestrijding van een vlindertje waarvan de rupsen het jonge suikerriet aantasten. Bovendien werd na drie jaar de geldkraan van de USA dichtgedraaid waarna buitenlandse werknemers ontslagen werden. Ik ben nog vier jaar op het eiland gebleven en heb me vermaakt met het maken en verkopen van meubels van mahoniehout voor rijke particulieren. Daarna toch maar terug naar Nederland, waar ik lange tijd biologielessen heb gegeven. Daarna heb ik een periode een praktijk gehad als klassiek homeopaat. Voor mij zijn het mogelijkheden geweest om allerlei dingen beter te leren begrijpen. Nu heb ik me teruggetrokken van het "normale" leven en ben ik creatievere dingen aan het doen: schrijven, fotograferen, schilderen en beeldhouwen. Vooral het laatste wil ik verder ontwikkelen. Ik leef nu samen met Josiane, een Franse vrouw die in dezelfde wereld woont als ik, waardoor ik eindelijk met iemand gewoon mezelf kan zijn.

groet

Paul/ Ranandir

TERUGBLIK

Rijstreis in reflectie

Pim Plantinga

Het initiatief voor de rijstreis is geboren tijdens de late avonduren op Ceres. Met Lex Muntjewerf, Dirk Izarin zat ik te filosoferen over het herstarten van onze studies na een jaar het Wageningesch Studentencorps te hebben “gediend”. De praktijkperiode kwam naderbij en dat zou best eens wat spectaculairder mogen; meerdere continenten en dus voor een langere tijd dan de voorgeschreven zes maanden. De volgende dag ben ik naar Robert Best gefietst om mij te oriënteren hoe zoiets aangepakt moest worden. Robert was meteen enthousiast en stelde voor het wereldgewas rijst te kiezen en multidisciplinair te benaderen. Een team van mensen uit verschillende studierichtingen zou dan meerdere landen moeten bezoeken. In de reis werden twee langere praktijktijden overwogen: in Suriname en de Filipijnen. Daar zou ieder eigen onderzoek doen. Robert werkte dit concept nader uit, hij kende de rijstwereld goed en beschikte over veel contacten.

In rijstonderzoek stonden bodem, water, veredeling, ziektebeschrijving en economische aspecten centraal. Vandaar de keuze voor: 3 bodemkundigen, 2 cultuurtechnici, 2 fytopathologen, 2 ontwikkelingseconomen en 1 plantenveredelaar. Naast rijst werd ook de lijst van andere interessante tropische gewassen, zoals suikerriet, banaan, cacao, ananas, citrus, koffie, cocos, sisal, tabak, manga, papaya en hennep, steeds groter. Ook het aantal te bezoeken landen, evenals de begroting, groeide gestaag...

Bij het schrijven van mijn bijdrage heb ik de map met mijn persoonlijke correspondentie met Robert gedurende de rijstreis erbij gehaald. Hij wordt dus letterlijk geciteerd.

Waarom een rijstreis in 1964?

Het antwoord ligt ergens in het tijdsgewricht en bovenal in de persoonlijkheid van Robert Best. Dacht hij dat jeugdig élan de wereld zou kunnen verbeteren en dat je dus jonge academici klaar moest stomen via het opbouwen van een zo breed mogelijk referentiekader? Dat lijkt het meest waarschijnlijk. Robert vond de opleiding in Wageningen provinciaals en zocht naar grotere verbanden Vrij snel nadat hij met de organisatie van de rijstreis

Paros, Griekenland

begon, moet hij zijn gedachten over een op te richten internationaal instituut hebben uitgewerkt. De rijstreis speelde hierin een rol.

Op 29 April 1965 schrijft hij over ... *het streven naar internationale opleiding, internationale samenwerking en internationaal onderzoek dat in samenwerking met Keyser en Staf is opgezet. Een belangrijk punt hierbij is, dat wij kunnen aantonen, dat een internationale opleiding reeds tijdens de studie mogelijk is (voorbeeld: de Rijstreis). Wanneer bij jullie zou blijken dat dit niet kan, dan ligt de toekomst van de Wageninger toch wel principieel in het vak van bieten telen te Koedijk of iets dergelijks.*

Op 15 Mei 1965 schrijft Robert: *Volgende week weer een bespreking met Staf en Keyser, vermoedelijk daarop aansluitend met Biesheuvel. Sire heeft dit reeds eerder toegelicht bij Biesheuvel. Hij is duidelijk geïnteresseerd. Als onmisbaar schaakstuk is daarbij uiteraard het Rijstproject ter sprake gekomen. Jullie komen dus belangrijk sterker in de zoeklichten van de belangstelling te staan. De Ministeries zitten echter vol met benepen ambtenaartjes, die de zaak volledig kunnen laten vastlopen. Wanneer het **grote plan** mislukt, zit ik over 2 of 3 maanden zonder werk en zonder inkomsten. Reden ook waarom ik de financiën en organisatie voordien gereed wil hebben.*

In een brief van 19 Oktober 1965: *Vandaag heeft Biesheuvel mijn nota bestudeerd. Ik weet nog van niets. Afwachten en laveren maar.*

Het grote plan is er helaas nooit gekomen, mede door de tegenwerking die Robert hierbij ondervond. Dit heeft niet aan de rijstgroep gelegen. Voor onze periode in Suriname geeft Robert de groep nog zelfs een groot compliment, gevolgd door de raad ... *om er, na de rimboe van Suriname voor te zorgen dat je er altijd representatief uitziet en in ieder geval elke dag met een schoon overhemd begint en schone nagels, Pim!!*

Roel en Pim worden aangesproken op de aankoop in Californië van een vies Amerikaans pak. Was Wulfsen & Wulfsen niet veel beter? Zat dat niet in onze uitrusting?

Was de rijstgroep opgewassen tegen de reis?

De rijstgroep had vanuit zijn ontstaansgeschiedenis een te hoog Wageningsch Studentencorps - gehalte, dat dus moest worden aangevuld uit andere Studentenverenigingen: KSV (Paul Ferket) en SSR (Willem Wielemaker). En Unitas kon geen geschikte kandidaten leveren, zoals dat heette... Uiteindelijk werden we toch geselecteerd in samenspraak met de vakgroepen. Willem paste uitstekend in het geheel: hij had dat typische, speelse lachje als wij hem op zijn *gereformeerd* zijn aanspraken.

De groep bestond uit individuën: ieder vogeltje zong zoals het gebekt was, maar er was geen kliekvorming, wel telkens andere samenwerkingsverbanden gericht op het specifieke onderzoeks- en cursusaanbod per land. Toch groeiden wij naar een eigen groepsidentiteit. Onderlinge controle was informeel en niet te strak. Na het voor ons teleurstellende afhaken van Paul Ferket na Mexico, waarbij Paul de groep verweet onderling te weinig diepgaand contact te ontwikkelen, schreef Robert:

wanneer jullie je wél te veel met elkaar gaan bemoeien, gaat de groep binnen enkele maanden met slaande ruzie uit elkaar. Gebeurt ook met praktisch alle Himalaya expedities.

Door het wisselende landenvoorzitterschap kreeg ieder een gelijkwaardige rol. Deze verdeling van taken bleek totaal geen probleem. Ik kan mij niet herinneren dat we onderling woorden hebben gehad. Door het straffe reis- en cursusschema hadden wij trouwens nauwelijks tijd om ruzie te maken. De enige grote crisis, bij het moeilijk verklaarbare vertrek van Paul, gleed grotendeels over ons heen, want speelde in Nederland. Wat ons bond was de passie voor het ontdekken van nieuwe horizonten. En wat hebben wij veel gezien. Wel heb ik Robert geschreven, dat wij graag meer vrije tijd wilden hebben. Hij antwoordt: *ik geloof wel dat je gelijk hebt, hoewel de programma's ten dele zo druk zijn door het vele feesten dat jullie in jullie vrije tijd doen. Zal het volgende proberen te bewerkstelligen: donderdagmiddag 27 mei vrij en dinsdagmorgen 1 juni vrij. zouden ze er helemaal niets van begrijpen dat jullie wat meer vrije tijd willen hebben!*

Over de kwaliteit van de geboden cursussen oordelen wij nogal verschillend: uit brieven van Pim, Wim en Alexander: *enthousiaste berichten over het programma in Californië. Rik: het programma is hier uiterst geconcentreerd, waarbij de diverse sprekers een zeer verschillend opleidingsniveau bij ons veronderstellen, meestal kleuterschoolfiguren, soms uiterst gespecialiseerde monomanen. Derk over de lezingen in Davis: eerlijk gezegd leverden mij de onderwerpen niet veel nieuwe kennis op.*

Hebben wij zwakkere tijden gekend?

Wij bleven natuurlijk studenten, met een hoog *Durf te Leven* gehalte, getuige het prachtige standbeeld in Suriname en ons gedrag op recepties op H.M. Ambassades te Mexico City en Tokyo. Maar gaandeweg werden ook die momenten beheerster. Mijn stelling: *wij werden niet zwakker, maar juist sterker!* Maar ja, ik blijf een optimist, wel met een zwak geheugen.

Ook hield Robert ons in het gareel. Op 10 maart 1965 schrijft hij: *in de eerste plaats dit: in Nederland is kritiek normaal en zeker in de studentenmaatschappij. Doch deze kritiek is veelal kleinburgerlijk van instelling. Zeer algemeen gesproken is kritiek in de Angelsaksische landen onbeleefd: dit wordt er in het onderwijssysteem duidelijk ingeprent. In Groot Brittannië staat men welwillend, in Amerika afwijzend tegenover de nonconformist. In Azië wordt kritiek veelal als belediging opgevat. Bedenk wel, dat je in de landen waar je komt in de eerste plaats te gast bent.*

Wat presteerden wij vaktechnisch gedurende de rijstreis?

Ook daar ben ik positief over. Het originele werk lag met name in Suriname en de Filipijnen. Wij hadden, met goede mentoren, geleerd onszelf te presenteren als deskundige topstudenten van Wageningen, één van de beste Landbouwwuniversiteiten ter wereld. Wij wilden serieus genomen worden!

Eigen ervaringen

Ons (Pim + Wilfried) *Bureau Voor Cultuurtechniek* (BVC) toonde tot groot genoegen van Robert aan, dat de lekverliezen uit de kavels in de Wageningen polder erg hoog waren. Robert in een brief van 3 februari 1965: *de lekverliezen zijn prachtig... De Boer*

had in de Raad van Commissarissen verklaard dat er geen lekverliezen zijn, want dat had destijds een student onderzocht ... De Heer Witte [Bestuursvoorzitter SML] is daar toen geweldig boos over geworden en heeft verklaard daar wel eens goede metingen van te willen zien...Heb Witte nodig voor enige projecten, waar ook jullie promoties bij betrokken zijn.

Ook onze Engelse publicatie mag er wezen: *Miscellaneous papers 7 (1970) van de Landbouwhogeschool Wageningen: Aspects of rice growing in Asia and the Americas*. Dit prijkte op onze CV's. in de eerste sollicitatiegesprekken. Een publicatie in het Engels! Een nadeel voor mij was wel, dat de P. zoveel later in het alfabet voorkomt dan de B. Mijn pronkstuk werd aangeduid met: *Van Breemen et al.*

Tijdens het schrijven van het eindverslag in Nederland heb ik mij soms wel schuldig gevoeld. Robert corrigeerde namelijk heel veel aan onze rapporten. Vooral, omdat wij niet altijd aan zijn standaarden voldeden. Ook begon onze discipline af te zwakken. En Riet Roelofs (medewerkster bij het IAC) maar typen conform Robert's zware kwaliteitseisen. Zij hebben er nog minstens twee jaar aan gewerkt. Sommigen van ons waren toen al afgestudeerd.

Wat hebben wij aan de reis overgehouden?

Wij hebben natuurlijk ontzettend veel beleefd. Vele topinstituten bezocht en met een enorm scala aan wetenschappers gediscussieerd, maar ook met lokale boerengezinnen van allerlei nationaliteiten en culturen. Een unieke ervaring.

Wij leerden in teamverband te opereren, raakten verder geïnteresseerd in andere culturen en nog veel meer. Zouden wij zonder de rijstreis andere personen zijn geweest en andere loopbanen hebben nagestreefd? De *with and without case* laat zich niet vergelijken. Maar het is wel opvallend, dat onze karaktertjes intact zijn gebleven. Je bent wie je was!

Van de negen zijn zeven gepromoveerd, meer dan gemiddeld aan de LH. Alexander en Pim, die niet promoveerden, waren nu eenmaal te onrustig om zich te concentreren op een promotieonderzoek. Wel kunnen we constateren dat het aantal behaalde topposities gering is. Robert had grootsere plannen met ons. Maar wij zijn gelukkig onszelf gebleven en hebben de nodige bijdragen geleverd aan onze vakgebieden.

Voor mij gold zeker dat de rijstreis mijn reislust met een missie sterk heeft aangewakkerd. De rijstreis was één van mijn beste investeringen. En nog steeds kan ik er geen genoeg van krijgen. Maar ook groeit het besef dat ik lang niet alles heb begrepen.

Werkplekken:

Bij Euroconsult met studies in o.a. Peru, Koeweit, Nigeria en Soedan; als beleidsdeskundige toegevoegd aan het Ministerie van Landbouw in Nairobi, Kenya. Daarna teamleider van het Onderzoeksteam Natuurlijke Hulpbronnen Colombiaanse Amazonegebied te Bogotá. Een korte studie over kunstmesthulp in Bolivia, op contract als 1^e Ambassadesecretaris in Khartoem (Soedan), Islamabad (Pakistan), La Paz (Bolivia), Paramaribo (Suriname) en Pretoria (Zuid-Afrika).

Pim's praktische levenslessen:

- Ontwikkelingssamenwerking (OS) is internationaal van karakter. Gelijkgezinde donoren dienen daarom dezelfde beleidsdoelen na te streven. Coördinatie op lokaal niveau is hierbij essentieel. Doe veel aan netwerken, lokaal, nationaal en internationaal
- Leg initiatieven altijd in groter verband. Het gaat niet zozeer om de projecten, maar om de beïnvloeding of het versterken van het beleid ter plaatse. Besteed veel aandacht aan terugkoppeling
- Durf inventieve onderwerpen aan te pakken. Waarom hebben wij ons bijvoorbeeld als klein donorland in de jaren zeventig niet veel sterker gemaakt voor geboortebeperkingsprogramma's? Nederland was toch niet bedreigend?
- Luister naar lokale deskundigen. Die hebben vaak de juiste oplossing in handen, maar worden door de politieke spelletjes klein gehouden. OS kan hen ruggesteun verlenen.
- Denk met doelgroepen mee en geef altijd je eerlijke, professionele mening. Wees niet bang om in gezamenlijkheid ter plaatse te beslissen, desnoods zonder goedkeuring van *hogere échelons in Nederland*. Die zijn vaak niet bekend met de lokale situatie en berijden hun stokpaardjes vanuit de waan van de dag. Door ter plekke te beslissen, bouw je respect op bij lokale collega's. Dit versterkt je positie aanzienlijk
- Vermijd initiatieven die je worden opgedrongen en of kansloos zijn. Goed bedoelde projecten in zeer marginale gebieden zijn hier helaas vaak een voorbeeld van
- Word geen koning door te veel initiatieven binnen een bepaald gebied. De lokale en/of nationale overheid blijft verantwoordelijk.
- Houd rekening met de culturele achtergronden. Soms is verbaal overeenkomen effectiever dan schriftelijk vastleggen omdat dan je bedoelingen met minder argwaan worden bekeken. En geef gevolg aan je eerste les bij het WSC in Wageningen: namelijk: *durf te leven!*

Rik Molster

Toos M. Molster – van den Bergh

Als jongen was Rik speciaal geïnteresseerd in burgerluchtvaart, veldbiologie, elektronica en roeien. Je zou kunnen zeggen dat hij al deze terreinen in werk en studie op volwassen leeftijd zo niet in praktische zin dan wel in overdrachtelijke heeft kunnen realiseren. Andere belangrijke hobby's, muziek en fotografie, voegden zich daarbij. Rik speelde piano en hobo en zong een aantal jaren enthousiast mee als bas in een lokaal koor, waar zijn gedegen kennis van de muziek opviel. Muziek vormde een bron van ontspanning en plezier voor hem, evenals het fotograferen, vooral van de natuur.

Als 16-jarige nam hij als enige Nederlander deel aan een internationaal jongenskamp in de Verenigde Staten. De sfeer van dit kamp en de vele contacten met jongens uit de gehele wereld legden een stevige basis voor zijn 'over de grenzen heen' willen en kunnen kijken.

Om zijn interesse voor biologie uit te kunnen bouwen, zonder het vooruitzicht zijn leven in een laboratorium te moeten slijten, en om de mogelijkheid op afzienbare termijn resultaten voor de mensheid te kunnen verkrijgen, koos hij voor een studie tropische landbouweconomie aan de LU Wageningen. De wens te werken voor ontwikkelingslanden was voor een groot deel een ideologische.

De Rijstreis leverde een onuitwisbare schat aan ervaringen en buitenlandse contacten op voor zijn hele verdere leven. Dat deze boeiende reis ook de kiem zaaide voor zijn latere fysieke problemen, was een schokkende ontdekking, omdat deze hem tenslotte ook weerhield van een baan of een langdurig verblijf in de tropen.

Rik kreeg tijdens zijn promotiestudie op Stanford, Californië, van de Wereldbank een *Foreign Area Fellowship* aangeboden, om daarmee naar Indonesië te gaan voor een rijstproject op basis waarvan Rik zijn proefschrift hoopte te schrijven. Eerder volgden Rik en Toos daartoe een spoedcursus Bahasa Indonesia van zes weken aan de University of Hawaii in Honolulu.

Nader medisch onderzoek gooide roet in het eten: de rijstreis had Rik een chronische hepatitis opgeleverd; waarschijnlijk door een vervuilde naald bij bloedonderzoek in de Filipijnen. Vooraf aan de reis naar Indonesië werd bij een routineonderzoek geconstateerd, dat de cirrose van de lever dusdanig door de hele lever verspreid zat, dat Rik ten stelligste werd ontraden voor langere tijd naar de tropen te gaan. Als hij er een of andere tropische ziekte zou oplopen zou dat zijn dood worden. Rik's vak ontwikkelings-economie werd zo in één klap naar de bliksem geholpen., een enorme klap en een forse teleurstelling, omdat duidelijk was dat de hele situatie voor zijn carrière een ommekeer moest betekenen.

Met het optimisme en de wilskracht hem zo eigen, wist hij echter van de nood een deugd te maken. Met behulp van reeds vergaarde gegevens over rijstboeren op Java en hun gebruik van kunstmest, wist Rik toch de beoogde promotie af te ronden, naast een drukke baan voor het Ministerie van Landbouw. Het resulteerde in het proefschrift: *Methods of estimating fertiliser response with an application to urea use on*

rice in Jogjakarta, Indonesia. Het berekenen van spreidingscoëfficiënten, responscurven en dergelijke voor het proefschrift, gaf hem de praktijkervaring in het hanteren van informatie per computer, die hem in zijn nieuwe functie van pas kwam. Zijn deskundigheid op het gebied van de (tropische) landbouweconomie en zijn vele contacten wereldwijd, maakten hem tot een man met vele mogelijkheden binnen zijn functies.

Rik was destijds een der eerste Nederlandse online literatuuronderzoekers. Hij werkte in de jaren 1973-75 voor het toenmalig Aladin project van het Ministerie van Landbouw, waar hij mogelijkheden onderzocht literatuur middels computersystemen op te sporen, een project dat uitgroeide tot wat heden ten dage voor grote groepen mensen dagelijkse kost is.

Economenteam in trein naar Calcutta

Rik werd vervolgens beleidsmedewerker en adjunct directeur op PUDOC, het Publicatie- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Landbouw. Hij was actief in met zijn werk en interesse gerelateerde organisaties, was voorzitter van EUROLUG (European Association of National Online User Groups), deelnemer in AGRIS, FAO's documentatieproject voor landbouwkundige literatuur, en bestuurslid van EUSIDIC (European Association of Information Services), dat hem postuum een onderscheiding gaf "*for his dynamism, force of character and open-mindedness*". In al die functies, vooral als medeoprichter van VOGIN heeft Rik zijn brede talenten, initiatief, enthousiasme en energie ontplooid, en daarmee veel vrienden gemaakt. Hij veroverde zich met die bijdragen een belangrijke plaats in de informatiewereld.

Weerspiegelingen van een Teamlid

Alexander Heydendael

De rijstreis zelf

Rik en ik waren de ontwikkelingseconomen in de groep. Rik was de echte econoom.

Daardoor kon ik mij tevens toeleggen op Pers- & Propaganda en regelde in ieder land interviews met krant, tijdschrift of radio. De diversiteit in culturen en systemen,

stimuleerden mij na terugkomst te kiezen voor Marktkunde en Voorlichtingskunde, cruciale kennisvelden bij de aanpak van het Wereldvoedselvraagstuk. Dit intrigeert mij nog altijd. Daarin stuur ik overigens steeds

weer bij op de voortdurend veranderende maatschappij door eigen ondervinding, later via cursussen. Naast vakkennis viel er nog veel te leren: het luisteren naar en omgaan met andere mensen, culturen, geloven en vooral leren te opereren in teamverband!

Japan

Professionele ervaringen

Na vier jaar als Marktonderzoeker bij ESSO Chemie kom ik in de buitenlandse dienst van het Ministerie van Landbouw, in Rome, als Plaatsvervangend Permanent Vertegenwoordiger bij de FAO, mij al bekend van de laatste stop van de rijstreis. Het werk bestaat uit vergaderen, opzetten van projecten en begeleiden van (assistent)-deskundigen. Een boeiende, heerlijke tijd met een rijk Rooms en kleurrijk leven. Genieten van oude culturen en nieuwe stijlen in een fascinerende en afwisselende omgeving. Ik ervaar dat Italië heel anders is georganiseerd dan Nederland, maar wat te denken van die 180 andere landen in de VN? Daarvan kende ik er zo'n twintig via de rijstreis! De uitdaging: hoe krijg je deze landen op gemeenschappelijke noemers en standpunten, op zoek naar antwoorden op het wereldvoedselvraagstuk? Dat blijkt een fascinerend spel van landen in groepen indelen, belangen koppelen, compromissen bereiken, subtiel lobbyen en stapje voor stapje met complementair en interdisciplinair denken proberen verder te komen. In deze cultureel diverse wereld wist ik de Filipino, Iraniër of Thai te plaatsen. Kende al iets van hun achtergrond. Dankzij de Rijstreis!

Kort voor mijn overplaatsing naar Wenen volg ik een cursus op Clingendael om inzicht te krijgen in het proces van internationaal onderhandelen. In Wenen ben ik voor hetzelfde ministerie verantwoordelijk voor vier landen aan beide kanten van het ijzeren gordijn, maar ook geaccrediteerd bij UNIDO, de VN organisatie voor Industriële Ontwikkeling. Het industrialiseringsproces is direct gekoppeld aan het voedselvraagstuk: verwerking van voedselproducten en productiemiddelen geven in ontwikkelingslanden meestal de eerste aanzet tot industrialisatie.

De confrontatie tussen liberalisme en communisme toont me het belang voor de samenleving van diversiteit, met meningen die vrij kunnen worden geventileerd! Ook in de rijstreis maken wij kennis met verschillende systemen. We zien dat passende organisatievormen cruciaal zijn voor een groep, een onderneming, een instituut. En vanzelfsprekend voor de ontwikkeling van een land.

Daarna ben ik zeven jaar landbouwwattaché vanuit de oudste stad ter wereld, Damascus. Ik mag zowaar het oude ambtsgebied van Alexander de Grote bewerken op agrarisch gebied. Zaken doen met mensen in de liberale economieën van Jordanië, Cyprus, Oman en Libanon, in de logge administratie van Turkije, in de dictaturen van Syrië en Irak en in het theocratische Iran. Veel reizen, allerlei culturen inhaleren, veel afwisseling. Altijd en overal spanning, geweld of ongewild. En af en toe knalde de boel letterlijk uit elkaar in Beiroet of de Bekaavallei, waar je inkopen deed. Ook organiseer ik workshops bij het ICARDA (International Center for Agricultural Research in the Dry Areas) in Aleppo, Syrië over de noodzaak van een *vertaalslag* naar de praktijk van de gewone boer.

Ik verbaas mij alweer over de grote culturele diversiteit en dus over de variatie aan visies op vrede en veiligheid! Waarom kan bijvoorbeeld een land als Israël niet in rust en vrede leven met zijn Arabische burenen? Waarom altijd die destructieve spanningsvelden? Voor een evenwichtige toekomst in deze regio zijn doorbraken absoluut noodzakelijk: die vereisen leiderschap, overzicht, moed, wederzijds respect en vertrouwen!

Vervolgens werk ik dertien jaar in Den Haag op het Ministerie van Landbouw. Natuurbeheer is toegevoegd als nieuw beleidsveld. De maatschappij vroeg daarom. Ik *maak* kwaliteitsbeleid voor uitgangsmateriaal. En dit alles vanuit Europese optiek en besluitvorming in Brussel, voorbereid via grotere internationale organisaties, zoals OESO te Parijs, ECE te Genève en Codex Alimentarius in Washington. Ik leef me uit in politiek, kerk, sport en samenleving met als hoogtepunten: voorzitter van het Ontwikkelingsplatform Wassenaar en van de Commissie Buitenland van de kamerkring Leiden van het CDA.

Ik stik bijna in de bureaucratie van het Haagse. Maar...wat is Nederland toch een rijk geschakeerd, prachtig landje, een *civil society* ten top! Wat een vrijheid van discussie, wat een uiteenlopende meningen! Ik constateer dat binnen het *harde* landbouwbeleid begrip voor natuur en milieu begint door te dringen en de noodzakelijke integratie van agro met natuur vastere vormen aanneemt. Internationaal verandert voor beleidsmakers de aard van het wereldvoedselvraagstuk, en gaat richting voedselveiligheid en aanpak van milieuvraagstukken. Niet dat de voortdurende worsteling voor de boer daarmee is opgelost! Geenszins!

Tenslotte ben ik drie jaar als enige Nederlander gedetacheerd bij het Secretariaat van de Conventie voor Biologische Diversiteit (CBD), een groep van 60 man uit de hele wereld, en een uitvloeisel van de Duurzaamheidsverdragen van Rio (1992).

Belangrijk, want biologische diversiteit vormt de basis van alle duurzame levensprocessen in natuur en landbouw. Ook nu merk ik het: veel achtergronden van mijn collegae zijn mij bekend via de rijstreis!

Ik concludeer dat voedselveiligheid het beste ingebed kan worden in origineel biodiversiteitsbeleid. Dit moet dan vervolgens concreet worden aangepakt en toegepast op mondiaal, regionaal en nationaal niveau. Wij allemaal zijn verantwoordelijk voor de toekomst van onze planeet. Deze is in gevaar door klimaatverandering, verwoestijning en verlies aan biodiversiteit. Met de juiste aanpak kan de verstoorde balans worden hersteld. We zouden daarom de wereld via ingebouwde *checks and balances* beleidsmatig moeten inrichten als één grote tuin, met a) stedelijke gebieden, waar 60% van de wereldbevolking woont, b) het voedselproducerende cultuurlandschap en c) de wilde natuur. Ga daar nu duurzaam mee om. Dan is duurzaamheid: onze gemeenschappelijke toekomst voor komende generaties veiliggesteld!

Lessen

- Pak problemen met wereldvoedselveiligheid en milieuverstoringen internationaal aan samen met publiek, bedrijfsleven en overheden, want ecosystemen zijn grensoverschrijdend, met conflicterende belangen bij betrokkenen.
- Creëer daarom spanningsvelden of forceer openingen via interactieve communicatie. Nederlanders hebben de naam fundamentele vraagstukken te kunnen visualiseren, zie het Deltaplan na de watersnood van 1953. Ontwikkel daarom ook modellen, concepten of scenario's, naast de bekende richtlijnen
- Houd rekening met interculturele dimensies. Die zijn minstens zo belangrijk als technische aspecten.
- Werk de Maslowdriehoek verder uit voor wereldvoedselveiligheid en milieuvraagstukken. Plaats deze complexen centraal in de piramide van de hiërarchieke behoeftes van de mens. Zo wordt er vanuit alle wetenschappen *van onderop* het nodige korte termijn beleid ontwikkeld en van bovenaf vanuit de doelstelling van duurzame ontwikkeling op langere termijn.
- Bevorder het organiserend vermogen van mensen en organisaties door coachend, inclusief vrouwelijk, leiderschap, door interactieve communicatie.
- Stimuleer toepassing van andere visies, ook weer via interactieve communicatie.
- Maak het ingewikkelde complex van formeel, niet-formeel en informeel onderwijs, evenals voor praktische training inzichtelijker en transparanter
- Leer het mentale voorlichtingsproces beter begrijpen van de introductie van een nieuwheid vanaf de eerste kennismaking tot uiteindelijk toepassing: *diffusion of innovations*.

Een typisch voorbeeld van dit ondoorzichtige diffusieproces vormt de introductie van geavanceerde dwerggrassen van rijst en tarwe door IRRI en CIMMYT. Bij deze innovatie werd vaak de kritiek gehoord dat de vernieuwing alleen rijke boeren bevoordeelde. De werkelijkheid is genuanceerder legt Derk uit, die later bij deze instituten werkte en de ontwikkelingen van dichtbij meemaakte.

Groene revolutie – alleen voor de rijken?

De door IRRI en CIMMYT veredelde dwerggrassen maakten aanmerkelijk hogere rendementen mogelijk. Voor deze "Groene Revolutie" kreeg de Amerikaan Dr Norman E. Borlaug de Nobel Vredesprijs.

Deze nieuwe rassen werden vanuit de internationale instituten geïntroduceerd naar de nationale programma's in de regio. Een pluspunt bij de verspreiding van nieuwe typen rijst vormt de makkelijke fysieke overdracht en verplaatsbaarheid: verzend 5 gram rijstzaad per post, vermeerder het op de bestemming en na twee generaties heeft men makkelijk 2.5 ton zaaizaad. Daarna verloopt het adoptieproces stapsgewijs via bestaande formele of informele voorlichting naar de boer, die de innovatie al dan niet overneemt.

Als eersten zaaien de pioniers de nieuwe rassen in, vaak zijn dat boeren met een beter risicodragend vermogen en bereidheid om iets nieuws en onbekends te proberen. Slaat het nieuwe ras aan, dan verbreidt de vernieuwing zich als een olievlek over bredere lagen van de boerengemeenschap. Daarbij moeten deze dwergrijstrassen wel meerwaarde tonen boven de traditioneel gebruikte rassen.

Behulpzaam daarbij zijn de volgende omstandigheden:

- Irrigatie. Die verlicht veel bodemproblemen (te zuur, te basisch, te zout). Het bevloede rijstveld is in zijn eigenschappen wereldwijd relatief constant. Daarom ook werd rijstras IR 36 de meest wijd verbreide cultivar ooit.
- Overplanten: hiermee krijgt het rijstgewas een voorsprong op de onkruiden. Bij directe inzaai heeft de extreem kortstro rijst dan ook niet de voorkeur, maar gaat men voor de middenklasse van 100-130cm.
- Korte groeiduur. IR8 was al een verbetering, maar vooral ook de latere 100-dagen rijstrassen (met name IR 36) kunnen zich "wringen" in de korte perioden tussen droogte of overstroming, waar anders geen rijst in past.

Enige factoren die de verbreiding van kortstro rijstrassen bemoeilijken::

- Diep water. Bij *floating rice*. Ook bij *rainfed rice*, daar houdt men water in het veld langer vast middels hogere dijkjes, dus te diep voor echte dwerggrassen
- Ongunstige groeiomstandigheden: droogte en schrale bodems. Langstro rijst vult het veld sneller en beter ("*harvesting the sun*") en gaat de concurrentie aan met onkruiden bij relatief minder mestgiften.
- Kwaliteit. Lokale rijstrassen zijn sowieso beter aangepast aan lokale kwaliteitseisen. Dat probleem kan en wordt opgevangen met de volgende generaties nieuwe rassen, lokaal ontwikkeld mede uit lokale geniteuren.

- Ziekten en plagen. Voor sommige ervan vormt het dichte kortstrogewas een beter microklimaat. Aanvankelijk greep men naar chemische bestrijdingsmiddelen, maar men is verschoven naar resistentieveredeling en IPM technieken.

Met de uitspraak dat de Groene Revolutie alleen de rijke boeren bevoordeelde, snijdt men de bocht wel erg kort af: alle soorten boeren doen uiteindelijk mee.

Een terugblik

Willem Wielemaker

Er wordt gebeld. Robert Best staat voor de deur. Hij stelt zich voor en feliciteert mij met het behalen van het vakje *rijst*. Ik ken hem van het examen tropische Plantenteelt: een sympathieke surveillant die toen zijn vinger legde op een kennelijk dubieus antwoord. “*Ben je al bezig met de voorbereiding van je praktijk?*” vraagt hij. Dat was ik: 'Soedan, misschien'. Robert heeft een ander voorstel. Op mijn *Kingpepermunt-Wereldatlas* ontvouwt hij een sprookjesachtige studiereis van 14 maanden rond de wereld. Daarvoor moet ik wel mijn kandidaatsexamen op tijd halen. Niet makkelijk, gezien de achterstand door mijn lidmaatschap van SSR's Sociëteitsbestuur. En mijn vriendin moest er ook achter staan!

Aan mijn selectie bleek een heel traject vooraf te zijn gegaan: studieresultaten, teamgeest en initiatief waren belangrijke criteria. Die checkte Robert bij professor Buringh. Een ander belangrijk aspect: de groep bestond nog slechts alleen uit leden van het Wageningsch Studentencorps, waar het idee voor deze reis ontstaan was. Voor verlening van subsidies, was het nodig dat niet alléén corpsstudenten meededen, dus werd ook gekeken in SSR en KSV. Robert had zelfs SSR bezocht om zich een indruk van mij te vormen. Unitas leek een brug te ver; de mentaliteit daar zou niet goed aansluiten.

Reisvoorbereiding

Met Robert toog ik naar Wulfsen & Wulfsen in Den Haag voor het tropenpak. We moesten representatief voor de dag komen. Voor de wekelijkse bijeenkomsten op Sociëteit Ceres vergaderen we in een aparte zaal, te bereiken via een aparte ingang voor "knorren" en niet-Corpsleden. *Kom op Willem!* zeggen een paar leden van de groep, *we gaan gewoon via de voordeur, er gebeurt je niks*. Er wordt flink geknord vanuit de kroegzaal, maar kennelijk konden de rijstgroepleden dit trotseren.

Mijn koppig SSR karakter was wel eens aanleiding tot een conflict: 'Zondag, Rustdag' en dus liefst geen verplichting. Mijn beroep op dit principe had ook voordelen: ik kon me hierdoor af en toe aan het groepsgebeuren onttrekken. Zo genoot ik van de sociale inslag van kerken in Californië, waar je hartelijk welkom werd geheten en na afloop vaak werd uitgenodigd. Dit ervoer ik als welkome aanvulling op de soms erg zakelijke veldbezoeken in dit land.

Praktijkervaringen

Voor mijn hoofdvak Tropische Bodemkunde kreeg ik van de Dienst Bodemkartering in Suriname een karteringsgebied vlakbij Paramaribo toegewezen. Thema: kartering van potentiële rijstgronden. Goed gekozen die titel, want er was geen rijst te bekennen en behalve de zandrits waarop mijn kamp stond en de oeverwal van de Suriname-rivier, stond het hele gebied onder brak water met een dikke pegasselaag (veen) drijvend tussen omgevallen boomstammen. Maandagmorgen haalde chauffeur Kogeldans me op. Meestal was hij meer dan een half uur te laat, maar daar zei je niets van want, zo hoorde ik, hij is van Pengel's Partij.

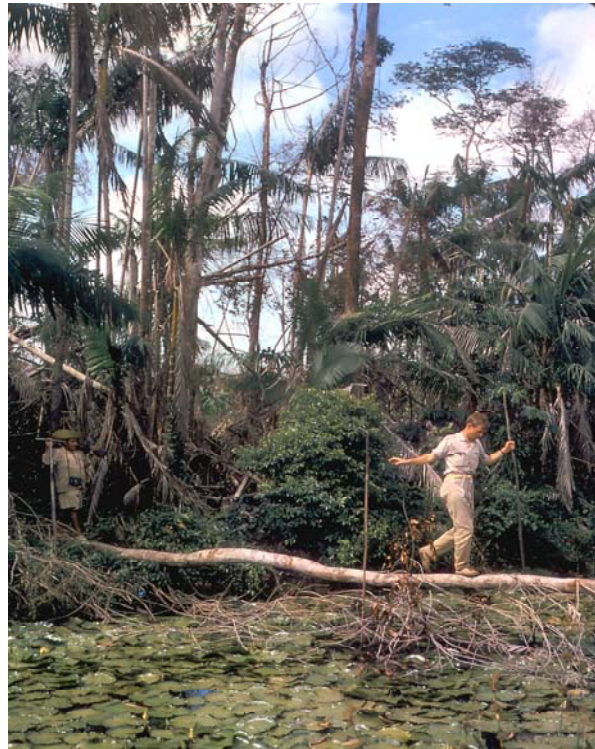
De bodemopnamen deed ik in een strook die door de arbeiders was gekapt. Ik hees me over boomstammen, zakte door de pegasse tot mijn middel in het water, trotseerde wolken muskieten die door dik khaki heen staken. In wanhoop liet ik eens mijn opnameboekje in de zwamp vallen.

Opgeven was er niet bij.

Vrijdagmiddag kwam eindelijk als verlossing en dan werd ik naar mijn pension in de Watermolenstraat gebracht. Daar wisselde ik mijn ervaringen uit met Roel, die dagelijks per jeep naar zijn karteringsgebied in de bevolkingsrijstbouw werd gebracht: een totaal andere ervaring! De kartering werd na drie maanden afgesloten met een excursie. Ik had hiervoor zelfs een soort polder aangelegd om een kuil te kunnen graven en te beschrijven.

Heb je er wat van geleerd vroeg Prof. Buringh na terugkomst in Nederland. Ja, zei ik braaf! Pas tijdens mijn eerste baan bij FAO in Chili merkte ik hoe weinig karteringservaring ik had. Wel had ik geleerd om onder moeilijke omstandigheden het hoofd letterlijk en figuurlijk boven water te houden. Voor muskietensteken was ik mijn hele verdere leven immuun.

Mijn ervaringen bleken voldoende voor een aanstelling bij de Landbouw-universiteit als hoofd van bodemkundige karterings- en onderzoeksprojecten in Turkije, Kenia, Costa Rica en Spanje. Daarbij was er net als tijdens de rijstreis, met name op het vulkanische Hawaïi, steeds een afwisseling van puur disciplinair bodemkundig gerichte activiteiten en het inter- en multidisciplinaire werk gericht op de teelt van gewassen.

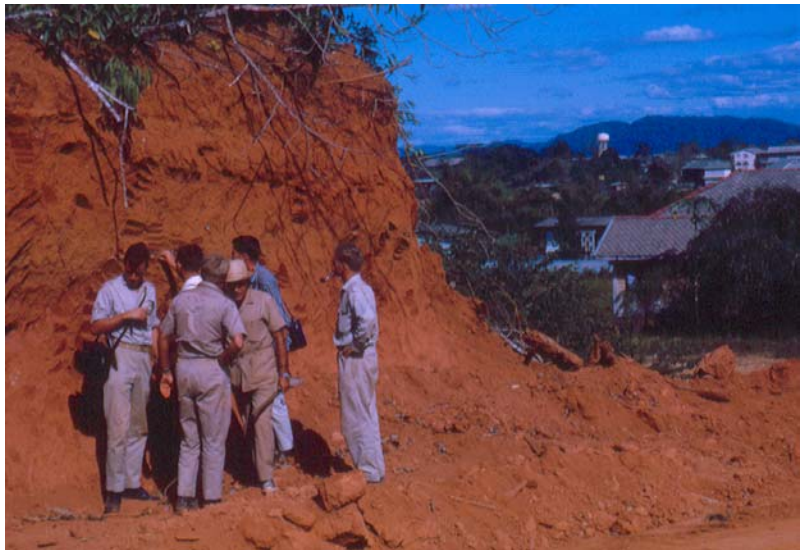

Multidisciplinaire ervaringen

De bestudering van rijst, zo sterk verweven met de lokale cultuur, was een verrijking tijdens onze bezoeken aan traditionele rijstlanden Japan, Taiwan, Filipijnen en Thailand. De rituelen rondom de verbouw en consumptie van rijst illustreren een haast religieuze band met voorgaande generaties.

Dit beseften we maar al te goed bij onze studie van de duizenden jaren oude rijstterrassen in de *Mountain Province* van de Filipijnen. De mooie met rotsen gestapelde terrassen van Batad, onbereikbaar voor auto's, mochten we pas bekijken nadat we aan de voorouders waren voorgesteld. We zagen hoe geschikte grond bovenstrooms werd geselecteerd en dan via waterkanaaltjes naar het terras werd geleid om daar te bezinken. Ook zagen we hoe verfijnde irrigatiestelsels werden aangelegd om ieder

terras van voldoende water te voorzien. In deze provincie zagen we ook de negatieve effecten van de openlegging van dit gebied en het verlies aan respect voor eigen tradities. De missiepost in Banaue, voor ons een prettig contact, was vermoedelijk mede debet aan dat soort negatieve ontwikkelingen.

Thailand, weg naar Chantaburi

Mijn werk na het afstuderen

Chili. Ben ik nog specifiek in de rijst terechtgekomen? Nee, dat niet. Direct na afstuderen ben ik voor de FAO naar Chili gegaan, in een politiek gezien heel woelige periode, net voor de verkiezing van Allende. Ik werkte er als bodemkarterder in landhervormingsprojecten. Op vakgebied heb ik veel ervaring opgedaan omdat ik werd toegevoegd aan zeer ervaren FAO experts. Wel was de beginperiode een ware ontgroening. Twee projectmanagers waren voortijdig vertrokken omdat ze geen grip op de situatie konden krijgen. De huidige manager werd getolereerd; hij bracht enige balans tot stand tussen de privé-belangen en de doelstellingen van het project.

Kenya. Ik woonde met mijn gezin een vijftal jaren in Zuid Nyanza en werkte in het Trainingsprogramma bodemkunde en landevaluatie van Wageningen Universiteit. Ik begeleidde studenten in hun veldonderzoek en karteringen. De resultaten ervan integreerde ik tot een kaartblad dat paste in de nationale kartering: een relevante en gewaardeerde samenwerking. Daarnaast deed ik promotieonderzoek over het

bodemvormend effect van termieten. Door hun graafactiviteit onderhouden ze een intensief poriënstelsel waardoor zelfs in de zwaarste kleigronden nauwelijks erosie optreedt. Belangrijk om nu ook eens het positieve effect van met name termieten voor de instandhouding van een duurzame landbouw te belichten, waar tot nu toe vooral de nadruk lag op ziekten- en plagenbestrijding.

Costa Rica. Na een zestal jaren in Wageningen begon het bij Ad en mij opnieuw te kriebelen. Zouden we toch nog niet een keer uitgaan. Ik had veel zin in het programma van Wageningen universiteit in Costa Rica, maar.. zou dat wel gaan? Alledrie de kinderen waren op de middelbare school. Vrouw en kinderen overtuigden mij na vele discussies tijdens de maaltijd om toch maar te gaan. We hebben er geen spijt van gehad. Deze ervaring is de kinderen kennelijk zo goed bevallen dat ze allen na hun studies naar het buitenland vertrokken. Gelukkig werkt nu één zoon weer in Nederland met als prettig gevolg dat we ook twee kleinkinderen in de buurt hebben.

Nicaragua. Tijdens mijn werk bij Wageningen Universiteit voerde ik verschillende missies uit ter ondersteuning van de bodemkunde afdeling van de UNA in Managua, Nicaragua; dit alles in het kader van een programma gefinancierd door NUFFIC. Deze afdeling van de UNA kon rijkelijk profiteren van de hulpfondsen, zodat personeel getraind kon worden en faciliteiten ruim voorhanden waren. Tijdens een evaluatie door DGIS vond men dat de UNA zich onevenwichtig ontwikkelde omdat een aantal disciplines wel en andere niet van deze hulp profiteerden. Ook het centrale bestuur vond men te zwak. Vele (dure) missies volgden, die uiteindelijk tot resultaat hadden dat alle hulp werd stopgezet.

PUM. Na mijn pensionering deed ik missies in het kader van dit vrijwilligersprogramma uit Den Haag. Meestal was ik redelijk tevreden over het effect ervan. Uitzondering was een missie waar wij verwacht werden een door Nederland te financieren project te formuleren voor de ontwikkeling van de Zambezi delta. Maar op een tweedaagse tocht door het gebied om prioriteiten te beoordelen kregen we nauwelijks lokale overheidsambtenaren te spreken: de meesten waren op cursus of bezig met een seminar. Om een voorstel te kunnen schrijven vroegen wij als tegenprestatie dat de lokale ambtenaren op een A4tje de problemen van hun gebied zouden formuleren. We hebben nooit iets ontvangen...

Kanttekeningen bij hulpprojecten

In Chili waren mijn tegenspelers vooral geïnteresseerd in alle voertuigen en materialen die met de expertos meekwamen. Nog voordat enig bodemwerk gedaan was verreden ze bijna 100.000 km, deels om de oogst van hun landerijen te halen en deels voor privé karteringen die veel geld opleverden. Mij hadden ze nodig om samen met jonge Chilenen het eigenlijke karteringswerk te doen, waar zij niet aan toe kwamen vanwege privé werk om de privé scholen van hun kinderen te betalen.

In *Kenya* vroeg een pater, die in ons gebied werkte bij de Duits/Italiaanse missie organisatie een bescheiden bedrag voor een kliniekje in zijn parochie. Maar alleen

als dit een duur en modern hospitaal mocht worden, zou de aanvraag gehonoreerd worden. Resultaat was een totaal niet op de behoeften afgestemd ziekenhuis.

In een vallei aan het Victoria meer, waar onze Wageningse studenten gekarteerd hadden, kon met irrigatie de productie van vooral groentegewassen sterk verhoogd worden; De British American Tobacco Company hielp ons programma met een pomp. De pater en het schoolhoofd selecteerden de deelnemers, dus slechts families die het RK geloof aanhingen profiteerden. Dat verscherpte de tegenstellingen binnen de vallei.

Hulpprojecten komen vaak voort uit donorprioriteiten, met andere woorden, ze zijn *donor driven*, en schieten hun doel voorbij door gebrekkige afstemming op het lokale cultuur- en behoeftenpatroon.

Met name de missies naar Nicaragua en Mozambique, illustreren hoe donordadendrang hulpaafhankelijkheid, verwenning en scheefgroei veroorzaakt. De bestedingscijfers maken indruk op het thuisfront, maar het werkelijk effect van die hulp komt nauwelijks over het voetlicht.

Rijstreis, Reesreis, Gerezenreis

Nico van Breemen

Het samenstellen van dit boekwerk is aanleiding de foto's weer eens boven water te halen. Gigantische aantallen hebben we er geschoten. En dat in het pre-digitale tijdperk. Prachtig is de (kleine) selectie die ik heb bewaard. De ene schilderachtige scène buitelt over de volgende. Veel middeleeuwen vol verwanten van de boeren van Pieter Bruegel de Oude en talloze schitterende,

sprookjesachtige, oriëntaalse doorkijkjes. Ook hier en daar een vleugje bittere armoede, met zijn pittoreske kanten. Sommige foto's kunnen zo in de Unesco kalender.

Maar waar zijn m'n reisgenoten, afgezien van die ene foto waarop Roel, omhangen met camera's, wordt omringd door bedelende kinderen, en de groepsfoto's voor thuis en voor de pers? En van de plekken waar we langere tijd verbleven? Ik heb een vage herinnering aan het huis in de Wageningen polder waar we een half jaar woonden, verzorgd door twee Javaanse bedienden. Maar ik kan dat mistige beeld

niet aanscherpen met foto's. De twee Surinaamse jongens, met wie ik maanden de bodems van de polder karteerde, kan ik me goed voor de geest halen, maar wat jammer dat ze nergens op een foto staan. Enzovoorts, enzoverder.

Kortom, ik heb anderhalf jaar lang visuele hoogtepunten vastgelegd, maar het dagelijkse leven leek de moeite van het fotograferen niet waard. Net als in de decennia daarna, overigens, zoals te zien is aan de dozen en albums volgepropt met onze gezinsfoto's. Bewoners van een andere planeet zouden concluderen dat ons leven bestond uit verjaardagen en vakanties. Hopelijk zijn Roel's film en de foto's van anderen evenwichtiger.

Al laten die foto's daarvan weinig zien, de invloed van de rijstreis op mijn leven en loopbaan was enorm. De brede interdisciplinaire bedding die Robert Best had uitgezet, lang voordat interdisciplinariteit gemeengoed werd, hielp me de samenhang van technische en sociaaleconomische aspecten van de landbouw en voedselvoorziening in ontwikkelingslanden beter te begrijpen. Het contact met de waaier aan culturen die langs schoof heeft, grotendeels onbewust, mijn kijk op de wereld en de mensheid blijvend en diepgaand beïnvloed. Ik kreeg tijdens de rijstreis, maar ook later gewapend met een 'rijstreis blik', een diep ontzag voor de wijze waarop mensen in traditionele culturen zich overal ter wereld op steeds weer verschillende wijze hadden aangepast aan hun omgeving. Parallel daaraan ontwikkelde ik een kritische houding zowel tegenover veel ontwikkelingswerk, als tegenover het commentaar daarop uit het Westen. Technische ingrepen, door ontwikkelingswerkers goedbedoeld, maar ook vaak door een absurd superioriteitsgevoel begeleid, bleken vaak te botsen met de bio-fysische omgeving en de sociaal-economische omstandigheden van de lokale bevolking. Omgekeerd kwam me voor dat kritiek op de groene revolutie en de op wetenschappelijke grondslag gestuurde landbouw vaak voorbijging aan de absolute noodzaak dreigende voedseltekorten bij een groeiende bevolking, te voorkomen. Positief cultuurrelativisme, kunnen we het zo noemen?

Gedurende dat halve jaar ogenschijnlijk dom bodemkarteren in de Wageningen polder ontdekte ik de lol van het bouwen en toetsen van hypothesen in de wetenschap. Die ervaring was waarschijnlijk geen specifieke verdienste van de rijstreis. Hoewel, een van de mooiste onderzoekservaringen, samen met Roel, Willem en Pim een paar maanden doorvorsen van de bouw, bodems en waterbeheer van de Ifugao rijstterrassen, was zonder de rijstreis niet goed denkbaar geweest. Tenslotte vormde de kennismaking met Frans Moormann en zijn

kattekleien in Thailand de start voor promotieonderzoek na mijn afstuderen, waarop mijn wetenschappelijke loopbaan is gebouwd. Rijst speelde ook in mijn latere werk soms een hoofdrol. Eerst gedurende een twee jaar als Postdoctoral Fellow op het IRRI. Later via een van mijn eigen postdocs, die op het IRRI via een bodemkundig/klimaat gerelateerd onderzoek (over methaan emissie) toevallig een belangrijk fysiologisch aspect van de rijstplant ontdekte: lagere opbrengsten in natte dan in droge tijd zijn een gevolg van beperkte bloemaanleg, niet door lagere C vastlegging bij fotosynthese. Een typisch geval van serendipiteit, waarvan ik pas sinds enkele jaren het allesoverheersende belang voor de ontwikkeling van wetenschap (en kunst) begrijp. Hieronder een poging het hoe en waarom daarvan, in retrospect, te verklaren:

- Onze visuele omgeving is meestentijds te complex om alle informatie erin volledig op te nemen en te verwerken. Van jongs af aan hebben we daarom geleerd visuele beelden te ontleden in simpele herkenbare eenheden. Door dit continue, onbewuste classificatieproces valt er met die complexiteit te leven, maar juist daarom zien we wezenlijk nieuwe informatie meestal over het hoofd.
- Eenzelfde situatie treedt op bij het verwerken van informatie uit wetenschappelijk onderzoek. Waarnemingen of resultaten die strijdig zijn met aanvaarde inzichten en theorieën zijn per definitie verrassend. Ze berusten meestal op experimentele of waarnemingsfouten en worden, meestal terecht, verworpen. Maar ook als ze toevallig juist zijn, worden ze vaak genegeerd.
- De twee bovenstaande punten verklaren een groot deel van het conservatisme in allerlei opvattingen en inzichten van bijna ieder mens.
- Uitsluitend waarnemingen en resultaten, die strijdig zijn met bestaande theorieën leveren werkelijk nieuwe inzichten op. Daarom vereist wetenschappelijke vooruitgang het vermogen uit verrassingen de juiste waarnemingen te kiezen voor nadere experimenten. Wetenschappelijke vernieuwing berust dus op toeval: serendipiteit of het vinden van het ongezochte.
- Fundamenteel wetenschappelijk onderzoek is daarom niet te plannen of te besturen, maar kan wel op allerlei manieren worden bevorderd.

Drieënveertig jaar later...

Wilfried Simons

Er zijn veel manieren om te reflecteren op de betekenis van deelname aan de rijstreis en meer in het bijzonder aan de rijstgroep.

Het is vrijwel onmogelijk om de rijstreis geïsoleerd te beschouwen, omdat die alles bij elkaar een weliswaar intensieve periode van circa drie jaar beslaat, maar

van de achtenzestig jaar is dat toch maar ca 4,5%. De rijstgroep heeft zonder twijfel een belangrijke bijdrage geleverd aan mijn professionele en persoonlijke ontwikkeling. De grondige analyse waaraan ik begon, leverde een lang verhaal, dus ik beperk mij uiteindelijk tot een aantal persoonlijke voor mij belangrijke verworven inzichten.

De gekozen benadering hangt zeker samen met de uiteenlopende beroepen, die ik heb uitgeoefend: tropisch cultuurtechnicus, nematoloog/ onderzoeker, docent, manager, bestuurder, organisatieadviseur/ zelfstandig ondernemer. Het waren allemaal bewuste keuzes en ook achteraf goede keuzes. Alleen de rijst is er maar bekaaid afgekomen. Dit laatste zegt overigens niets over de betekenis van de rijstgroep.

Mijn terugblik heb ik weergegeven in een selectie uit relevante paradigma-shifts¹: nieuwe inzichten door ervaringen of leerprocessen. Zoals de periode van ca 23 jaar vóór de rijstgroep mede bepalend is geweest voor de uiteindelijke deelname eraan, zo is ook de rijstgroeperiode mede bepalend geweest voor hetgeen erna is gebeurd. Ik geef de essentie van de gekozen (genummerde) paradigma-shifts weer met een korte *cursieve* toelichting.

Aan het eind heb ik een kleine selectie van ‘om nooit te vergeten’ gebeurtenissen opgenomen.

1. Je kan beter wat onafhankelijk zijn van anderen.

Als jongetje van 5 werd ik tijdens een (achteraf onbeduidend) bombardement in de tweede wereldoorlog door mijn grotere zusje en haar vriendin (ongetwijfeld uit angst) in de steek gelaten. Zij konden harder naar huis lopen.

2. De wereld is veel groter, spannender en uitdagender dan 't veilige maar weinig enerverende Gooi.

6-12 jaar: Jonge mannen gingen voor de 'politioele acties' naar Indonesië, oom Theo vertrok naar Soerabaja, later waren er klasgenootjes die daar hadden gewoond en vol interessante en spannende verhalen zaten, etc.

3. Een wat vrijgevochten, in mijn ogen in Nieuw Guinea enigszins verwilderd en in eerste instantie vooral apart buurmeisje blijkt een zeer aantrekkelijke (levens)partner.

Marijke

4. Leren en studeren kan wel degelijk uitdagend zijn.

De middelbare schooltijd was een langdurige worsteling. Vooral het doorzettingsvermogen en eindeloze vertrouwen van mijn ouders brachten mij uiteindelijk tot het eindexamen. De motivatie om te slagen bracht het inzicht dat kennis vergaren wel degelijk leuk kan zijn.

---

¹ Een paradigma = de bril waardoor je naar de werkelijkheid kijkt = je persoonlijke beeld van de werkelijkheid. Nieuwe ervaringen en inzichten kunnen leiden tot nieuwe paradigma's en soms tot ingrijpende paradigma-shifts. De shift kan heel snel plaats vinden, maar soms kan het vele jaren duren voordat je je ervan bewust wordt.

5. “Losers” laten het gebeuren. Het is een keuze.

In de officiersopleiding van de militaire dienst - direct na het eindexamen HBS - zaten relatief veel “losers”. Ze lieten het erop aankomen en maakten niet de keuze om ervoor te knokken en de opleiding te voltooien. En je blijft ze tegenkomen.

6. Kameraadschap lijkt wel bestendiger dan vriendschap.

De rijstgroep is m.i. nooit een vriendenclub geweest, maar wel een groep met een persistente vorm van kameraadschap. Waar in (soms veronderstelde) vriendschap het vertrouwen kan worden beschaamd, gebeurt dat bij een kameraadschappelijke relatie minder snel.

7. Het ontbreken in de rijstgroep van permanent formeel of informeel leiderschap was een (bewust?) meesterlijk concept.

Door de grote verscheidenheid aan individuen, die geen van alle de drang hadden om in de groep te domineren, alsmede het onderlinge respect voor die verscheidenheid, bleef de luchtige samenhang in de groep bewaard.

8. Niet zozeer de inhoud zelf, maar vooral de wijze van communiceren over die inhoud is vaak bepalend voor hetgeen de toehoorder met die inhoud doet.

Mijn vader: “als jij mocht overwegen om te gaan studeren dan heb je mijn steun”. De wiskundeleraar Gathier: “volgens mij heb jij er best aanleg voor”. De bevlogen Prof. Ichinobe in Tokio over de veelzijdigheid van zijn vak Nematologie.

9. Wetenschappelijk onderzoek in een laboratorium is niet dodelijk saai, maar elke dag opnieuw spannend, uitdagend en fascinerend.

Tijdens de kandidaatstudie in Wageningen ontstond het beeld van duffe onderzoekers opgesloten in te kleine laboratoria, die zich bezig hielden met weinig boeiende onderwerpen. Door er bij het vak Nematologie indringend mee kennis te maken, slaat dit beeld in enkele weken volledig om.

10. Ontwikkelingssamenwerking vraagt vooral veel realisme en maar een klein beetje idealisme.

Voor en na een verblijf van een jaar in Rajasthan, India

11. Onder wetenschappers zitten ook dieven.

Toen het biologisch bestrijdingsonderzoek met nematoden dat ik vele jaren als enige in Nederland uitvoerde succesvol bleek te zijn, kwamen de ideeëndiefjes bij gerenommeerde instituten plotsklaps te voorschijn.

12. Noch de logica noch de methodieken noch de intuïtie van de onderzoeker zijn bruikbaar bij management en bestuur.

Bij de abrupte overstap van onderzoek naar management en bestuur had ik de naïeve opvatting dat er ongetwijfeld veel analogieën zouden zijn.

13. Wijsheid is gecondenseerde ervaring, waarbij verstand en gevoel in elkaar vervloeien.

Uiteindelijk is menselijke interactie in brede zin mijn meest boeiende werkteerrein geworden, maar ik had het irrigatiewater, de rijst, de nematoden, de insecten en de procedures niet willen en kunnen missen.

De rijstgroep: een kleine selectie uit “om nooit te vergeten”

- 's Nachts in het pikkedonker in Suriname in je eentje tussen de kaaimannen doorlopen om 'lekmetingen' te doen.
- In de vroege ochtend in het donker met Wim en Roel in volle vaart met een speedboot tegen een losgeslagen vrachtschip varen.
- Luid applaus van een zaal vol studenten op Jamaica voor toch zeer matige bluesinterpretaties e.d. voor banjo en trompet.
- Het telefoontje over de geboorte van Martijn na een bijzondere avond met Alexander, veel muziek en veel consumpties in Mexico-stad.
- Weggestuurd als straatmuzikanten bij een restaurant boven de Grand Canyon.
- Het beeld van een sigaretende rijstboer in Californië.
- Ingeklemd tussen twee Japanners in de Ofuro het gesprek een uur gaande houden met 30 woorden Japans.
- Met Pim en onze gastheren Lambanog drinken uit gallonflessen ergens in Quezon.
- Het telegram met het overlijdensbericht van Marijke's moeder.

Rijstreis en verdere reizen

Derk Hille Ris Lambers

Op 3 december 1997 vierde de hele Rijstgroep Robert's 70e verjaardag. Bijna de hele groep, want Derk woonde met Kathy in Suriname en was als enige nog druk aan het werk in Rijst. Van alle Rijstreizigers heb ik de duidelijkste banden gevoeld tussen mijn wederwaardigheden voor, tijdens en na die reis.

Tot mijn 14e woonde ik in Nederlands-Indië / Indonesië. Mijn beide ouders waren Utrechts bioloog. Mijn vader

werkte als koffie selectionist in Malang, na de oorlog als hoogleraar in Bogor in de cultures (=plantagegewassen). Voor mij was, na vier jaar Nederland, de mogelijkheid om als "Wageningen" Nederland weer te verlaten tenminste één van de overwegingen om in 1959 in de ingenieursstudie te beginnen. En in 1964, negen jaar na mijn vestiging in Nederland, kon ik alweer naar de tropen dankzij de Rijstreis.

Suriname, Inzaai proef

IRRI 1965 Rijstproef

Kalimantan 1985. In de diepwaterrijst

Rijstreis, invloed op de latere loopbaan

Zonder de rijstreis zou ik vermoedelijk niet mijn PhD juist in Davis hebben gedaan en ook mijn verdere loopbaan bouwde sterk voort op die episode: ik werkte na de studie aan de Landbouwhogeschool in (i) Californië (ii) Mexico (iii) Thailand (iv) de Filipijnen (v) Egypte en (vi) Suriname. Anders gezegd: ik werkte *nergens* waar de Rijstgroep niet enige tijd heeft verbleven. En mijn werk was voor 90% in rijst.

In al die landen raadpleegde ik op enig moment het dagboek dat ik tijdens de Rijstreis had bijgehouden: rauwe technische notities afgewisseld met persoonlijke indrukken. Met een aantal van de personages die ik in de Rijstreis tegenkwam kreeg ik ook in mijn latere loopbaan te maken.

Ik werkte uiteindelijk twintig jaar voor CGIAR instituten, waarvan twee jaar in de tarwe bij CIMMYT in Mexico en de rest in dienst van IRRI in Thailand, de Filipijnen en Egypte. CGIAR is de *Consultative Group on International Agricultural Research*, dat een twintigtal internationale onderzoeksinstituten voor landbouw en landbeheer financiert. Dat ik op IRRI terecht kon dankte ik deels eraan dat men mij nog kende van mijn stage in 1965. En mijn belangstelling om daar te werken begon met diezelfde stage. Het IRRI maakte indruk omdat men toegepast rijstonderzoek combineerde met wetenschappelijke onderbouwing en eersteklas faciliteiten: een constante pendel tussen klei en laboratorium. In mijn stage in 1965, deed ik in een prima kas een onderzoekje in fenologie van rijstrassen (foto), maar werd regelmatig, samen met andere studenten en staf het veld in geroepen voor hulp bij het selecteren. Dan ging het erom uit een F2 populatie in het veld de allerergste langstro typen met een sikkels fysiek te verwijderen (waarbij ik bijna ook mijn voet fysiek verwijderde), om de betere kortstro typen een kans te geven.

Praktijkgerichtheid en wetenschappelijke basis, gecombineerd met ruimhartige financiële steun voor onderzoek en onderzoeker: een winnende combinatie.

Het IRRI heeft zoals bekend succesvolle rijstrassen en -geniteuren ontwikkeld, maar ook de landbouwkundig onderzoekers en de overheden laten zien dat landbouw belangrijk genoeg is om erin te investeren. Hoe nodig die steun was bleek mij later toen in mijn 1975-80 periode in Thailand het gesprek met een Thaise collega kwam op onze respectieve academische loopbanen. Mijn collega bleek veel studies begonnen te zijn, iets van: één jaar medicijnen - lukte niet; één jaar *engineering* - lukte niet; enzovoorts enzoverder - tot hij dalend op zijn lijst van voorkeuren, eindelijk succes had gehad. En ja, dat was dus landbouw. Gelukkig was het universitaire selectiesysteem niet echt perfect, anders zou mijn collega een kneus moeten zijn – en dat was hij niet. Maar het liet wel zien hoe nodig die erkenning plus dat beetje erkenning en *glamour* was, dat dankzij IRRI het internationale rijstonderzoek ten deel viel, om mensen naar een *eerste* keus voor landbouwkundig onderzoek te trekken.

Een tweede aspect heeft wellicht ook op Robert Best indruk gemaakt toen hij zijn twee bezoeken aan IRRI en de rest van de wereld bracht: het aspect van ontwikkelings*samenwerking* in tegenstelling tot *-hulp*. Multilaterale financiering uit donorlanden steunde onderzoek door een werkelijk internationale staf, gerekruteerd uit eerste en derde wereld. Robert trok er vermoedelijk zijn conclusies uit bij zijn eigen plannen voor een instituut voor mondiaal landbouwkundig onderzoek, en ik aarzelde niet toen ik na CIMMYT bij IRRI kon gaan werken.

De CGIAR instituten CIMMYT en IRRI zijn beiden begonnen als projecten van de Rockefeller Stichting, vaak in samenwerking met Ford. Rockefeller had een typisch persoonsgerichte aanpak van nieuwe projecten: na de probleemstelling, meestal in de vorm van een hulpverzoek uit enig land, zocht men vervolgens iemand met de expertise om het probleem op te lossen, steunde die persoon ruimhartig met fondsen en studiebeurzen – en wachtte af.

Heel vaak kwam er iets goeds uit voort en dat alles zonder project plan en andere papierwinkel; geen *problem tree*, geen *objectively verifiable indicators*: de voortgangstoetsen die ook waarneembaar zijn voor de ter zake ondeskundige ambtenaren die met de controle belast zijn op donorhoofdkwartieren. Deze exercities, misschien OK voor zaken als bruggen- en wegenbouw, zijn uiterst lastig voor onderzoekers in (toegepast) wetenschappelijk werk, die daar op zoek naar fondsen tegenwoordig mee worden geconfronteerd – nu ook op IRRI

In onze laatste standplaats Suriname werkte ik voor Euroconsult, aan een doorstart van het in de versukkeling geraakte SML onderzoekscentrum LON (Landbouwkundig Onderzoek Nickerie). Dat was navrant met de herinnering nog levend aan ons verblijf op SML Wageningen, toen in 1964 nog in volle glorie.

Was dat iets om bij stil te staan, ironisch was ook dat hier in Nickerie de samenwerking tussen mijn werkplek ADRON en het aloude LON, beide uiteindelijk toebehorend aan het Surinaamse volk, geheel onmogelijk bleek, iets nieuws voor iemand die zoals ik kwam uit een werksituatie waar met alles en iedereen

samenwerkte, van Noord- tot Zuid-Korea, van Vietnam tot Thailand en van Taiwan tot China.

Terugkijkend

Wat heb ik ervan overgehouden, wat liet ik achter? Als veredelaar maak je gewoonlijk het werk van je voorganger af, en leg je de basis voor je opvolger, want een veredelingscyclus kruising tot uitgifte duurt toch echt 5-10 jaar. Maar je kan sommige resultaten goed zien.

Mijn werk heeft niet altijd *precies* waargemaakt wat er tevoren van verwacht werd, maar toch ook weer veel onverwachte resultaten opgeleverd.

Zo was het in Mexico, waar ik na twee jaar werk aan nieuwe planttypen in tarwe wegging, en bij mijn afscheid alles overdroeg aan de collega's veredelaars, om jaren later door Thailand bezoekende CIMMYT staf bedankt te worden, want mijn verzameling opmerkelijke planttypen had hen de allereerste bron voor het dwergplanttype van *durum* tarwe opgeleverd.

Werkend bij IRRI in Thailand en de Filipijnen was mijn taak om iets te doen met nieuwe planttypen in diepwater rijst, dat is rijst die tijdens zijn groeiperiode voor langere tijd in 50-100cm water moet overleven. Er zijn weinig concrete rassen uit gekomen, maar wel veel basismaterialen, plus een goed concept van de helse complexiteit van het veredelen voor een doelgebied dat letterlijk een lappendeken van overlevingsstrategieën bestrijkt.

In Suriname maakte ik andermans werk af, maar op een bijzondere manier: het oorspronkelijke plan, dat ik zou voortborduren op het werk van SML, ging niet door omdat het personeel aldaar weigerde met de nieuwe werkgever in zee te gaan, uit terechte vrees dat hun arbeidsvoorwaarden gevaar liepen bij de overstap. Wij consultants werden geweerd, en wij begonnen op een andere locatie met ons werk. Leiden in last, want nu had ik geen toegang meer tot de SML "pijplijn" van verdelingsmaterialen. Gelukkig bleek onze nieuwe, van SML overgenomen veldopzichter via vakantiedagen tijdelijk nog één been in de oude SML werkplek te hebben en daarmee toegang tot een belangrijke secundaire arbeidsvoorwaarde: het recht op "kippenrijst", verkregen uit gebulkte verdelingspopulaties van LON. Daar zat goed materiaal bij zei hij, en hij kon wel een "zakje" of twee, ad75kg elk, meebrengen. We hebben de 150kg kippenvoer breedwerpig ingezaaid, en daaruit heeft ADRON uiteindelijk vanaf 2001 een drietal nieuwe rijstrassen voor Suriname uitgegeven. Deze bestrijken inmiddels het overgrote deel van het Surinaamse rijstareaal.

- Betrek internationale onderzoeksinstituten van de CGIAR in de aanpak van het wereldvoedselvraagstuk. Gekenmerkt door gelijkwaardigheid van internationaal gerekruteerde collega's, onpartijdigheid en afwezigheid van politieke bemoeienis, zijn ze vooral daardoor zeer effectief.
- Universiteit is niet alles. Landen waar ik werkte kenden groot respect voor universitaire diploma's en veel *dédain* voor alles wat minder was dan dat. Mijn meest waardevolle medewerker in Suriname had één jaar mulo, meer niet, maar

wel prima inzicht en jarenlange ervaring. Afgestudeerd aan *University of Experience*. Zonder hem was er van mijn hele veredelingsprogramma niets gekomen, ook al beeld ik mij in dat het zonder *mij* ook niet was gelukt.

- Uitgangspunten van hulpdonor en ontvanger sporen vaak niet. Egypte's USAID project werd gefinancierd uit zgn Camp David gelden: de bijna 1 miljard dollar voor Egypte van de VS als dank voor de vrede met Israël. Projecten van de VS waren OK met de ontvanger, zolang er maar veel equipment bij zat. De deskundigen waren bijvangst.
- Je bent wie je kent. Overdreven, maar je waarde zit toch ook deels in je netwerk, een ervaring van toen ik een rijstonderzoekscentrum ging helpen opzetten dat mijn specialismen gedeeltelijk oversteeg. Als ik toen in dat geïsoleerde Nickerie niet een netwerk van oud-collega's in de hele wereld had kunnen bereiken via de toen nog primitieve mailfaciliteiten, dan was er niet veel uit mijn bemoeienis met het rijstonderzoek in Suriname's rijstdistrict gekomen.

De Rijstreis als leerschool

David van Hoogstraten

Komende uit een geslacht van Delftse ingenieurs, ging ik in Wageningen studeren. Waarom?

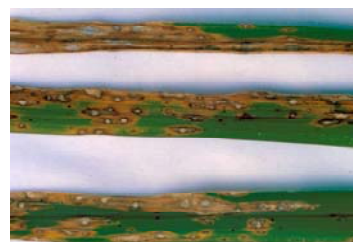
In de 2e klas van het Rijnlands Lyceum, hadden we als leraar biologie een Wagenings ingenieur die uit Indonesië was teruggekeerd. Van zijn vele markante opmerkingen is één goed bijgebleven: “De techniek is star en kan tevoren berekend worden, maar de natuur zet je steeds voor nieuwe verrassingen”. Aan het einde van mijn diensttijd vergeleek ik Delft, Utrecht (biologie) en Wageningen, en besloot de uitdaging van praktisch werken met de natuur aan te gaan. Ik koos plantenziektenkunde omdat deze richting de beste kans gaf om processen op plantencelniveau te doorgronden en heb daar altijd plezier van gehad, diverse leerzame verrassingen van moeder natuur zijn mijn deel geworden.

Zoals het bestuderen van de gevoeligheid van rijstrassen onder Surinaamse omstandigheden voor de schimmel *Pyricularia oryzae*, die in Azië als “*rice blast*” grote schade veroorzaakt. Samen met Derk Hille Ris Lambers, zaaiden we meer dan 50 rijstrassen uit en ik kweekte de *Pyricularia* sporen in SML's laboratorium in Wageningen Suriname. Een week voordat the inoculatie zou plaats hebben: grote opschudding. De heer Van der Horst, manager Landbouwkundige Dienst en ook een groot orchideeënkweker, had het SML bestuur gewaarschuwd dat onze proef de hele Wageningen polder van 5000 ha. rijst kon infecteren. Gelukkig trok Robert de zaak bij SML in Den Haag recht en kon de inoculatie, met

vertraging, plaatsvinden. En toen kwam mijn eerste ervaring met de wispelturigheid van de natuur: de inoculatie werd een flop, de *blast* ziekte ontwikkelde zich zelfs niet op de meest vatbare rijstrassen. Kennelijk was het microklimaat in de Wageningen polder ongunstig voor het ontwikkelen van de ziekte te, alhoewel in het 50km verderop gelegen Nieuw Nickerie, deze soms spontaan voorkwam.

Het grote voordeel van de rijstreis was dat je niet alleen alle détails van de rijstcultuur voorgeschoteld kreeg, maar ook belangrijke andere tropische en subtropische gewassen, van suikerriet en ananas tot banaan en koffie. Maar de grote verwondering was wel over de tegenstelling tussen de volledig gemechaniseerde rijstbouw in Californië enerzijds: slingerende dijkes gebouwd met lasergestuurde tractors, ingezaaid met het vliegtuig en geoogst met maaidorsers, tot Aziatische rijstbouw anderzijds, waar de buffel ploegt en de menselijke hand zaailingen uitplant, onkruid wiedt en oogst met de sikkel en de rattenbestrijding moeilijk is.

Pyricularia oryzae op rijst

En ook de realisatie in de Filipijnen in Banaue, waar de rijstterrassen op steile hellingen met menselijke kracht gebouwd zijn. Stenen muurtjes van 50 tot 200cm hoog, over vele tientallen meters lang en vertikaal over vele bergen zich uitstrekkend, steen voor steen opgebouwd en die nog steeds na vele tientallen jaren overeind staan ondanks de water overvloed van tropische regens. Wat een leven om een Filipijnse rijstboer in Banaue te zijn. Dat dwong respect af.

Na de rijstreis en na mijn afstuderen, wilde ik mijn kennis verdiepen en ondernam een PhD studie aan de *University of California, Davis*, tegelijk met Derk, om met plantenbiochemie meer ervaring op te doen dan aan de LH in Wageningen mogelijk was en zodoende meer geheimen van de natuur te proberen te begrijpen.

Graag was ik daarna verder gegaan in de biochemie van rijst, maar een gebrek aan vacatures deed me besluiten als postdoc bij ICI in het lab te gaan werken. Daarna werkte ik bij Fisons UK. Daar gaf mijn ervaring in het omgaan met mijn medereizigers van de rijstreis mij veel voordeel in mijn functie als afdelingshoofd. Zo ook later bij Cyanamid Europe. In al deze jaren heb ik geholpen pesticiden te ontwikkelen om voedselproductie veilig te stellen. Wel werd ik diverse malen door de natuur verrast. Zo waren we eens bezig om een herbicide te ontwikkelen dat de onkruidgrassen wilde haver en *Alopecurus* bestreed in graangewassen. In een Spaanse proef werd het middel gespoten om 4, 6, 8 en 10 uur 's morgens. De onkruidbestrijding was goed, maar het gewas toonde een markante schade, die het ergste was bij de eerste toepassing maar geheel afwezig bij de laatste. Onze verklaring was dat vroeg in de morgen, de dauw op het gewas een veel grotere

opname van het herbicide conditioneerde dan nadat de zon opgekomen was en de dauw verdwenen.

In mijn laatste 15 jaar als registratieconsultant, is het mij opgevallen hoe er een heksenjacht op pesticiden is uitgebroken. Sommige oudere pesticiden zijn inderdaad te schadelijk voor mens en milieu, maar het merendeel is dat niet en toch worden ze verboden. Dit komt doordat veiligheidsmarges voor deze middelen te hoog zijn vastgesteld, terwijl diezelfde marges niet worden toegepast op voedsel. Zo zijn er groenten als spinazie en rabarber, en ook diverse specerijen, die in eenvoudige tests carcinogeen zijn.

Het verdwijnen van zoveel pesticiden zonder dat nieuwe betaalbare vervangers beschikbaar komen, remt de landbouwproductie, ook van rijst. Maar er zijn in de gewasbescherming ook positieve ontwikkelingen, zoals de geïntegreerde bestrijding (IPM: *integrated pest management*), biologische bestrijding, microbiologische preparaten en de ontwikkeling van gewassen met resistentie tegen ziekten en plagen dankzij moderne veredelingstechnieken. De verhoogde eisen aan pesticiden leveren een sterke vermindering op in toxiciteit en residuën, tot voordeel van mens en milieu.

- Ik kijk terug op een loopbaan waarbij de rijstreis een belangrijke bijdrage gaf, ook al kreeg ik weinig gelegenheid om veel met rijst bezig te zijn.
- De rijstreis gaf mij de ervaring om mensen afkomstig uit alle windstreken onbevooroordeeld en met respect tegemoet te treden
- Ook werd ik mij bewust dat mensen praktisch geholpen kunnen worden met technieken, materialen en ervaring, reeds ontwikkeld in andere gebieden en vooral dat dit niet louter éénrichtingverkeer van de eerste naar de derde wereld is.
- Je vindt vrienden over de hele wereld. Wie zou ik geweest zijn en hoe zou mijn leven zich ontwikkeld hebben zonder de waardevolle ervaringen van de rijstreis?

Keuzes maken en kansen benutten

Roel Oldeman

Wat heeft de rijstreis en de rijstgroep voor mij betekend? Veertig jaar na dato vormt een uniek moment terug te blikken naar die heerlijke tijd, doorgebracht met lieden van diverse pluimage. De indertijd door mij opgenomen films brengen alles onverwacht weer stukken dichterbij. Terwijl ik uit talloze spoelen 8mm films, zes uur in totaal, een DVD samenstel van één uur, heb ik gelegenheid om hoogtepunten van onze ervaringen en belevenissen te selecteren. Het is een uitgelezen kans om deze film via keuzes van geselecteerde fragmenten in elkaar te zetten. Daarom de titel “Keuzes maken en kansen benutten”: de essentie van een terugblik op veertig jaar na de rijstreis, zowel sociaal als professioneel.

Wageningen polder Bodemanalyse

Benares

Eerste kans

Na de rijstreis stond het voor Henneke en mij wel vast, dat die anderhalf jaar gescheiden door het leven gaan wel voldoende was; Genoeg is Genoeg! Wie schetst onze verbazing toen ik in de LH berichten las, dat studenten met trouwplannen in de laatste fase van hun studie een beurs konden krijgen “om hun toekomstige echtgenote te onderhouden”! Toen ook het idyllische tuinhuisje van Wilfried en Marijke nog vrij kwam, grepen wij die kans en trouwden op 14 oktober 1966, de dag na de “Nacht van Schmelzer”, die de val van het Kabinet Cals inluidde en rampzalige gevolgen had voor Robert's grootse plannen voor een Internationaal Instituut, zie hiervoor ook Pim's verhaal.

Onze verbouwde varkensschuur lag op “kuchafstand” van Sanoer, waar Robert trachtte onze rijstreisverslagen bij te schaven. Het gebeurde dan ook regelmatig, dat hij 's avonds “even” langs kwam om delen van het verslag door te nemen. Doorgaans verliet hij ons pand dan weer ver na middernacht.

Tweede kans

Medio 1968 studeerde ik af. Vooruitzichten op een baan waren minimaal, en ik had reeds een oproep voor militaire dienst ontvangen. Om daaraan te ontkomen, adviseerden Prof. Buringh en Robert mij te gaan promoveren. Nu kwam het tijdens de rijstreis opgebouwde netwerk goed van pas. Ik vroeg “uncle Paul” Ekern naar de mogelijkheden om aan de University of Hawaii te promoveren. En waarachtig: ik kon er een *half time research assistantship* krijgen, op het Agronomy and Soils Department. Er volgde een uiterst plezierige en hectische periode van drie jaar in Hawaii. Na een half jaar stelde Dr Swindale, hoofd van het departement, voor om mijn studie te richten op de bodemvorming van een midden in de Stille Oceaan gelegen atol. Dààrvoor was ik niet naar Hawaii gekomen en ik antwoordde met een geheel ander voorstel, namelijk mijn dissertatie te richten op de productie van suikerriet in relatie tot de verschillende bodems, de grote klimaatsverscheidenheid en de diverse teelttechnieken, zoals die toegepast werden op het eiland Oahu. Dit onderwerp had wel relatie tot de rijstreis en wel daarin dat er naast Bodem nog

andere factoren van belang waren voor de productie van een gewas. Het onderwerp werd geaccepteerd. Er volgden drie interessante jaren en het onderzoek liep voorspoedig. We kregen bezoek van Rik en Toos, die een cursus “Bahasa Indonesia” kwamen volgen op de Universiteit. We bezochten Davis, California, waar Derk en Kathy ons gastvrij ontvingen en waar wij bij David en Monica konden bivakkeren

Twee weken voor de verdediging van mijn dissertatie onder de titel: “*Analysis of Sugar Cane Production in Relation to Climate, Soil, and Management.*” begon de klimatoloog in mijn commissie ineens te sputteren, omdat ik zijn stokpaardje - straling als de altijd allesoverheersende factor voor de opbrengst van suikerriet - aanviel. De suikeropbrengst in de hoger gelegen delen, waar de zonnestraling aanzienlijk lager is dan in de kuststreken was juist hoger dan in de lager gelegen delen van de suikerrietplantage. Ik verklaarde dit verschil in opbrengst uit de verschillen in bodemgesteldheid: de kleigronden in de kuststrook waren door zware oogstmachines volledig dichtgeplempt, waardoor het suikerriet slecht bewortelde, terwijl de hoger gelegen stabiele gronden deze machines beter verdroegen en beworteling optimaal was. Weer schoot Paul Ekern mij te hulp. Ik had mijn stelling nog veel scherper moeten formuleren, vond hij en hij wilde wel aanwezig zijn als gecommitteerde bij de verdediging van mijn proefschrift. Paul verscheen halverwege in veldtenue en verdedigde mijn stelling met verve!

Derde kans

Terug in Nederland werd het nu wel tijd om een baan te vinden. Er waren twee mogelijkheden: als karteerder in het Kenya Soil Survey Project of als fysioloog/klimatoloog naar een DITH (Directoraat Internationale Technische Hulp) project in Bogor in Indonesië. De keuze was snel gemaakt. Een projectmedewerker had van mijn dissertatie met het woord *Climate* gehoord. Bovendien bleek later, dat projectleider Jan Leeuwangh de rijstgroep al kende, uit Thailand, waar wij bij hem oudejaar ‘65 hadden gevierd. Zo vingen een achttal heerlijke jaren aan in Bogor. Het projectteam bestond uit bodemkundigen, veredelaars, plantenziektenkundigen en entomologen met als thema: rijst. Nu niet meer om te leren, maar om te adviseren!

Een van mijn eerste adviezen had wel een merkwaardig verloop. Op een proefveld stond ik met een vrouwelijke counterpart de resultaten van een proef te bekijken toen zij mij om advies vroeg: Sir, can you advise me on birscontrol? Ik stond even met mijn mond vol tanden en vroeg voorzichtig: What do you want to know? Spontaan zei ze: Well sir, they come in and out all the time! What to do? Enig heen en weer praten verder, terwijl ik een steeds rodere kop kreeg kwam het hoge woord er uit. Het ging om de vogeltjes, die het graan opaten en zij wilde iets aan Birdscontrol doen, terwijl ik dacht, dat het om Birthcontrol ging. Negen maanden later overigens werd onze dochter geboren.

Op de Dode Zee

In Bogor kregen we bezoek van Derk en Kathy, Rik, Nico en Riekje en op één van onze *home leaves* bezochten we Pim en Madeleine, Willem en Ad in Kenya en Alexander en Liesbeth in Rome.

De grote verschillen in rijstopbrengsten op Java waren voor een groot deel te wijten aan de enorme verschillen in klimaatomstandigheden. Ik besloot die klimaatverschillen in kaart te brengen, waarbij ik me concentreerde op de van regenval afhankelijke rijstbouw. Met behulp van langjarige regencijfers over heel Indonesië, nog uit de Nederlandse tijd, stelde ik een aantal agroklimatologische kaarten samen, eerst van Java, maar uiteindelijk van geheel Indonesië.

Agroklimatologie interesseerde mij steeds meer, en in Bogor maakte ik met behulp van langjarige regengegevens over heel Indonesië, ook nog uit de Nederlandse tijd, een aantal agroklimatologische kaarten van alle eilanden van Indonesië.

Vierde kans

De agroklimatologische kaarten trokken de aandacht van de directeur van IRRI, evenals van FAO. Na mijn verblijf in Indonesië vroeg FAO mij dan ook een *Agroclimatic Survey of South and South-East Asia* te maken. Vervolgens kon ik terecht op het IRRI om als *visiting scientist* mee te werken aan een door de World Meteorological Organization (WMO) gefinancierd project: *Rice-Weather Studies*. Op diverse rijstproefstations in de Filipijnen, Taiwan, Thailand, India, Sri Lanka en Egypte werden weerstations geplaatst. Een standaardset van rijstrassen werd op al die proefstations overgeplant en het verloop van de groei en de opbrengst werd

gerelateerd aan de verschillen in weersomstandigheden, met straling en temperatuur als de belangrijkste productiebepalende factoren.

Vervolgens bezocht ik diverse landen in Azië om daar weerstations op te zetten en de fenologie en productie van diverse rijstrassen te relateren aan het weer. Derk en Kathy waren op IRRI vaste staf en woonden op de IRRI compound, terwijl wij, als visiting scientists buiten de muren bivakkeerden. Vaak brachten we onze diepvriesproducten bij Kathy, als er weer eens een black-out was in Los Baños.

Vijfde kans

Na drie jaar op de Filipijnen keerden we terug naar Nederland. Het contract was afgelopen en onze dochter ging naar het gymnasium in Arnhem. Tot dusver was ik altijd in tijdelijke dienst geweest in ontwikkelingslanden. In Nederland kende niemand je. Dat was wel even slikken, maar al spoedig kwam ik op Ceres via Piet van Reeuwijk in contact met het ISRIC (International Soil Reference and Information Centre), meer bekend als het “Bodemmuseum”.

Daar werd ik tijdelijk gastmedewerker onder Wim Sombroek. Dankzij een verzoek van IRRI voor een agro-klimatologisch onderzoeksproject op Madagascar bracht ik voor ISRIC projectgeld binnen. In 1987 kreeg ISRIC een opdracht van UNEP (United Nations Environment Programme) om door de mens veroorzaakte bodemdegradatie op wereldschaal in kaart te brengen. Tot dan toe waren verschillende projecten onder FAO auspiciën hiermee bezig geweest, maar men was nooit veel verder gekomen dan het opzetten van uiterst ingewikkelde procedures en het in kaart brengen van een klein stukje van Afrika. Toen Sombroek mij vroeg dit project te coördineren ontwikkelden wij een zeer eenvoudige vragenlijst, en stuurden deze eenvoudige handleiding naar “*Key Institutions*” over de hele wereld om voor hun respectieve regio's zo volledig mogelijk aan de hand van die handleiding de belangrijkste vormen van door de mens veroorzaakte bodemdegradatie in kaart te brengen. Het ging hierbij om watererosie, winderosie, chemische en fysische bodemdegradatie, alsmede de ernst van die degradatie. In drie jaar produceerden we een “Global Assessment of Human Induced Soil Degradation” (GLASOD). Ook tijdens deze fase was het werken in teamverband essentieel en ook hier kon ik veel terugvallen op het rijstreisnetwerk.

Zesde kans

De directeur van ISRIC ging in 1992 naar FAO. De positie kwam vacant en ik greep die kans aan om te solliciteren. Zo bracht ik de laatste tien jaar van mijn loopbaan door als directeur ISRIC. Na jarenlange omzwervingen keerde ik terug in de schoot van Wageningen en nog wel in mijn oorspronkelijke vak als bodemkundige. Nu met totaal andere verantwoordelijkheden en uitdagingen.

Zevende kans

Na een fusie tussen ISRIC en de Wageningen UR tot een goed einde gebracht te hebben maakte ik gebruik van de FPU-regeling. Ook van die keuze heb ik geen ogenblik spijt. Ook nu nog houd ik mij bezig met kennisoverdracht, maar ditmaal als vrijwillige rondleider in het Nederlands Openlucht Museum. Vooral de

rondleidingen voor bezoekers uit het buitenland en speciaal uit de derdewereld-landen zijn bijzonder leerzaam. Wij genieten nu heerlijk van onze vrije tijd.

Achtste kans

Begin dit jaar kwamen Pim en Alexander op het idee de rijstreisreünie ter gelegenheid van Roberts tachtigste verjaardag extra glans te geven. Het monteren van de rijstreisfilm gaf mij een uitgelezen kans om nu eindelijk al die oude films digitaal te verwerken en middels speciale software op DVD te zetten. Oude herinneringen komen zo weer boven. Je realiseert je dan weer welke enorme kans wij als student kregen om gedurende die anderhalf jaar een gewas rond de wereld en in al zijn aspecten onder diverse culturen te bestuderen. Ook krijg je dan weer geweldige bewondering voor Robert's organisatietalent, die ons vanuit Wageningen coachte en daarnaast ook nog tijd vrijmaakte om familie, vriendinnen, verloofden en echtgenote in détail op de hoogte te houden over ons reilen en zeilen. Geweldig

NAWOORD

Wat brachten de investeringen in de Rijstreis op? De uitgaven waren f17.100 per student.

De gelden waren bijeen-gesprokkeld uit diverse fondsen. Het rendement is moeilijk precies vast te stellen. De groep lijkt buitengemiddeld in de volgende aspecten:

Academisch. Allen zijn afgestudeerd en 7 van de 9 zijn daarna gepromo-veerd. Eén bracht het tot hoogleraar.

Internationaal. Van de gepromo-veerden completeerden vier hun PhD in het buitenland. Zes van de negen werkten minstens 14 jaar buiten Nederland. Gemiddeld over alle rijstreizigers:17 jaar.

Derde Wereld. Gemiddeld werkten de rijstreizigers 11 jaar in ontwikkelingslanden, in onderzoek of, met name Pim en Alexander, in beleidsvorming.

Rijst. Gemiddeld werkten de rijstreizigers 6 jaar in rijst, met name Derk (27), Roel, Pim, Nico en Rik (2).

Begroting Rijstproject

Toegekende bedragen

LH fonds	f 25.250
Jub. Fonds Kon.Ned.Heide Mij	f 27.500
Industrie	f 8.000
Rockefeller Foundation	f 17.000
SML Suriname	f 24.000
De Staat	f 26.750
Persoonlijke bijdragen	f 23.000
Garantie voor tekort	f 19.500
Totaal	f 171.000

Uitgaven per student

Biljet vliegreis	f 5.637
Uitrusting	f 1.000
Diversen	f 511
Verblijf, binnenlandse reizen	f 9.952
Totaal	f 17.100

Wat namen we in eerste instantie mee van de reis? Ieder bezocht land had zijn eigen ontwikkelingsgeschiedenis. Ingebed in complexe systemen vanuit traditie, een al dan niet koloniaal verleden of pragmatisch leiderschap. Door alsmaar vragen te stellen kregen wij een brede kijk op het scala van traditionele tot moderne rijstverbouw, en zagen een ongelooflijk rijke diversiteit!

Naast onze focus op rijst, ontdekten wij steeds meer het grotere beeld eromheen van wisselende cultuurpatronen rondom de dwingende noodzaak tot overleven en werken. Onze uitdaging is alles wat we oppikken iedereen die we spreken, steeds op de juiste waarde in te schatten. Daarbij overheersen spontaniteit en nieuwsgierigheid in de groep.

Conclusie uit onze verdere loopbanen: Alles overziende .... heeft ieder een eigen ontwikkeling doorlopen. Technische oplossingen voor problemen in de voedselproductie blijven belangrijk, naast het respect voor onderliggende cultuurpatronen. Voor de aanpak van uitdagingen, zoals voedselvoorziening of verlies aan biodiversiteit, is dus een interdisciplinaire benadering geboden.

Kennisoverdracht blijkt een belangrijke vaardigheid, evenals de verbetering van het organisatievermogen van cruciale groepen en vooral daarbij het overwinnen van valkuilen op het politieke, institutionele en sociaal-economische vlak. De oplossingen lijken bekend, maar niet alles is direct haalbaar. De wetenschap kan en moet daaraan met vergrote inspanning blijven bijdragen. Voedselveiligheid ingebed in duurzaamheidsbeleid moet de oplossing bieden, maar voor het zover is moeten er nog veel meer indringende vragen worden gesteld! Uiteindelijk is ontwikkeling een gefaseerd proces waarin het onderkennen van de randvoorwaarden voor volgende stappen cruciaal is. Eigenlijk moet dat proces zichzelf in gang houden. De vraag is dan alleen: kan dit van buiten worden beïnvloed en moet dat dan ook?

En dan Robert. Dit boek kwam tot stand zonder zijn voorkennis, dus zijn terugblik ontbreekt hier. Dan maar een van onze hand: Robert had een visie. Een visie dat de Landbouwhogeschool Wageningen zich minder kneuterig moest opstellen en de wijde wereld in moest trekken. Dat vechten tegen grijze gezapige eminenties verlangde lef en doorzettingsvermogen, en dat op de jonge leeftijd van 35 jaar! Ook zijn enorme kennis van zowel zijn vakgebied als de Wageningse en internationale wetenschappelijke wereld, gekoppeld aan een fabelachtig geheugen voor feiten en personen, inclusief alle studenten in Wageningen, dwingen enorm respect af. Robert heeft zich geheel voor zijn visie ingezet en de rijstreis was daarin een strategisch element. Zijn Internationale "Schermerhorn Instituut" is er helaas nèt niet gekomen. Maar Robert heeft wel bereikt dat Wageningen zich breder en internationaler ging opstellen. In dat opzicht heeft Wageningen veel aan hem te danken.

